

2. ULUSLARARASI

MEVLANA DÜŞÜNÇESİNDE BEŞERÎ MÜNASEBETLER

SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
Emre AKTÜRK

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

**II. ULUSLARARASI MEVLÂNÂ
DÜŞÜNÇESİNDE BEŞERÎ MÜNASEBETLER
SEMPOZYUMU**

**II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM
SOCIAL RELATIONS IN MAWLANA'S
TEACHINGS**

Editör

Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM

Emre AKTÜRK

**KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI**

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî
Münasebetler Sempozyumu 8-9 Aralık 2022 Konya
Konya, Aralık 2022

Editör

Prof. Dr. Hüsametdin ERDEM

Emre AKTÜRK

Mizanpaj

Dr. Berkay ÇETİN

Kapak Tasarımı

Mustafa KÜÇÜKER

ISBN: 978-625-94211-8-6

Yayın Tarihi: Haziran 2024

Yayın Hakları

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları KTO Karatay Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır.

Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri KTO Karatay Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğere yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright... (Date of Publication) by KTO Karatay University. All rights reserved.

No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronical, optical, mechanical or other means without the written permission of KTO Karatay University.

Yayıncı Sertifika No: 34571

Adres: Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad. No: 130 Karatay / KONYA

Mail: karyay@karatay.edu.tr

Tel: 444 12 51

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları	III
Ön Söz	
Hüsamettin ERDEM	V
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'YE YAZDIKLARI 100 MEKTUBUN DEĞERLENDİRİLMESİ	1
Süleyman DOĞAN	
MEVLEVI WOMAN AND THEIR IMPACT ON SPIRITUAL UPBRINGING	22
Sabina VOLODER-STRINIĆ	
MEVLÂNÂ ŞİİRLERİNDE ARAP EDEBİYATININ ETKİSİ (MÛTENEBBÎ ÖRNEĞİ).....	28
Nasseruddin MAZHARİ	
OSMANLI'DAN SONRA ESKİ YUGOSLAVYA TOPRAKLARINDAKİ MEVLEVÎHANELERİN DURUMU	37
Mikail Türker BAL	
'KUR'ANİ TÖVBE'NİN ONTO-EPİSTEMOLOJİK VE ETİK ÇERÇEVESİ VE MEVLANA	42
Hacı Mustafa AÇIKÖZ	
MEVLÂNÂ'NİN AHLAK ANLAYIŞINDA "ADALET, ŞEFKAT ve MERHAMET"	54
Hüsamettin ERDEM	
MAWLANA RUMI AND HIS WORLD OF SUFI AND SPIRITUAL THOUGHT WITH REFERENCE TO LOVE.....	68
Hamidullah MARAZİ	
MEVLÂNÂ'DA AİLE ROLLERİ VE AHLAKİ BİLİNÇ	70
Hacı DURAN	
21. YÜZYILDA MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ VE MİSTİSİZM, METAFOR VE RETORİĞİN YENİDEN MODELLENMESİ (METAFİZİK KRİZLER BAĞLAMINDA).....	71
Ali ÖZTÜRK	
2. ULUSLARARASI MEVLÂNÂ DÜŞÜNÇESİNDE BEŞERÎ MÜNASEBETLER SEMPOZYUMU 8-9 ARALIK 2022: SARAYEVO'DA ŞEB-İ ARUS İHTİFALERİ	77
Ayten ARDEL	
MAULANA ROMI THOUGHTS IN PAKISTANI MADRASSA EDUCATION SYSTEM	79
Ahmad ALİ	

MEVLÂNÂ'DA BEŞERÎ MÜNASEBETLERİN KAYNAĞI OLARAK AHLAK	80
Sami ŞENER	
MEVLÂNÂ'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASI.....	88
Roida RZAYEVA OKTAY	
MEVLÂNÂ'NIN İNSANA BAKIŞININ KADIN VE ERKEK DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNDEN OKUNMASI.....	92
Roza SÜLEYMANOĞLU DİNÇER	
MESNEVÎ'DE TOPLUMSAL TİP OLARAK ZAHİT	101
Ergün YILDIRIM	
POSTMODERN TOPLUMDA NARSİZME MESNEVİDEN CEVAP VERMEK.....	102
Erdem DİRİMEŞE	
MEVLÂNÂ'DA AHLAKİ REZİLETLER VE BUNLARIN TEDAVİ YOLLARI.....	103
Naim ŞAHİN	
MEVLÂNÂ'NIN DOSTLUK ANLAYIŞI.....	104
Ramazan ALTINTAŞ	
MEVLÂNÂ'NIN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TİPOLOJİLERİ	108
Burcu SALIK	
MEVLÂNÂ EĞİTİM KURUMLARI İLİŞKİSİ.....	112
Caner ARABACI	
Ek: Program Akışı	113

SEMPOZYUM KURULLARI

Onur Kurulu / Advisory Board

Vahdettin ÖZKAN	Konya Valisi
Uğur İbrahim ALTAY	Konya Büyükşehir Belediye Başkanı
Selçuk ÖZTÜRK	KTO Karatay Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı
Prof. Dr. Fevzi Rifat ORTAÇ	KTO Karatay Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	KTO Karatay Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Abdullah TOPCUOĞLU	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR	Washington Büyükelçiliği
Prof. Dr. Caner ARABACI	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Ćazim HADŹİMEJLIĆ	Academy of Fine Arts Sarajevo University Of Sarajevo
Prof. Dr. Cengiz TOMAR	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Prof. Dr. Ednan ASLAN	University of Vienna
Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Hamidullah MARAZI	Islamic University of Science and Technology
Prof. Dr. Hazirullah İSLAM	Quaid-i Azam University
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Könül BÜNYADZADE	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Naim ŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer AKDAĞ	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan YELKEN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Roberto SWAZO	University of Iowa
Prof. Dr. Roida RZAYEVA OKTAY	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Dr. Sami ŞENER	İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Tofiq NECEFLİ	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ	KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal DEDEYEV	Bakü Mühendislik Üniversitesi
Doç. Dr. Nezaket MEMMEDLİ	Azerbaycan İlimler Akademisi
Doç. Dr. Seadet ŞİHIYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Öğretim Üyesi Hafel Bin Fadıl ALYOUNES	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Nasseruddin MAZHARİ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi S. NESTEROVA COŞKUN	Bartın Üniversitesi
Dr. Ahmad ALİ	Abdul Wali Khan University Mardan
Dr. Arnold MOL	Leiden University
Dr. Elnur NESİROV	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Meriem Narimane NOUMEUR	University of Batna1
Dr. Roza SÜLEYMANOĞLU DİNÇER	Doğuş Üniversitesi
Dr. Safa SHEİKH MOUSTAFA	Türkiye Diyanet Vakfı

Düzenleme Kurulu / Organisation Committee

Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Prof. Dr. Sami ŞENER
Prof. Dr. Caner ARABACI
Prof. Dr. Ömer AKDAĞ
Dr. Berkay ÇETİN
Arş. Gör. Şeyma Nur ALTINTAŞ
Arş. Gör. Sümeyye AYDOĞDU KUZUCU
Arş. Gör. Emre AKTÜRK
Lü. Proje Asistanı Zeynep Elif TUNÇ
Sekreteryaya: Dr. Berkay ÇETİN
Arş. Gör. Şeyma Nur ALTINTAŞ
Arş. Gör. Sümeyye AYDOĞDU KUZUCU
Arş. Gör. Emre AKTÜRK
Lü. Proje Asistanı Zeynep Elif TUNÇ

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM *

Medeniyet tarihinde bazı önemli şehirler bazı önemli şahsiyetlerle birlikte anıla gelmiştir. Mesela İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Hanı, İskenderiye, Büyük İskender'i, Konya da Mevlâna'yı hatırlatır. Konya'nın mazisi çok daha gerilere gider. Konya Müslüman Türkler tarafından fethedildikten sonra bir ilim ve medeniyet şehri haline getirilmiştir.

Konya Müslümanlarla 723 tarihinde Emeviler devrinde tanışmış, 1071 Malazgirt zaferi ile de bir Türk İslam yurdu haline gelmiştir. XI. yüzyıldan itibaren yaklaşık 220 sene Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak kalmıştır. Bu dönemler Konya'nın en ihtişamlı ve parlak dönemleri olmuştur. Çünkü Medine, Şam, Bağdat, Kahire vb. gibi İslam Medeniyetinde nam salmış önemli şehirlerden sonra sıralamaya girme başarısını elde etmiştir. Bu tanınmışlıkta önemli faktörlerden biri Anadolu Selçuklularının devlet merkezi ve Ön Asya'nın uluslararası ticaret merkezi oluşu ve tabii ki Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Bahauddin Veled'in I. Alaeddin Keykubat tarafından Konya'ya davet edilmesi ve Mevlâna'nın babasıyla birlikte Karaman'dan Konya'ya gelmesi önemli bir role sahiptir.

Mevlâna Celaleddin Rumî 30 Eylül 1207 de Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Esas adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî'dir. Lakabı Celâleddîn'dir. "Mevlânâ" ise "efendimiz" manasına gelen ve onu yüceltmek maksadı ile kullanılan bir sıfattır. O üç yaşındayken babasıyla birlikte Belh'ten ayrılmış, Nişabur, Bağdat, Kûfe, Mekke, Medine güzergahlarını takip ederek bazı ünlü bilim adamlarıyla tanışmış ve onlardan dersler almıştır. Daha sonra Şam-Halep yoluyla Erzincan ve Malatya'ya gelmiş, oradan da Larende (Karaman)'ye gelmiş, burada yedi yıl ikamet ettikten sonra Konya'ya gelmiştir. O gün bugündür Mevlâna Konya'yla birlikte anılır olmuştur. Konya denince ilk akla gelen Mevlâna'dır. Mevlâna denince de hep Konya akla gelmektedir. Çünkü Mevlâna ile Konya özdeşleşmiş ve Mevlâna hayatının sonuna kadar bu şehirde yaşamış, birçok eser vermiş, öğrenci yetiştirmiş, halkına vaaz ve nasihatte bulunmuş, tasavvufî bir serüven yaşayarak bir tasavvuf kültürü ve buna bağlı olarak da çağının medeniyet kültürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Anadolu Selçuklulari döneminde Konya sadece önemli, bir siyaset ve ticaret merkezi olmanın çok ötesinde aynı zamanda önemli bir ilim ve tasavvuf merkezi de olmuştur. Mevlâna'nın Konya'ya gelişi ile Konya bir hoşgörü şehri haline gelmiş, onun felsefesi bu yüzyıla damgasını vurmuştur. Mevlâna ahilik kültürü ve geleneğine, ahiler de Mevlâna'nın ilmîne ve fikirlerine bağlıdır. Konya şehri Moğol saldırılarına maruz kaldığı ve zora düştüğü zamanlarda O, şehrin en önemli savunma gücü ve sosyal dayanaklarından biri olmuşlardır. Zamanla Konya ve Mevlâna İslam Dünyası'nın önemli bir ilim, sanat ve tasavvuf merkezi haline gelmiştir. Konya, bir ilim ve medeniyet şehri olarak daha sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna öncülük etmiş, Mevlâna, Osmanlının kuruluş ve diriliş aşamasında fikir önderliğinde bulunmuş, birçok Osmanlı şehzadesi ilmî, örfî ve siyasi tecrübesini, saygı ve görgü kurallarını Mevlâna diyarı Konya'da bizzat yaşayarak öğrenmiştir. Bu ön eğitim sonrasında başta Fatih Sultan Mehmet Han olmak üzere, Yavuz Sultan Selim Han, Kanunî Sultan Süleyman Han, II. Selim, IV. Murat ve son olarak da II. Abdülhamit Han Konya'ya birçok eser kazandırmış, bir kısmını tamir ve restore ettirmişler, birçok kültür ve sanat eseri katarak hizmet etmişlerdir. Mevlâna sebebiyle o gündür bu gündür hizmetler devam etmekte ve Konya da Türk İslam kültürüne önemli katkılar sağlamaktadır.

Konya, Ülkemiz ve İslam Âlemi açısından önemli bir şahsiyet olan Hz. Mevlâna'nın 749. Vuslat Yıldönümü Uluslararası Anma Törenleri münasebetiyle KTO Karatay Üniversitesi Yönetimi, Fakültemizce 08-09 Aralık 2022 tarihleri arası haftanın önemi ve anlamına uygun düşecek bir etkinlik gerçekleştirmemizi istemiştir. Biz de bu yıl dönümünde "Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler II" Uluslararası Sempozyumunu bu yıl da tekrarlamayı uygun bulduk ve Konya'nın önemli bilim, fikir ve sanat insanlarını bir araya getiren "Konya Fikir, Sanat, Kültür Adamları Birliği Derneği" ile birlikte gerçekleştirmekten büyük mutluluk duyduk. Bu önemli projenin gerçekleştirilmesinde iş birliğini kabul etmeleri nedeniyle Konya Fikir, Sanat, Kültür Adamları Birliği Derneği mensuplarına gönülden teşekkür ediyorum. Ayrıca Sempozyumun gerçekleşmesi ve organizasyonunda maddî-manevî yardım

* Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: husamettin.erdem@karatay.edu.tr

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

ve desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Fevzi Rıfat ORTAÇ beye, açılışa katılarak açılış konuşması yapan Sayın Rektör Yardımcımız Prof. Dr. Mehmet ÇELİK beye kalbi şükranlarımı iletmek isterim.

Sempozyuma birçok ülkeden ve ülkemizden tebliğleriyle katılan ve katkıda bulunan değerli akademisyenlere ve araştırmacılara ayrıca şükranlarımı sunuyorum. Sempozyumun gerçekleşmesinin her aşamasında birçok yönüyle ilgilenen Tarih Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ beye ve mesai arkadaşlarına çok teşekkür ederim. Dört yüz yüze, bir online oturum ve bir panel oturumu olmak üzere altı oturumdan oluşan sempozyumumuzda yirmi bir tebliğ ve “Bosna Herkeste Mevlevilik” ana başlığı altında beş konuşmacının gerçekleştirdiği panel dahil yirmi üç konu ve problemin sunulduğu ve tartışıldığı, onu yabancı, on üçü ülkemiz bilim adamlarınca sunulan bu tebliğlerin bir kitap şeklinde basılmasından dolayı da büyük mutluluk duymaktayız. Bu vesile ile başta Üniversitemiz Genel Sekreteri Murat Ayvacı beye ve mesai arkadaşlarına da çok teşekkür ederim. Bu sempozyumun başından sonuna kadar her aşamasında basta sekreteryaya olmak üzere, programın gidişatı, katılımcıların takip ve yönlendirilmesinde görev üstlenmiş olan Tarih bölümü Arş. Gör. Şeyma Nur Altıntaş, Sosyoloji Bölümünden Dr. Berkay Çetin ve Emre Aktürk’e, bölüm öğrencilerimize de çok teşekkür ederim. Bu tebliğler kitabının Mevlâna ile ilgili daha birçok araştırmaya vesile olacağı umudunu taşımaktayım. İslam kültürü ve medeniyetine önemli katkısı olan Mevlâna’nın fikirlerinin Konya, ülkemiz ve dünya insanını aydınlatmaya devam etmesi, insanların refah ve huzuruna vesile olmasını Yüce Mevlâ’dan niyaz ediyorum.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'YE YAZDIKLARI 100 MEKTUBUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Süleyman DOĞAN*

Özet

Bu çalışmada, yükseköğretim (üniversite) öğrencilerinin “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye Açık Mektup” şeklinde yazdıkları 100 mektup incelenerek, onun hakkında neler bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Yıldız Teknik Üniversitesinde “2021 Bahar” döneminde katılımcı öğrencilerden “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye Açık Mektup” yazmaları istenmiştir. Çalışma, araştırmacının seçmeli ders verdiği katılımcı öğrencilerin, her fakülteden, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Dört ayrı sınıfta 180 lisans öğrencisinin 160'ı “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye Açık Mektup” başlığında mektup yazmışlardır. İçlerinden rastgele 100 mektup incelenmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüveyi ve ortalama bir örnekleme teşkil etmektedir. Mektuplarda açıkça görülmektedir ki, kişiler ve mektupların sayısı kadar farklı olmakla birlikte özünde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi bildikleri ve onu çok sevdikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcı öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri saptanmıştır. Katılımcıların Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile sevgi sözcüğünü birlikte kullandıkları belirlenmiştir. Onun örnek ve model biri olduğu öğrenciler tarafından mektuplarda vurgulanmıştır. Katılımcı öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin önemli marka şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Üniversite, Öğrenci, Mektup, İnceleme, Yüz Mektup.

EVALUATION OF 100 LETTERS WRITTEN BY UNIVERSITY STUDENTS TO MEVLANA CELALEDDIN RUMI

Abstract

In this study, 100 letters of higher education (university) education "Open Letter to Mevlânâ Celaleddin Rumi" were examined and it was aimed what they knew about him or not. In the "Spring 2021" semester at Yıldız Technical University, participating students were asked to write an "Open Letter to Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". The elective courses of the researcher consist of the unit, education, class, branch, study, 18-25 years old and male students. 160 of 180 undergraduate students in four different classes wrote a letter under the title "Open Letter to Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". Shopping among them, 100 letters were examined and subjected to content analysis. This study is a small core and average sample for the entire university. As seen in the letters, they reflect that they know Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî and that they like him very much, with colors as different as the number of people and letters. to research; As they fell, they believed that they had great respect and love for Celaleddin Mevlana Rumi. It is desired that the participants love together with Mevlânâ Celaleddin Rumi. His example and model are highlighted in letters written by someone. The findings were reached for the consensus of the students that Mevlaeddin Rumi is an important reference and brand personality.

Keywords: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, University, Student, Letter, Analysis, One hundred letters.

---

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri (Sosyoloji) Bölümü, Esenler-İstanbul. e-posta:sudogan@yildiz.edu.tr

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

1. Giriş

Yazı yazmak, özellikle mektup yazmak, duyguların dışavurumunda önemli etkinliklerdendir (Doğan, 2020). Mektup, yazılış amacının iletişim kurmak olduğu düşünüldüğünde günlük yaşamla yakından ilişkili bir türdür. Hatta sözlü olarak karşımızdakine anlatamayacağımız duygu ve düşüncelerimizi karşımızdaki kişi ya da kişilerle paylaşmamıza olanak tanır (Çerçi, 2019). Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye Açık Mektup” şeklinde yazdıkları 100 mektup incelenerek değerlendirilmiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında ne(ler) bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Dört ayrı sınıfta 180 lisans öğrencisinin 160’ı, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”ye mektup yazmışlardır. Çalışma, her fakültede, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrencilerle arasından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüvesini ve ortalama bir örneklemini teşkil etmektedir.

1.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Onüçüncü asırda Horasan’dan Anadolu’ya gelen ve Türk sülûflüğünün önemli şahsiyetlerinden biri olan Mevlânâ Celâleddîn-i Muhammed Rûmî, 30 Eylül 1207 tarihinde Afganistan’ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Ailesi ile birlikte yaklaşık beş yaşında iken Belh’ten ayrılmışlar, daha sonra Hac vazifelerini yerine getirmek için Hicaz’a oradan da Anadolu’ya intikal etmişlerdir. Şam üzerinden sırasıyla Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende’ye (Karaman) gelmişlerdir. Babası Bahâeddin Veled bütün İslam aleminde tanınmakta ve hürmet görmektedir (Karaismailoğlu, 2002 ve Doğan, 2013). Karaman’dan sonra Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat’ın ısrarlı daveti üzerine 1228 yılında Konya’ya yerleşmişlerdir. Mevlâna’nın eserlerinin büyük çoğunluğu Farsçadır, çok azı Türkçe ve Arapçadır (Yakıt, 1993).

1244 yılında Şemsi Tebrizî ile karşılaşan Mevlâna, onun büyük etkisinde kalmıştır. Mevlâna’nın çok iyi tahsil gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Başlıca eserleri *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebir*, *Mektûbât*, *Mecâlis-i Seb’a*, *Fîhi Mâ Fîh*’tir (Gölpınarlı, 1999). *Mesnevî*; altı büyük ciltten oluşmakta ve içerisinde hikâye, masal, anekdot, fabl ve metaforlar yer almaktadır, *Dîvân-ı Kebir*; Mevlânâ’nın lirik şiirlerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur, *Mektûbât*; Mevlânâ’nın Selçuklu sultanlarına, vezirlerine, hekimlere, ahilere ve dostlarına yazdığı mektupları içermektedir, *Mecâlis-i Seb’a*; Mevlâna’nın vaazlerini ve öğütlerini ihtiva eder, *Fîhi Mâ Fîh*; Mevlânâ’nın verdiği derslerden, yaptığı sohbetlerden ve öğütlerinden oluşan bu eser, oğlu tarafından tutulan notlardan oluşmuştur (Yakıt, 1993). Bu eserleri Hakk’ı, hoşgörüyü arayan ve dolayısı ile sağlıklı iletişim kurmak isteyen herkese ışık tutmakta, dinî değerleri insanlara sevdirecek, korkutmadan aktarmaktadır (Kabaklı, 1976).

Mevlânâ 17 Aralık 1273’te Konya’da vefat etmiştir. Ölümü kendi tabiri ile Şeb-i Arûs (Düğün Gecesi), Hakk’a kavuşmaktır. Cenazesine Müslümanlarla birlikte, Hıristiyanlar ve Yahudiler de katılmıştır (Yeniterzi, 2004). Mevlana vasiyetinde, “Öldükten sonra bizim mezarımızı yeryüzünde aramayınız, bizim mezarımız ariflerin gönüllerindedir” demiştir (Can, 1999). Mevlânâ’nın kainatı kucaklayan değeri, insan sevgisi ve hoşgörüsü, kayıtsız şartsız Allah’a aşık olması ve Hz. Muhammedi feyze tam mazhar olmasından kaynaklanır (Kadir, 2002 ve Hidayetoğlu, 2005:62).

İnsanın olgunluk derecesine ulaşabilmesi için nefsi, benliği ve ihtiraslarıyla mücadele etmesi gerekir ancak bu şekilde kendine şekil veren bir insan gerçekten toplumda herkesin hakkına saygılı, sevecen ve insan haklarına değer veren bir varlık haline gelir (Cunbur, 1978 ve Önder, 1994). Mevlânâ’nın *Mesnevî*’nde, “Sevgiden acılar tatlılaşır, bakırlar altına dönüşür; sevgiden tortulu bulank sular, arı-duru bir hale gelir; sevgiden dertler şifa bulur; sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur” der (Şimşekler, 2011).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma Yıldız Teknik Üniversitesi'nde 2020-2021 akademik yılı bahar döneminde öğrenim gören lisans öğrencilerinin “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” hakkında ne(ler) bilip bilmediklerinin saptanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere “Serbest ve özgür bir şekilde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye bir mektup yazar mısınız?” sorusuna verdikleri cevaplar kendi içinde her bir katılımcı için ayrı ayrı içerik analizine tabi tutulmuş ve çıkan bulgular ışığında öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkındaki bilgi seviyesi ortaya çıkartmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın Türkiye örneğinde bu konuda yapılan ilk mektup inceleme araştırması olduğu düşünülmektedir. Bu özelliğiyle araştırmanın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî araştırmaları başta olmak üzere alanyazına önemli katkılar sunması beklenmektedir.

2. Yöntem

Yöntem şu bölümlerden oluşmaktadır: Araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri analizi ve güvenilirlik çalışması.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma olgu-bilim deseniyle tasarlanmış, öğrencilere elektronik ortamda bir soru sorulmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Olgubilim deseni, yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006). Bu desende genelde şu iki soruya yanıt aranır: Bu olguya ilişkin algı/deneyimler nelerdir? Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir? (Cresswell, 2013).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Yıldız Teknik Üniversitesinde farklı fakülte, bölüm ve sınıflarda öğrenim gören 18-25 yaş grubundan kadın ve erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversitenin evrenine göre örneklemin çeşitli olması önemlidir. Ancak sayısal olarak az olması araştırmanın sınırlılığını gösterebilir. Araştırmanın amacına uygun olarak; katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklemden yola çıkılarak, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, derinlemesine anlamaya yardımcı olmaktadır (Patton, 1990). Bu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 180 öğrenci içerisinde 160 öğrenci mektup göndermiş ve araştırmanın amacına uygun bulunan 100 öğrencinin mektubu incelenerek değerlendirilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri toplama sürecinde öncelikle katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek mektup yazmaları için 19 gün süre verilmiştir. 19 günlük zaman zarfında öğrenciler araştırmacı öğretim elamanı ile e-posta yoluyla iletişime geçmişler, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye “nasıl ve ne şekilde?” mektup yazacaklarını sormuşlardır. Araştırmacı öğretim elemanı ise, bir sınırlama getirmeden özgür ve özgün bir başlık koyarak kompozisyon şeklinde mektup yazmalarını önermiştir. Öğrencilerin çoğu bu önerilere uymuştur. Öğrenciler mektupları hem araştırmacı tarafından açılmış olan ödev sistemine yüklemişler ve hem de araştırmacıya e-posta yoluyla Word/PDF dosyası olarak göndermişlerdir. Öğrencilerden gelen mektuplar ön inceleme yapılması için Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde çalışan iki öğretim üyesinin görüşüne sunulmuş ve gelen görüşler doğrultusunda araştırmanın amacına uymayan mektuplar ayıklanarak 160 mektup içerisinde seçilen 100 mektuba içerik analizi yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda veri analiz yöntemlerinin standart hale getirilmesi mümkün değildir; aksi halde bu durum, nitel araştırmacıyı sınırlandırabilir (Strauss,1987). Bu araştırmada, veriler toplandıkça hemen analize başlanmıştır. Miles ve Michael (1994), veri analizi sürecini üç bölümde ele alır: “Verilerin işlenmesi (*data reduction*)”, “verilerin görsel hale getirilmesi (*data display*)” ve “sonuç

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

çıkarma ve teyit etme (*drawing conclusion and verification*)". Bu çerçevede, araştırmacı tarafından önce veriler incelenmiş ve kodlanmıştır. Veriler bütüncül olarak ele alınarak; içerik analizi sonuçları, sorulan soruya yönelik olarak, katılımcı görüşlerine verilen cevaplar doğrultusunda temalar, alt temalar ve görüşler ortaya konmuştur. Öğrenci mektuplarının yanı sıra mektup başlıkları da kendi içerisinde içerik analizine tabi tutulmuştur. Görüşlerin sunumunda öğrenciler (Ö), Ö1, Ö2, Ö3,... olarak kodlanarak sunulmuştur.

2.4. Güvenirlik (Tutarlılık)

Araştırmanın güvenirliliği/tutarlılığı, araştırmada elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda güvenirliliği, başkalarının da aynı sonuçlara ulaşması değil; araştırmacının topladığı verileri gören ve ulaştığı sonuçları inceleyen başkalarının da onlardan bir anlam çıkarması, tutarlı ve güvenilir bulmasıdır. Nitel araştırmalarda asıl sorun bulguların tekrar edilip edilemeyeceği değil, sonuçların toplanan verilerle tutarlı olup olmadığıdır (Merriam, 2013). Güvenirlik, gerçekleştirilmiş olan bir araştırmanın başka bir araştırmacı tarafından aynı biçimde tekrar edildiğinde, aynı ya da benzer sonuçları vermesi ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bu araştırmada tutarlılığın sağlanması amacıyla ilk olarak verilerin analizinin sorumlu araştırmacıya paralel olarak iki alan uzmanı tarafından da harici olarak yürütülmesi yoluna gidilmiş ve raporlama aşamasında bulgular karşılaştırılarak ortak yargılara varılmıştır. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından gerçekleştirilen analiz sonuçları 'görüş birliği' ve 'görüş ayrılığı' şeklinde kodlanmıştır. Bu kodlamalar sonucunda Miles ve Michael (1994) güvenirlilik formülüne göre uyum sağlanmıştır (%90). Ayrıca araştırmanın güvenirliliğini artırmak için bulguların sunumunda doğrudan alıntılara ve ekler kısmında bir mektup örneğine yer verilmiştir (Bakınız Ek-1).

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, karşılaştırma imkânı ve kolaylığı sağlaması açısından bir arada ve yorumlanarak sunulmuştur. Böylelikle öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den nasıl ve ne şekilde etkilendiği olgusu ortaya çıkartılmıştır.

100 mektubun içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar şunlardır: "Sevgi", "Saygı", "Selam", "Aşk", "Merhaba", "Muhabbet", "Hürmet", "Gönül", "Muhteşem Mesnevi", "Üstat", "Şeb-i Arus", "Mesnevi", "İnsan", "İlim", "Birlik", "Beraberlik", "Yedi Öğüt", "İyilik", "Güzellik", "Güzel Aşık", "Teşekkür", "Vicdan", "Değerli", "Saygıdeğer", "Sufi", "Gönül", "Güzel", "Sultan Hazreti Mevlana", "İlmin Kapısı", "Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi", "Sevgili Mevlana Öğretmenim!", "Şair", "Şiir", "Hoşgörünün Timsali", "Örnek İnsan" ve "Büyük Mevlana".

Öğrenciler tarafından yazılan mektup başlıkları ekler kısmında tablo halinde sunulmuştur (Bakınız Ek-2). Mektup başlıkları incelendiğinde öğrencilerin; "Sevgili" sözcüğünü çok kullanarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye büyük bir sempati ile baktıkları ve onu iyi anladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mektuplarda, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin günümüz içinde örnek ve önder bir şahsiyet olarak ortaya konduğu saptanmıştır. Başlıklar incelenip değerlendirildiğinde, öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi sanki bir dosta, arkadaşına veya kendilerinin bir sırdaşına seslenir gibi seslendikleri, merhamet, şefkat ve muhabbet kapısı olarak onu tasvir ettikleri görülmüştür. Her bir öğrenci kendi dünyasındaki farklı bir Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ifade ederek onunla iletişim kurmaya ve hatta muhabbet etme yoluna gittiği mektup başlık ve içerik analizlerinden anlaşılmaktadır.

Mektup başlıklarının analizi ile birlikte ulaşılan temalar ve mektup içeriklerinden ulaşılan diğer bulgular ise aşağıda sırasıyla başlıkları halinde sunulmuştur.

3.1. "Sevgi", "Sevgili" ve "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" Teması

Katılımcıların mektuplarında ve özellikle de mektup başlıklarında "Sevgi", "Sevgili" ve "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" kavramları teması en fazla vurgulanmıştır. Tüm katılımcılar bu iki tema üzerinde

durmuşlardır. Katılımcıların Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye, “Sevgili Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, gibi hitapları onun fikirlerini ne denli içselleştirdiklerinin ve onu uzun yıllar tanıyormuş hissine kapıldıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi bir arkadaş gibi görmektedirler. Bu da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi doğru anladıklarının bir işareti olarak kabul edilebilir. Katılımcıların Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye yazdıkları mektup başlıklarında “Sevgi”, “Sevgili” ve “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” teması ve bu tema altındaki çeşitli öğrenci ifadeleri Tablo 1’de şu şekillerde sunulmuştur:

Tablo 1. Tema 1 İçin Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sevgi”, “Sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi”	<p>Ö3: Çok sevgili gönül büyüklerimizden olan Sayın Celalettin Rumi; senin eserlerini ve hayatını çok merak ettiğimden dolayı sana bu mektubu yazıyorum. En başta sormak istediğim soru, devrinde yaşayan öğrencilerin ve akrabalarının Şemsi Tebriz-i ile ilgili olumsuz düşüncelerinin sebebi ne olabilir, bu konuda düşüncelerini çok merak ediyorum. Eserlerinde tasavvuf yolunda birlikte yürüdüğü arkadaşın Şemsi Tebriz-i ile aranızdaki sıkı dostluğun derecesini onlara anlatmadığından ya da eksik anlattığından dolayı yanlış düşüncelere kapılmış olabilirler mi?</p> <p>Ö8: Keşke bugün ki dünyamız sizin öğretilerinizle donansa ama ne yazık ki şu yaşadığımız kısa hayatta insanlar sizin üstün aklınızdan ve derin öğretilerinizden faydalanmıyor. Bu yüzden maalesef dünyamızda sevgi ve hoşgörü hakim değil. Oysa siz bize “ gel ne olursan ol yine gel “ derken bu düşünceyi hakim kılmaya çalışırken bugün yaşadığımız dünyada kimsenin kimseye hoşgörüsü yok. İnsanlar birbirini hakkında yoğun önyargılara sahipler. İnsanlar dışarıdan gördüğü kirli kıyafetli insanları hırsız sanıyor ve onlardan çekiniyor. Kimse ne yaşadıklarını neye ihtiyaç duyduklarını düşünmüyor. Hoşgörü azaldı efendim. Aslında bir özeleştiriyi yapmak gerekirse sizin öğütlediğiniz kadar hoşgörüyü bende sahip değilim. Günümüz insanı bunu zaman değişti kimseye güven olmaz diyerek üzerinden sorumluluğu atıyor. Efendim hatta insanlar artık tehvid düşüncesinden bile uzaklaşıyor. Toplumda çok büyük bir ahlak çöküşü var. Ahlakı yaşatmak isteyen insanlar, dini yaşamak insanlar bazen azınlıkta kalıyor hatta bazen de dışlanan kesim oluyor. Size insanlık olarak bir özür borçluyuz.</p> <p>Ö19: Bugün birçok sözün bizim hayatımızda bize çok şey anlatıyor ve öğretiyor. Bu hayatta tanışmak ve konuşmak istediğim insanlardan birisin. İlimin ve zekanın büyüklüğü verdiğin öğütlerden bile anlaşılırken seninle sohbet etmenin ufku genişleteceğine eminim. Okuduğum zaman bunlar nasıl aklıma gelmiş de yazmış acaba diye merak ettiğim birçok sözün var. En sevdiğilerimden birisi ‘Ya olduğun gibi ol, ya görüldüğün gibi ol’. Bu ve bunun gibi birçok sözünü örnek alarak iyi insan olma yolunda ilerliyorum. Bana ve insanlığa kattığın her şey için teşekkürler.</p> <p>Ö24: Umarım iyisinizdir. Size bunları yazarken sanki tekrar Mevlana Türbesi’nde gezen liseli genç kızmışım gibi hissediyorum. Ben tasavvufun ne olduğunu, aşkın ne anlamlara gelebileceğini sizin ve Şemsi Tebrizi sayesinde öğrendim. Ufkumu genişletmişsiniz. Bunun için size teşekkür etmek istiyorum. Hatta bunu, şu an bu satırları yazana kadar düşünmemiştim bile fakat, günlük hayatta gerçekten en çok kullandığım sözlerden birinin size ait olduğunu şimdi fark ediyorum. “Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol.” Bu sözü bir başkasına değil, kendime söylediğimi belirtmek isterim. Kendimi çaresiz, yanlış anlaşılmış ve toplum yargısından korkar gibi hissettiğimde tekrarlıyorum bunu. Bana cesaret veriyor.</p> <p>Ö28: Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi, yazdığın eserleri okuyup anlamak benim için çok zor ve derin. Ama söylediğin sözleri daha kolay anlayabiliyorum ve</p>

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

öğretici buluyorum. Sizin zamanınızdan yüzyıllar sonra yaşayan bir gence de rehber olabilecek nitelikte sözleriniz var. Sizin hoşgörü anlayışınız beni en çok etkiliyor. Diyorsunuz ya “Gel, gel, ne olursan ol yine gel.” İşte bu felsefeniz çok kucaklayıcı. Keşke şuan da dünya bu felsefeyi benimseyebilse. Herkes adeta birbirinin kusurunu bulmak için yarışıyor. Kimse birbirini olduğu gibi kabullenme durumunda değil. Sizinle sohbetimi sonlandırırken günümüzde Mevlevî düşünmek diye bir kalıp olduğunu söylemek isterim yani ince, kucaklayıcı, hoşgörülü düşünmek.

Ö38: Merhaba Mevlana ben senin büyük bir hayranımın bu gün sana bu mektubu yazmamı sebebide budur.Sen ülkemizde olan en iyi şairlerdendensin yazdıkların ve yaşadıkların beni her zaman etkilemiştir. Keşke seninle aynı dönemde olup senin öğrencin olabilseydimde senin şiirlerini bizat senden dinleyebilirdim ama olsun senin yazdıkların her zaman bana ilham kaynağı olmuş ve eminimki bir çok insanada ve bizleri Allahın sevgisine iletmiştir. Her günahımın ardındanana senin “Ne olursan ol yine bizim dergahımız ümitsizlik derhahı, yüzkere tövbeni bozmuş olsan da yine gel” şiirin beni etkiliyor. Ama şunu bilmenizi isterimki sizin gibi biri olamayı o kadar çok isterim ki inşallah sizin yolunuzdan gelebilir ve sizin gibi bir Allah ve peygamber aşığı olabilirim. İçimde size yazmak istediğim daha nice şeyler vardır ama şimdilik bu kadarını yazabiliyorum. SEVGİLERİMLE

Ö43: Sevgili Mevlana, insanı yaratılanlar içinde en kutsal varlık olduğunu belirtmen insan değerini arttırmış, Allah’a olan bağlılığımızı ve saygılığımızı yüceltmıştır. Söylediğin “Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol” sözün insanları erdemli davranışlara yöneltmiştir. “Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol” sözünle dayanışmayı, iyi niyeti ve hoşgörüyü bize öğrettin.

Ö43: Sizde inanç sınırlandırılması ve seçmeciliği, insanları ötelemesi hiç görülmez, yoktur. Size göre insan bütün varlıkların üstündedir. İşte bunlar ve benzeri iyilik, dürüstlük, yardım severlik, doğruluk üzerine söylenen evrensel nitelikteki düşünceler, ilkeler kültürünüzün temel öğeleridir, bu kültürün oluşturduğu umman sizin görüş, inanış ve düşüncelerinizden esinlenmiştir.Bu kültürün ana kaynağı sizsiniz. Sizin düşünceleriniz değişik din, mezhep ve inançlarla hep uyum içindedir. “Bütün yollar Tanrı’ya çıkıp ulaşıyorsa, asırlarca süren bu kavga bu kan niye?” diye sorarsınız. Bu sorunun yanıtı hepimizi Allah’a taşır.

Ö66: Mektubuma başlamadan önce kalplerimize aşkı, sevgiyi ince ince dokuyan yüreğinize selam ederim. Dünya olarak biliriz ki, alemlerin sarrafı, ilahi aşka gönlünün kapılarını açan mutasavvıf ve fakihsiniz. Yaşadığımız zamandan günümüze kadar uzanmış sözleriniz hala yolumuza ışık saçmaya devam ederken; her mısrası düşünmeye sevk eden öte yandan da ruhumuzu sevgiye aralayan şiirleriniz bizleri etkisi altına almaya devam ediyor.

Ö72: Sizin sekiz asırdır bozulmadan bu zamanlara taşınan tüm insanları kucaklayan bize sevmeyi hoşgörüyü aşıl原因an felsefeniz gibi. Bu tüm insanları kucaklayan felsefeniz günümüzde kendi yaşadığımız coğrafyayı aşarak tüm dünyada ses getirdiğini de belirtmek isterim. Bunun için gerçekten size müteşekkirimiz. Esas olan Anadolu kültürünü, hoşgörüsünü, anlayışını tüm dünyaya gösterme fırsatı tanıdınız. Sizi her sene Şeb-i Arus törenlerinde anıyoruz. Umarız ki; oralardan bizi hissediyor, görüyorsunuzdur.

Ö73: Tüm insanlığı kucaklayan bize insan olmayı, hoşgörüyü öğreten bu felsefenizi; kendi neslimize, çocuklarımıza, torunlarımıza da öğreteceğimizi bilmenizi isteriz. Sizler bu toprakların asla kaybolmayacak değerisiniz. Bu değerlerin ışığında ilerliyor olacağız. Mektubumu noktalarken tüm minnet duygularımızla selamlarımızı iletiyoruz.

Ö74: Sevgili Mevlâna Celaleddin Rumi, hoşgörün ile birçok insanın kalbinde taht kurdun, birçok insana ışık tuttun. Zor zamanlarında ağzından çıkan her sözle, yazdığın her yazıyla umut oldun. Birbirinden güzel eserlerle edebiyatımızda

sarsılmaz bir yere sahip oldun. Yediden yetmişe herkesin bildiği nasihatlerinle gönüllerde taht kurdun. Eserlerinde insan sevgisini din, dil, ırk ayırt etmeden zamansız bir şekilde aşıladın. Allah aşkını ve ilahi gücü eserlerinde kusursuz anlattın birçok insana ise bu sevgiyi aşıladın. Kimseyi yargılamadan herkese hoşgörü ile yaklaştın ve insanlara da bunu anlattın. Hem dünya hem de Türk edebiyatında sarsılmaz bir yere sahipsin. Bizim yolumuza ışık tuttuğun için. Toplumumuz sana minnettar.

Ö86: Bugün yine sayenizde hayatın elini tuttum. Her karanlığa düştüğümde, öğretilerinize sığınıyorum karanlıktan çıkabileceğimi bilerek. Varlığınız gençliğimin değerini hatırlatırken bana, yaşamın, yaşamının, insan olmaya çalışmanın, dünyada olmanın her şeye rağmen harika bir şey olduğu hissediyorum cümlelerinizde. Bana herkes hayat dersi verebilir, özlü söz söyleyebilir, bir büyüğümden dinlemeyeceğim hiçbir şey yoktur. Hayatın anlamını anlatan tüylerimi ürperten cümleleri duymak hayattaki en büyük zevkim olmakla beraber, bu cümleleri söyleyen insanları anlıyor olmanın büyüklüğünde hissederek kendimi yüceltiyorum. Sizin öğretilerinize uymaz biliyorum. Ama yaşamın benim için tek tadı bu. Dün akıllıydım dünyayı değiştirmek istedim, bugün ise bilgeyim kendimi değiştirdim dediğinizde ben tam bu geçişte olduğumu hissediyorum. Bu cümleyi okumasam belki yerimi bile bilemezdim. Bu yüzden size teşekkürü borç bilirim. Kendi içimde sıkıştığımı hissettiğimde “Kapı ardına kadar açıkken neden hapisanede kalırsın?” dediniz, öğrendim. Canım yandığında karanlıktayım sandım “Yaraların, ışığın içeri girdiği yerdir” dediniz. Çok büyük de konuştum daha da konuşurum ama artık biliyorum yutacaklarımı. Çünkü “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersin, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olandır. Sözün en hayırlısı, az ve anlaşılır olanıdır. Az ve anlaşılır her sözünüz için teşekkür ederim.

Ö91: Aynı şekilde size de böyle hitap etmemde sıkıntı yoktur umarım. Öncelikle sağlık sıhhatiniz umarım yerindedir. Sizinle alakalı birçok genel bilgiye sahibiz. Bu sebeple ben daha çok hakkınızda yapılan aslı belli olmayan eleştirilerle alakalı konuşmak isterim sizinle. Yapılan eleştirilerin aslını sizden duymak çok isterim. İlk olarak birkaç tarihçiye göre o dönemde Ahi Evran’la aranıza pek de iyi değilmiş. Bu konuyla alakalı birçok iddiaya rastladığımdan olayın tamamını sizden duymak çok isterim. Aranıza o dönemde nasıldı, Moğollarla bir olup Ahi Evran’a karşı olduğunuz doğru mu gibi soruları cevaplırsanız çok sevinirim. Bu konulardan bağımsız sizden birkaç tavsiye istiyorum. Sizin zamanınızdan farklı bir ortama sahibiz. Sizin öğrencilerinizi yetiştirirken kullandığınız metotlar bu zamana da eminim ki uyarlanabilir. Yazdığınız eserlerden alınan sözler haberiniz dahilinde mi bilmiyorum ama günümüzde sıkça kullanılmakta. Hatta sadece Anadolu’da değil dünya çapında da bir o kadar popüler. Tüm bunları göz önünde bulundurarak bize bir tavsiye vermek isterseniz bu ne olurdu diye sormak isterim. Kıymetli zamanınızı aldığım için beni mazur görün. Cevap mektubunuzu merakla beklemekteyim. Kendinize çok iyi bakın, iyi günler dilerim.

Ö97: Siz dünyaya ahlakı ve sevgiyi aşılarken bu günlerde insanlar ahlaktan yoksun vaziyette. Sabır ve ahlakta örnek alınması gereken birisiniz. Söyledikleriniz insanların dilinde olmasına rağmen bunları uygulayan yok. Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi olmamız gerekirken neden set oluyoruz? Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi olmak gerekirken neden açan bizler oluyoruz? Keşke döneminizdeki ahlak anlayışı süregelseydi ve sizi örnek alan insan sayısı bu kadar az olmasaydı.

Ö100: Benim ismim Ceyda, ben 2021 de yaşayan, üniversite okuyan bir gencim. Üniversite ne diye sorarsan medrese gibi bir eğitim birimi. Mesleklerimize yönelik eğitim aldığımız bir birim. Ben mesela mimarlık eğitimi alıyorum. Sana mektup yazmamın sebebi bir teşekkür borcundan ötürü aslında. Sana ve senin gibi

---

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

bize düşünce kapıları açan tüm alimlere duyduğumuz bir borç. Belki de yaşamınızı sürdürürken isminizin bile hatırlanmayacağını düşünmüş olabilirsiniz ancak kaç yüzyıllar geçse de eserleriniz bu yüzyılda bile okunuyor. Bizlere ilim katmaya devam ediyorsunuz. Tek temennimiz siz kadar olamasa da sizler gibi bilgin bireyler olabilmek, yetiştirebilmek. Bunu da sizlerin eserlerinden edindiğimiz bilgiler ile yapacağız. Her şey için teşekkürler

3.2. “Sayın”, “Saygıdeğer”, “Saygı” ve “Selam” (4S) Teması

Katılımcıların birinci temadan sonra en fazla üzerinde durdukları kavramlar aşağıdaki şu dört kavram olmuştur: “Sayın”, “Saygıdeğer”, “Saygı” ve “Selam” (4S). Katılımcılar Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye karşı saygılarını, selamlarını, sevgi ve muhabbetlerini göstermişlerdir. Bazı katılımcılar selam yerine geçecek “merhaba” diyerek sıcak mesajlar göndermişlerdir. Endişelerini sevgi ve saygı cümleleriyle yazmışlardır. Katılımcılardan Ö2 nolu öğrenci mektubunda merhumun Mevlânâ hakkında şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Zamanında söylediğiniz anlamlı sözlerle, eserlerinizle her dönemde yer edindiğiniz gibi bugün bile sözleriniz birçok insanın dilinde bugün bile gayet iyi bilinmekte. Mevlâna deyince aklımıza hoşgörü gelir, insan ve Allah sevgisi gelir, insanın dili, dini ve ırkı ne olursa olsun kabul eden gelir. “Ne olursan ol yine gel” diyerek samimi ifadelerle çağlar öncesinden çağlar ötesine seslenmişlerdir. Bu da katılımcıların hem Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Öğrenci mektuplarından ulaşılan “Sayın, Saygıdeğer, Saygı ve Selam” teması ve bu tema altında yer alan çeşitli ifadeler aşağıda Tablo 2’de gösterilmiştir.*

Tablo 2. Tema 2 için Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sayın”, “Saygıdeğer”, “Saygı” ve “Selam”	<p>Ö21: Sizler ne güzel insansınız ki Peygamber aşkıyla yanıp tutuşursunuz. Ne güzel insansınız ki Allah sevgisiyle şu dünyadaki binbir çeşit insanın yollarını bir edersiniz. Keşke sizin bulunduğunuz dönemde yaşasaydım, keşke sizin gibi büyük bir insanın öğrencisi olabilmek nasip olsaydı. Kendini bilen hangi genç istemez ki bunu. Belki de artık hayatta değilsiniz, ruhunuz şad olsun. Ama ününüz günümüzde bütün dünyada bilinir oldu. Gayrimüslimler bile sizin eserlerinizi severek okur oldu. Bu dünyada çok emeğiniz oldu, aranızda öyle hikmetli insanlar, öyle haşmetli eserler bıraktınız ki; bu insanlar ve bu ülke evelallah var oldukça sizin adınız da yaşamaya devam edecektir.</p> <p>Ö36: Öğütlerinizle beni en çok siz etkilediniz. Sizin görüş ve yaklaşımınız bana her zaman daha farklı ve özel geldi. Özellikle de sevgi kavramınız. Çünkü siz sevdiniz; insanı, doğayı, hayvanları, yaşamı... En büyük ilke oldu bu bana, Sevmek. Herkesi, her şeyi sevmek. Herkes sevmeyi hak eder. Sevmek en güzel erdemdir aslında. İşte sizden edindiğim en büyük ilkem oldu bu benim. Çok teşekkür ederim size. Öğütleriniz ve gösterdiğiniz yollar için.</p> <p>Ö38: Eserlerinizle, hoşgörünüzle ve benimsediğiniz dünya görüşüyle herkesin aklında yer ettiniz. Mevlana adını dünyada ve ülkemizde duymayan çok az kişi kaldığını düşünüyorum. Eserlerinizi çoğunlukla Farsça kaleme aldığınız ve bunun yanı sıra nadiren Türkçe, Arapça ve Rumca kullanmayı da tercih ettiğiniz için çok fazla kesime hitap edebildiniz. Yazdığınız eserleri okuyunca dünyaya ve insanlara daha hoşgörülü bakmayı öğrendim. Keşke günümüzde yaşasaydınız ve bugünkü genç nesle yaşayan bir rol model olabilseydiniz. Böylece dünya daha güzel bir yer olabilirdi. Şu dönemde insanlar çok tahammülsüz. Bunun sebebinin az okumak eğitimsizlik ve en önemlisi tavsiyeler verecek Mevlana gibi bir rol modelin eksikliği olduğunu düşünüyorum. En çok sevdiğim sözünüz “her şey neye layıkça ona dönüşür” sözünüzdür.</p> <p>Ö42: Biz insanlara öyle değer verip öyle yüceltmişsin ki. Aslında</p>

yaşadığım dönemi merak ettim doğrusu. Çünkü bu dönemde toplumun büyük kesimi menfaati için her şeyi yapabilen, sadece kendisini düşünen, bencil insanlardan oluşuyor. Evrensel sevgi anlayışını bırakalım bir kenara da birçok insanın içinde sevgi kııntısı yok. Dünya bizim için var olmuş, üzerindeki her şeyi kullanma hakkımız var. Ama biz bunu o kadar sınırsız kullandık ki şimdilerde ve sonrasında kullanacağımız her şey için savaşıyor hale geleceğiz.

Ö50: Mevlana Celaleddin Rumi, siz insanlara dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep ayrımı yapmadan yol göstermiş, herkese merhamet, sevgi, nazıkçe, bilge ve hoşgörüle karşılamış önemli bir âlimsiniz. İnsanlara çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulundunuz. Cömert, yardımsever, şefkatli, alçak gönüllü, hoşgörülü olmayı, başkalarının kusurunu örten ve kişinin olduğu gibi görünmesini öğütlediniz.

Ö51: Bugünlerde senin “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersin, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” sözünü çok daha iyi anlıyorum. Hayat bitti zannettim, güneşin daha doğmayacağını, günün bitmeyeceğini varsaydım ancak hep senin sözünün durduğu o yere geri geldim. İnsan denen varlık öyle bir ruha sahipmiş ki meğer... Olmaz dediklerini yaparmış, gitmem dediklerine gidirmiş ve sonra ben nereye vardım diye dönüp bakacaklıymış. Daha yıllar öncesinden bunları keşfetmiş olan siz değerli büyüğümle keşke bir çay içme imkanına sahip olsaydım. Bu çay saatinde size neleri mi anlattırdım?

Ö54: Hoşgörünün önemini coğrafyasının dışına çağlar boyuna yayan ve dünya dillerine çevrilen ‘Ne olursan ol yine gel’ sözünüz ile gönüllerin insanlığa nasıl açık kalacağını gösteriyorsunuz. Belki birkaç kelam ile yaratıcımızın affediciliğini hayatlarımız içerisine sirayet etmesi sağlanıyor. İnsanların birbirine anlayışını ve hoşgörüsünü kaybederek ayrıştığı topluma ışığının tekrar ulaşabilmesi ümidi ile yaşıyoruz.

Ö56: Büyük aşık Mevlana Celaleddin Rumi, sen yaklaşık 750 Yıl önce 17 Aralık'ta Şeb-i Arus adı verilen bir merasimle en sevdiğine kavuştun. Hayatın boyunca sevgi dolu, aşk dolu ve hoşgörü dolu oldun. Diğer insanlara örnek oldun. Seni anlayanlar oldu, anlamayanlar oldu. Seni sevenler çok oldu, sevmeyenler de oldu. Seni anlayanlar sustu, anlamayanlar hep konuştu. Senin Sema ayinini maddi amaçlarla kullanarak otellerde turist ağırlamak için kullananlar da oldu, “ne olursan ol yine gel” sözünü düstur edinerek insanlara yardım edenler de. Din, dil, ırk ve cinsiyet ayırt etmeksizin Dünya'nın her yerinde senin gibi yaşayan insanlar bulunmaktadır. Sayıları az ama kıymetli... Dünya'ya çok büyük bir iz bıraktın.

Ö58: Sana yaşadığın zamanın çok ilerisinden yazıyorum. Şu an küresel bir salgınla mücadele ederken, tamamen iç dünyama dönmüş durumdayım. Bunları yaşarken sığınağımı Mesnevi'nde buldum. Kitabı karıştırırken önüme çıkan ilk beyit beni çok etkiledi. ‘Beni benden değersiz bir şey için öldüren, benim kanımın uyumayacağını bilmez mi?’ Bunu okuyunca sanki aramızdaki yüzlerce yıl kayboldu, yanımdaydın, seni yaşadım, kendimden bir parça gördüm sende. Hayatına ve sana olan ilgim o kadar büyüdü ki dünyanın geçiciliği, kendi benliğimi düşünmeden duramadım. Seninle beraber bir çok mutasavvıfa olan merakım arttı, farklı bir dünyaya girdim adeta. Sana içtenlikle teşekkür ediyorum, senin de dediğin gibi: Nihayet ben, beni buldum.

Ö69: Bu mektubu sizden 800 yıl sonra yaşamak da olan bir öğrenci olarak yazıyorum. 800 yıl sonra bile hatırlanmak güzel bir şey olmalı, aslında bu dönemde yaşamadığınız için şanslısınız muhtemelen şu an yaşasanız ve aynı insan olsanız size din tüccarı, tarikatçı ve ya sahtekar adı verilir. Ne yazık ki dünya sizin dediklerinizi dinlemiş gibi numara yapmakta derslerde sizin hakkınızda bilgi alıyoruz hoş görülük felsefenize hakim olmaya çalışıyoruz amma

---

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

hepsi tabi ki sözde. Bize eğitim veren insanların dahi bir çoğu aslında sizin sevmediğiniz insan tipleri. Devletleri 2 yüzlü politikaları sebebiyle artık insanlar dinlere, ahlaka ve medeniyetlere ırkçı bir tavırla yaşamaya başladı, bide bunun sebebi insanlarmış gibi bu konularda böyle davrananları cezalandırmak dan konuşuyorlar ne kadar komik bir durumda olduğumuzu görmediğiniz için aslında mutlu olun ve huzur içinde uyuyun değerli insan

Ö70: Yaşantınız boyunca yazmış olduğunuz eserlerde anlattığımız Allah aşkı bizleri çok etkiliyor. Bizlerin bu aşkı yaşamadığımız şu dönemlerde eserleriniz bize bir ışık oluyor. Yaşayamadığımız aşkı o kadar muhteşem anlatmışsınız ki eserlerinize baktıkça o aşk bizleri çok etkiliyor. Bu anlattığımız aşk o kadar muhteşem ki Müslüman olmayanlar bile hayran kalıyor. Eserleriniz tüm dünya tarafından okunuyor, birçok dile çevriliyor. Bıraktığımız bu mirası inşallah yaşatabiliyoruzdur. Saygı ve şükranlarımla

Ö73. Sizin sekiz asırdır bozulmadan bu zamanlara taşınan tüm insanları kucaklayan bize sevmeyi hoşgörüyü aşıl原因an felsefeniz gibi. Bu tüm insanları kucaklayan felsefeniz günümüzde kendi yaşadığımız coğrafyayı aşarak tüm dünyada ses getirdiğini de belirtmek isterim. Bunun için gerçekten size müteşekkirimiz. Esas olan Anadolu kültürünü, hoşgörüsünü, anlayışını tüm dünyaya gösterme fırsatı tanıdınız. Sizi her sene Şeb-i Arus törenlerinde anıyoruz. Umarız ki; oralardan bizi hissediyor, görüyorsunuzdur.

Ö83. Mevlana Celeleddin Rumi büyüğümüz adınız bizim zamanlara kadar geldi yazdığınız eserinin mesnevi yine bu zamana kadar geldi sizi derin bir mümin olarak bildim Efendim. Yolun öncüleri, dava adamları olarak sizlere imrenmekteyim efendim bugüne ışık tutan sözleriniz belki bizden sonrakilere de ışık tutacaktır. Sizinle beraber olmayı isterdim ama bu günde Allah'ın (c.c) dostlarının ne kadar yanına gidiyoruz ki? o zaman da sizin yanınıza dile kolay gelmek isterdim ama madem öyle o zaman bu günkü ile ne kadar beraberiz? Gönülden sevmek de önemli efendim Allah'ın (c.c) sevgilisine(s.a.v) komşu olmamız duasıyla...

Ö93. Sayın Mevlana “Ne olursan ol yine gel.” sözünün bugün önemini neredeyse yitirdiğini söyleyerek kötü bir haberle başlıyorum söze. Senin felsefence gönül değil çıkar birliktelikleriyle dolu bir çağdan yazıyorum sana. İnsanlığa tümünü kucaklayacak değerler bıraktığın için sana minnettarız. Senin adını en çok ananlar bugün ne yazık ki senin fikir ve karakterinden çok uzak hayatlar yaşıyorlar. Ama ben senin gayeni gerçekten anlayan insanlar olduğu umuduyla sonlandırıyorum sözlerimi.

3.3. “Mesnevi”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem” ve “Muhteşem” (5M) Teması

Katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan kavramlardan beşi “Mesnevi”, “Merhaba”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem”, ve “Muhteşem” şeklindedir. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve yazım tekniklerinin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya koyduğuna dikkat çeken katılımcılar bir taraftan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye büyük muhabbet beslerken diğer yandan kendileri için verilen mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler. Türk Katılımcı öğrenciler Mevlânâ'nın *Mesnevi* adlı şaheser yapıtından haberdar oldukları yazdıkları mektuplarda ortaya çıkmış ve *Mesnevi*'ye atıfta bulunmuşlardır. Türk toplumunun ünlü bir düşünürü olarak gören katılımcılardan Ö98 no.lu mektupla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için şu önemli noktaların altı çizilmektedir: “*Ey Gönüller Sultanı, Ey Varlıkların Efendisi, Ey her ilme sahip, aynı zamanda hiç olma mertebesine erişmiş, ay kadar parlak, yıldızlar kadar ilim sahibi tek ve biricik Sultanın kulu, kölesi, Şems'in sırdaşı, yoldaşı, aşığı, hak ve halkın sevgilisi, Celalettin Rumi; sana mektup yazacağımı öğrendiğimde ilk aklıma gelen özelliğin sonsuz ilim sahibi olacak kadar geniş ufuklu, tüm ilmini bir kenara itip bir zerre aşk damlası olmak için hiçleşecek kadar büyük gönüllü olmandı. Konya'da türbende duyduğum gül kokusu geldi burnuma, işledi ruhuma...*” Aşağıdaki mektup

başlıklarında “Mesnevi”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem” ve “Muhteşem” Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile bütünleştirilmiştir. Bu tema altındaki öğrenci ifadeleri aşağıda Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Tema 3 için Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Mesnevi”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem” ve “Muhteşem” (5M)	<p>Ö1: Her sözün altın değerinde. Nasihatların günümüzde hala geçerliliğini koruyor. Sanki zamansız cümleler kurmuşsun gibi. Hakkında bazen dedikodular çıkıyor ama benim zamanımda herkes hakkında her şey söylenebiliyor. Ün ve şöhret için insanlar en güzel insanı bile harcayabiliyorlar. Ben artık hiçbir yoruma aldırış etmiyorum. Hiçbir eleştiriyi okumuyorum. Kendimin ve sizlerin direk bağlanmasını istiyorum. Ama bu bağlantılarda gittikçe zorlaşıyor. Sözler ve o sözleri söyleyen insanlar uyuşmayınca en güvendiğim dağlar yıkılıyormuş gibi hissediyorum. Şiirlerin çok güzel ama gerçekçi mi bilmiyorum. Ne yapmak istediğime dair zerre fikrim yok. Bir kaç hayalim var geri kalan hayatım ise rüzgarda yaprak misali. İyi bir insan olmak istiyorum beşerlikten kurtulmak istiyorum ama izin vermiyorlar, izin vermiyorum kendime. Sözlerim ile hareketlerim uyuşmayınca bazılarında söylemekten bazılarında ise yaptıklarından vazgeçiyorum. Bir de kendimi anlatmayı çok seviyorum. Kötü bir şey mi acaba bu? Eserlerini okumadım şiirlerini orada burada gördüm.</p> <p>Ö9: Öğretilerinizden faydalanamadık, her zaman gözümüzün önünde olan şeyleri hayatımıza sokamadık. Şiirlerinizi anlayamadık. En önemlisi Mesnevinizden ders alamadık. Gelecekte durum ne olacak bilemem ama şuanda durum çok parlak değil. Ama hemen umutsuzluğa kapılmayın efendim sizin düşüncelerinizle yaşayan tehvid inancıyla yanıp tutuşan gençlerimiz her daim vardı ve var olacak. Ve aklıma kazınan o sözünüzü size söylemek istiyorum beni hangi yönden daha iyi yakaladığınızı anlamak için diyorsunuz ya “ Mum olmak kolay değildir. Işık saçmak için önce yanmak gerekir.” Üstadım bu nasıl bir sözdür bu ne güzel bir laftır. Keşke sizi görmek nasip olsaydı, size danışabilmek doğru yolu sizinle bulmak nasip olsaydı. Neyse kısmet diyelim. Sözlerimi bitirirken sizi sevgi ve saygıyla anıyorum. Ve şunu da biliyorum sizi anlamak sizi yaşamak için görmeye gerek yok sizin yüce eserlerinizi de okusak yanımızda hissedebiliriz.</p> <p>Ö12: Sizin için en güzel ilke insanları sevmek, onları kabullenme ilkesidir. Hoşgörü denince akla gelen ilk isimlerden biri sizsiniz. Siz de tıpkı Yunus Emre gibi, yaratılanı Yaratan’dan ötürü sevenlerdensiniz. İnsanı olduğu gibi kabullenmenizin yanı sıra ”Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol.” ilkesini benimseyip, insanların ikiyüzlülükten uzak durmasını tavsiye etmişsiniz. Yüzlerce yıl öncesinden kaleme aldığınız ”Mesnevi” adlı eseri günümüzde halen en çok okunan eserler arasında yerini almaktadır.</p> <p>Ö35: Öncelikle belirtmek isterimki sizin deyimleriniz sizin zamanınızdan bugüne kadar kalıcılığını korumaktadır. Deyimleriniz, eserleriniz tüm dünyada şaheser oldu. Sizin ne yaşadıklarınızı, ne hissettiklerinizi bilmeyi çok isterdim gerçekten. Tüm bu yazdıklarınız normal bir hayat sürmüş insandan çıkamaz. Ne yazık ki, günümüzde insanlar eskiye nazaran çok daha bencil, saygısız, kaba ve saymakta utandığım daha neler neler.. Benim çok beğendiğim deyimlerinizden biriyle mektubuma devam etmek istiyorum. “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol”. Bu söz o zamanlardan bugüne kadar kalıcılığını koruyor. Ama bu deyim insanlar üzerinde görebiliyoruz. Herkes olmadığı</p>

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

---

bir kalıba konuluyor veya kalıba giriyor. Ama ben de birgün herşeyin çok daha iyi olabileceğini düşünüyorum.

Ö44: Biliriz ki “Mevlana” deyince sular akarken durulur veya başka bir deyişle akan sular durur. Mevlana demek evrenin sırrına mazhar olunan bir sufi demek. Mevlana demek tasavvuf demek. Tasavvufi bir tuğla ile örülmüş kalbe sahip bir mutasavvif demek. Biz böyle tanıdık sizi ve tanımaya da devam edeceğiz. Mektubu burada noktalamak istiyorum. Ancak mektubun sonlanması demek bu duygularımın noktalanması demek değil. Belki bir virgül ile yeni duygu dünyalarına yönelmek demek. Mektup boyunca anlatmak istediğimi şimdi yine vurgularım ki her çağda değeriniz biliniyor ve unutulmuyorsunuz. Tıpkı bu seneki Şeb-i Arus zamanında da olduğu gibi. Umuyorum ki gelecek nesillerce de seviyecek ve benimseneceksiniz. Onlar da bu çağdan ömrün son anına dek olan çağa kadar adınızı hafızalardan sildirmeyip bilakis kazımaya çalışacaklar.

Ö57: Bize aydınlattığımız yolda ilerlerken size bu mektubu yazmaktan onur duyarım ama başım dik bir şekilde karşına çıkabilir miydin bilemem. Yüzyıllar önce ne olursan ol yine gel dediğin bu topraklarda artık kimse kimse için bir yere gitmiyor. Sadece birlikte yarattığımız cehenneme doğru gidiyoruz. Benim hala umudum var ama evren her zaman değişim yaratmak için savaşıyor ve nasıl iyiden kötü çıktıysa bir gün aydınlığa çıkabileceğimize inanıyorum. Umarım insanlar cehennemi yaratmadan cennete yönelebiliriz bu dünyada.

Ö67: Yedi yüzyılı aşkın süre önce yaşadığınız coğrafyada bulunamasak da sadece bize bıraktıklarınızla bile, gönlümüzle o dönemde yaşayabiliyor, yaşadıklarınızı hissiyatımızla anlayabiliyoruz. Fakat bizler çoğu zaman sevgiyle kalmayı başaramıyoruz sizin gibi. Yaşadığım çağda bugün yolu hiç sevgiye uğramamış kalpler, düşünme yetisini kaybeden beyinler ve bunların sebep oldukları savaşlar, zulümler var. Oysa siz ne güzel demiştiniz yapmamız gerekeni:

“Dün zekiydim dünyayı değiştirmek istedim.

Ama bugün akıllıyım kendimi değiştiriyorum.”

Ö68: Keşke her şeyi değiştirmekten önce kendimizi değiştirebilmekten bahsedebilsek. Sizdeki barış tohumlarını ülke ülke serpiştirebilsek her insana, umudunuzdan dağıtabilsek her canlıya. Kalbim umut ediyor ki; evrensel bir hoşgörü, barış ve sevgi ortamı bizlere uzak düşmeyecek. Tüm dünya ülkeleri insanlara ve olaylara sizin düşünceleriniz doğrultusunda hoşgörüyle bakabilecek ve birbirini seveceklerdir. Size yazdığım mektubumu noktalamadan yine sizinle benzer görüşlere sahip Yunus Emre’ye de değinmek isterim.

Ö71: Sevgili büyüğüm Mevlana Celaleddin Rumi,

Vefatınızdan bu yana geçen 700 yılda dünyamızda nelerin değiştiğini, insanların nasıl farklılaştığını, bazı kavramların nasıl anlam ve boyut farklılığına uğradığını size anlatmak; aynı zamanda 7 asırdan bu yana taşınmış bu güzel felsefenize teşekkür etmek için bu mektubu yazmak istedim.

Ö75: Sevgili Mevlâna Celaleddin Rumi, hoşgörün ile birçok insanın kalbinde taht kurdun, birçok insana ışık tuttun. Zor zamanlarında ağzından çıkan her sözle, yazdığın her yazıyla umut oldun. Birbirinden güzel eserlerle edebiyatımızda sarsılmaz bir yere sahip oldun. Yediden yetmişe herkesin bildiği nasihatlerinle gönüllerde taht kurdun. Eserlerinde insan sevgisini din, dil, ırk ayırt etmeden zamansız bir şekilde aşıladın. Allah

---

aşkını ve ilahi gücü eserlerinde kusursuz anlattın birçok insana ise bu sevgiyi aşıladsın. Kimseyi yargılamadan herkese hoşgörü ile yaklaştın ve insanlara da bunu anlattın. Hem dünya hem de Türk edebiyatında sarsılmaz bir yere sahipsin. Bizim yolumuza ışık tuttuğun için. Toplumumuz sana minnettar.

Ö82: İtiraf etmek istiyorum ki çocukken sizi yalnızca hikayelerde geçen kurgusal bir karakter sanıyordum. Çünkü bana gerçek insan olmayacak kadar iyi bir insan gibi gelirdiniz. Hala bazen öyle geliyorsunuz gerçi. Belki de bu benim çocukken insanlara bakış açımla alakalı bir sorundu. Aslında bakarsanız belki de değil gerçekten öyleydi. Çocukken çok umutsuz, sessiz, sakın kendi kabuğundan ayrılmayan bir çocuktum. İnsanları uzaktan izlerdim çoğu zaman ve sizin gibi insanlara baktığımda onların güzel yönlerini görebilecek olgunluğa sahip değildim. Hayatımın dönüm noktası olacağını düşündüğüm üniversite hazırlık sınavına hazırlandığımda sizi gerçekten araştırıp tanıma fırsatı bulabildim. O zamanlar umutsuzluk ve huzursuzluk ruhumu ele geçiriyormuş gibi hissettiğim anlar olmuştu. Vaktimi farklı şeylere harcamak için oyalanırken tanışabildim sizinle. O zaman sizi tanımak, sizi okumak bana büyük ilham olmuştu diyebilirim. Sizin metinleriniz ve düşünceleriniz çoğu zaman benim için ağır olsa da anlamadığım bir şekilde içimi huzurla doldurabiliyorlardı. Siz öyle bir insansınız ki benim gibi boşlukta olan kaybolmuş insanların bile kalbini bulup ona dokunabiliyorsunuz. İçtenlikle, teşekkürler.

Ö87: Bugün yine sayenizde hayatın elini tuttum. Her karanlığa düştüğümde, öğretilerinize sığınıyorum karanlıktan çıkabileceğimi bilerek. Varlığınız gençliğimin değerini hatırlatırken bana, yaşamın, yaşamının, insan olmaya çalışmanın, dünyada olmanın her şeye rağmen harika bir şey olduğu hissediyorum cümlelerinizde. Bana herkes hayat dersi verebilir, özlü söz söyleyebilir, bir büyüğümden dinlemeyeceğim hiçbir şey yoktur. Hayatın anlamını anlatan tüylerimi ürperten cümleleri duymak hayattaki en büyük zevkim olmakla beraber, bu cümleleri söyleyen insanları anlıyor olmanın büyüklüğünde hissederek kendimi yüceltiyorum. Sizin öğretilerinize uymaz biliyorum. Ama yaşamın benim için tek tadı bu. Dün akıllıydım dünyayı değiştirmek istedim, bugün ise bilgeyim kendimi değiştirdim dediğinizde ben tam bu geçişte olduğumu hissediyorum. Bu cümleyi okumasam belki yerimi bile bilemezdim. Bu yüzden size teşekkürü borç bilirim. Kendi içimde sıkıştığımı hissettiğimde “Kapı ardına kadar açıkken neden hapisanede kalırsın?” dediniz, öğrendim. Canım yandığında karanlıktayım sandım “Yaraların, ışığın içeri girdiği yerdir” dediniz. Çok büyük de konuştum daha da konuşurum ama artık biliyorum yutacaklarımı. Çünkü “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersin, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olandır. Sözün en hayırlısı, az ve anlaşılır olanıdır. Az ve anlaşılır her sözünüz için teşekkür ederim.

3.4. “Çok”, “Büyük”, “Pek” ve “Değerli” Teması

Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan dördü “Çok”, “Büyük”, “Pek” ve “Değerli” kavramlarıdır. Katılımcı öğrenciler, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili olarak, eserlerindeki manevi duyguları hissetmek ve yaşamak çok güzel bir duygu olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcı öğrencilerden Ö3’te şöyle seslenilmektedir: “Çok sevgili gönül büyüklerimizden olan Sayın Celalettin Rumi; senin eserlerini vehayatını çok merak ettiğimden dolayı sana bu mektubu yazıyorum. En başta sormak istediğim soru, devrinde yaşayan öğrencilerin ve akrabalarının Şemsi Tebriz-i ile ilgili olumsuz düşüncelerinin sebebi ne olabilir, bu konuda düşüncelerini çok merak ediyorum. Eserlerinde

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

tasavvuf yolunda birlikte yürüdüğün arkadaşın Şemsi Tebriz-i ile aranızdaki sıkı dostluğun derecesini onlara anlatmadığından ya da eksik anlattığından dolayı yanlış düşüncelere kapılmış olabilirler mi?"

Bu tema altında yer alan çeşitli öğrenci ifadeleri aşağıda Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4. Tema 4 için Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
"Çok", "Büyük", "Pek" ve "Değerli"	<p>Ö6: Nasılsınız? Umarım hayatınızda her şey yolunda gidiyordur. Size Malatya'dan yazıyorum. Hoşgörüsüzlüğün ve başka kimliklere tahammülün azaldığı günümüz dünyasında sizin gibi " Ne olursan ol gel " felsefesiyle yaşayan insanların aramızda yaşadığını bilmek geleceğe dair umutla bakmamın en önemli sebeplerinden. Hayatlarımız sadece elimizdeki telefonlardaki sanal dünya olmuşken gerçekleri, yaşadığımız hissinden oldukça uzaklaşıyorum. Sizin eserlerinizi okurken dünya metasına nasıl da fazlaca kapılmışım onu anlıyorum. İnsanların diğer insanları gönül gözüyle değilde obje gözüyle görüyor olması canımı oldukça fazla sıkıyor bu günlerde. Sizinle yüz yüze sohbet etme düşüncelerinizi dinlemeyi çok isterdim. Ama şu an size mektup yazıyor olmak bile oldukça heyecan verici.Umarım en yakın zamanda sizinle yüz yüze görüşebilme imkanım olur. Sağlıcakla kalın.</p> <p>Ö19: Bugün birçok sözün bizim hayatımızda bize çok şey anlatıyor ve öğretiyor. Bu hayatta tanışmak ve konuşmak istediğim insanlardan birisin . İliminin ve zekanın büyüklüğü verdiği öğütlerden bile anlaşılırken seninle sohbet etmenin ufkumu genişleteceğine eminim. Okuduğum zaman bunlar nasıl aklına gelmiş de yazmış acaba diye merak ettiğim birçok sözün var. En sevdiğimden birisi 'Ya olduğun gibi ol,ya görüdüğün gibi ol' .Bu ve bunun gibi birçok sözünü örnek alarak iyi insan olma yolunda ilerliyorum. Bana ve insanlığa kattığın her şey için teşekkürler.</p> <p>Ö22: Vefatınızın üstünden çok zaman geçmesine rağmen akıllarda kalıcılığınızı büyük bir din ve ilim bilginliğinizle bıraktınız. Günümüzde eserleriniz büyük ilgi görmeye devam ediyor, mezar yeriniz olan Selçuklu Sarayı'nın Gül Bahçesinde bulunan Mevlâna Dergâhı müze olarak kullanılıyor. Tıpkı zamanınızda; medresede sizi dinlemeye gelenlerin sayısı dolup taşıdığı gibi günümüzde de müzeye yoğun ilgi bitmiyor. Size imrendiğim konulardan birisi de ölümü aslında yeniden doğuş günü olarak kabul etmeniz. Sonuçta ölüm hayatın vazgeçilmez bir parçası ve aslında her insan doğarken ölüyor zaten. Siz aslında sevdiğinizize yani Allah'ınıza kavuştunuz ve bu yüzden dostlarınıza da arkamdan ağlamayın nasihatlerinde bulundunuz.</p> <p>Ö30: Seni anlatmaya kelimeler yeter mi bilmem. Dilimin döndüğünce sana olan hayranlığımı anlatmaya çalışacağım işte. Yaşadığın dönemde kıymetini ne kadar bildiler pek bir fikrim yok. Ama günümüzde ziyaretine yalnızca ülkemizden değil dünyanın dört bir yanından insanlar geliyor. Yazdığın şiirler birçok dile çevrildi. Senin Allah'a duyduğun kavuşma özlemi beni çok etkiledi. Bu özlem, öldüğün günü "Şeb-i Arus" yani "düğün gecesi" olarak adlandırılacak kadar derin bir özlemmiş. Senden sonra Mevleviler tarafından devam ettirilen semalar Allah aşkıyla nasıl bu dünyadan soyutlandığının en güzel göstergesi. Hayran olmamak mümkün değil. Gittiğin yerde eminim ki mutlusun, e boşuna düğün gecesi demedin ölüm gününe. Mutlak sevgiline kavuştun, huzur içinde uyu.</p> <p>Ö32: Merhaba Mevalana ben senin büyük bir hayranımın bu gün sana bu mektubu yazmamı sebebidir budur.Sen ülkemizde olan en iyi şairlerdendensin yazdıkların ve yaşadıkların beni her zaman etkilemiştir.</p>

Keşke seninle aynı dönemde olup senin öğrencin olabilseydimde senin şiirlerini bizat senden dinleyebilseydim ama olsun senin yazdıkların her zaman bana ilham kaynağı olmuş ve eminimki bir çok insanada ve bizleri Allahın sevgisine iletmiştir. Her günahımın ardındanana senin “Ne olursan ol yine bizim dergahımız ümitsizlik derhahı, yüzkere tövbeni bozmuş olsan da yine gel” şiirin beni etkiliyor. Ama şunu bilmenizi isterimki sizin gibi biri olmayı o kadar çok isterim ki inşallah sizin yolunuzdan gelebilir ve sizin gibi bir Allah ve peygamber aşığı olabilirim. İçimde size yazmak istediğim daha nice şeyler vardır ama şimdilik bu kadarını yazabiliyorum. SEVGİLERİMLE

Ö37: Müslüman şairimiz Mevlâna en önemli eseriniz Mesnevi'den ölümünüzü önce yazdığınız son şiire kadar bize çok şey öğrettiniz sadece bize değil bütün dünyaya çok şey öğrettiniz söylediğiniz her söz her okuyanın ruhu içten dokunuyor ve hafızada büyük bir etki yaratıyor. ” kitaplardan önce kendimizi okumaya çalışalım “ sözünüz hayranım çünkü gerçekten bazen insan ne kadar okusa kendini tanımazsa istediği yere ulaşmayabilir. Mevlâna sizin sözleriniz ve eserleriniz hayatımızdaki bütün problemlere çözüm veriyorsunuz. Vasiyetiniz bizim için çok değerlidir ve eserlerinizden elimize geldiği kadar öğrenmeye ve hayata anlamaya çaba gösteriyoruz.

Ö41: Çok kıymetli çok değerli ve fakat değeri insanlar tarafından farklı anlaşılan farklı yorumlanan abdal insan Mevlana Celaleddin Rumi ... İnsanlar çok değişti artık hiç kimse münzevi bir hayatı sevmiyor ya da şöyle söylemek gerekirse kimse sizin seçtiğiniz hayatı yönlendirdiğiniz o hayat tarzını kendisi için sevmiyor yaşamıyor sizin için "

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol.

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.

Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.

Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol.

Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol.

Hoşgörülükte deniz gibi ol.

Ö54: Hoşgörünün önemini coğrafyasının dışına çağlar boyuna yayan ve dünya dillerine çevrilen ‘Ne olursan ol yine gel’ sözünüz ile gönüllerin insanlığa nasıl açık kalacağını gösteriyorsunuz. Belki birkaç kelam ile yaratıcımızın affediciliğini hayatlarımız içerisine sirayet etmesi sağlanıyor. İnsanların birbirine anlayışını ve hoşgörüsünü kaybederek ayrıştığı topluma ışığımızın tekrar ulaşabilmesi ümidi ile yaşıyoruz.

Ö55: Bu gün size bu cümleleri gelecekte yazıyorum. Aslında yüz yıllar önce toplumların ayrışması, sınıf farkları, aynı düzenin ve sosyal yaşamının içinde çıkarlarımız ve isteklerimiz doğrultusunda birbirimizden insanlarımızdan ve bazen aile bireylerimizden bile kin duygusu, öfke ve kibirle birlikte nasıl uzaklaştık. Bizi biz yapan değerlere o kadar kaptırdık ki kendimizi farklı gelenlere, istediğimiz gibi gitmeyen işlere ve bizim gibi olmayan insanlara sırt çevirdik. Bu gün size bir büyüğüm olarak az da olsa bunların yanlışlarını, hayatın farklılarla güzel olduğunu ve her ne yaparsak yapalım sevgi ve hoşgörüden uzaklaşmamız gerektiğini bize anlattın için çok teşekkür etmek istiyorum size. Ve sizin bir sözünüzle tamamlamak isterim her ne olursan ol yine gel!

Ö92: Hz. Mevlana, seninle her mektuplaşmamızda bir öğüdünü bana

---

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

aşlamaya çalıştım. Bugün 7 tanenin sonuncusuna geldiğimiz yani “ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol” öğüdünü uygulamaya koymaya çalıştığımı anlatacağım. Etrafıma bakıyorum da sosyal medyaya koymaya mecralarda herkesin olduğundan farklı görünmeye çalıştığı çok net anlaşılıyor. Tam da burada sözünün değeri daha da bir artıyor. Olduğumuz halden memnun değil ve bunu görüntümüze yansıtmaktan çekiniyorsak olmak görüldüğümüz gibi olmaya çabalamalıyız. Arada fark ortaya çıktığında anlaşmazlıklar, yakın çevreyle sürekli problemlere sahip olan ama uzaktan güzel duran bir karakter mensubu oluyoruz. Belki görüldüğümüz(istediğimiz) gibi olmak zordur ama bir yerden başlamalı ve olduğumuz gibi görünerek en azından dürüstlüğü elde edebiliriz. Bana kattığınız her değer için teşekkür ederim.

Ö96: Sizin felsefen “her ne olursan ol yine gel” sözleriyle sadece Anadolu topraklarında değil; tüm dünyadaki kişisel gelişim üstatlarına ve yöntemlerine etkin olmuştur. Senin felsefeni, öğretilerini kendi ekollerine birleştirmişler; senden övgüyle söz ediyorlar. Bu beni çok gururlandırıyor sizinle aynı topraklarda yaşamış olmak. Hatta Konya Mevlâna Müzesine gidip sizi ziyaret ettiğimde bunu daha çok fark ettim. Değer yargıları olarak aile, çalışma, dayanışma, duyarlık, dürüstlük, sorumluluk, yardımseverlik, mutluluk konularına önem verdiniz. Siz ve Şems insan sevgisi ve koşulsuz sevgiyi benimsememiz bende derin düşünceler yarattı.

3.5. “Güzel”, “Gönül” ve “Aşık” Teması

Katılımcıların sıklıkla üzerinde durdukları, “Güzel”, “Gönül” ve “Aşık” kavramlarıdır. Katılımcılardan Ö99 numaralı öğrencinin “*Aşık Celaleddin Rumi*” başlıklı mektubunda, “*Ben sizin zamanınıza epey uzak bir gelecekte size günümüzden bahsetmek, siz bugün burada olsaydınız neler yapardınız diye sormak için size bazı şeyleri danışmak istiyorum. Sabrınızdan, hoşgörünüzden ve insan sevginizden çok şey öğrendik sizden sonra yaşamış nesiller olarak. Günümüzde ne sizin kadar sabırlı ne de hoşgörülü kimse kalmadı sayılır.*”

“Güzel”, “Gönül” ve “Aşık” temalar altında yer alan diğer öğrencilere ait ifadelerden bazıları aşağıda Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Tema 5 için Öğrenci Görüşleri

Tema(Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Güzel”, “Gönül” ve “Aşık”.	<p>Ö15: İnsanı sevmeyi, ona saygı duymayı unuttuk. Hayatın içine çok daldık ilahi aşkı anlayamadık. Akli aşkın aşkı da insanlığın hizmetine sunamadık. Bencillikten arınamadık hiç düşünmeden birbirimizin kalbini kırar olduk.</p> <p>Ö20: Allaha olan aşkımız ile yanıp tutuşan kalbiniz ile tanıdım sizi. Mevla’ya olan aşkın yolunu aydınlatıyor. Söyler misin ey Allah’ın dostu senin gibi ilahi aşk ile yanıp tutuşmak için ne yapmam gerekiyor. Sizi göremedim ama yazdığınız o kadar güzel sözler ve şiirlerinizi okuyup uzun uzun düşüncelere dalıp yanınızda hissediyorum. Mektubumu bu sözlerle devam etmek istiyorum. Şair der ki; sevdiğini düşünen hep yanar... Mevlâna cevap verir: Sevdiğini düşünmeyen neye yanar.</p> <p>Ö25: Hayatta en önemli olan şeyin, insanın kendi iç huzuru ve kendine verdiği hesap olduğunu hatırlatıyor bana. Bunun için size müteşekkirim. Fakat yine “Gel, ne olursan ol yine gel!” sözünüze pek katılamadığımı söyleyeceğim. (Umarım bana darılmazsınız.) Sizin kadar yüce gönüllü ve bağışlayıcı değilim maalesef. Bana bunu bizzat öğretebilmenizi çok isterdim. Bireysel alandan çıkacak olursak, ışığınızın</p>

birçok insanı aydınlattığını, birçok insanın kalbine dokunana sözleriniz olduğunu bilmenizi isterim. Unutulmadınız ve asla unutulmayacaksınız. Sağlıcakla kalın.

Ö40: Mevlana'nın "hayatın amacı aşktır" felsefesi her zaman dikkatimi çekmiştir. Ne kadar katılıp ne kadar katılmadığımı bilmesem de her zaman üzerinde düşünmeye itmiştir beni. Aynı zamanda bazı sözlerinin de hayatımda kendime güvenmemde ve evrenle barışık olmamda çok katkısı olmuştur. "Kendini küçük görmeyi bırak. Sen yürüyen evrensin. Sadece kalpten gökyüzüne dokunabilirsin." En sevdiğim ve kendime hatırlattığım iki sözüdür.

Ö45: Efendim öncelikle size saygılarımı ileterek başlamak istiyorum. Üzerinden kaç asır geçmesine rağmen hala daha fikirlerinizle davranışlarınızla yaşamanız ne güzel bir şeydir ve bizden sonraki zamanlarda da bu fikirlerin yaşayacağından eminim. Bir önemli konu ise yaşadığınız dönemi bizzat göremedik fakat bıraktıklarınızı anlattılar çok ders çıkardık. O dönemleri bıraktığınız güzel eserlerle hissettik. Talebeniz olmak nasıl bir duygu olurdu acaba bu duyguyu yaşamak isterdim. Mektubumu sizin yedi öğütünüzden biri olan ve hayatımda da uyguladığım bir sözle bitirmek isterim. 'Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.' -Mevlâna

Ö50: Mevlana Celaleddin Rumi, siz insanlara dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep ayrımı yapmadan yol göstermiş, herkese merhamet, sevgi, nazikçe, bilge ve hoşgörüsüyle karşılaşmış önemli bir âlimsiniz. İnsanlara çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulundunuz. Cömert, yardımsever, şefkatli, alçak gönüllü, hoşgörülü olmayı, başkalarının kusurunu örten ve kişinin olduğu gibi görünmesini öğütlediniz.

Ö60: Fâni vücudunuz bu dünyayı terk edeli yıllar geçmesine rağmen biz sizin fikir ve görüşlerinizden insanları aşılama çalıştığınız iyi olmak fiilinden hala yararlanıyoruz. Bize aktardığınız görüşlerinizi, yaşadıklarınızı saygıyla anıyoruz. Bize aşladığınız tüm güzellikler için size minnettarız.

Ö62: Işık saçmak için önce yanmak gerek.' demişsin. Belki de daha mum bile olamadan güneş olmaya çalıştığım için hayatta hep başarısız oldum. Belki haberin yoktur; otuz yaşındayım ve sıradan bir hemşireyim. Bir de Moleküler Biyoloji ve Genetik diye bir bölüm okuyorum. Bu bölümü okuduğum için kendimi bazen zeki sanıyorum. Sonra otuz yıllık geçmişime bakınca uyanıyorum. Bir sigara yakıyorum ve tekrar uyuyorum. Patavatsızca düşen bir kar tanesi gibi sallanıyorum. İşime ne gelirse o oluyorum. Bazen yanıyorum ama çabuk sönyorum; tabii, ne de olsa kar tanesiyim, eşsizim ya!.. İşte böyle kendimi kandırıyorum. Tekrar başa dönüyorum. Ölmeyi bekliyorum. Belki de benim şamdanım cehennemdir diye düşünüyorum...

Ö76: Hakkında çok şey duydum ama yine de daha senin hakkında öğreneceğim çok şey varmış gibi geliyor. Türk ve Dünya edebiyatında yerin doldurulamaz birisin. Bana göre bunun sebebi eserlerinde insan sevgisine ve ilahi aşka her şey den çok ve herkesten daha orijinal bir biçimde yer vermenden kaynaklanıyor. Eserlerinde verdiği tavsiyeler ve nasihatler dünyanın her yerindeki insanlara erişebilmiş ve onlara yol göstermiştir. Toplumumuza bunca yıldan sonra bile bir ışık olduğun için sana teşekkür ederim.

Ö79: Tevhit inancı dahilinde söyledikleriniz otantik bir öğreti oluşturuyor. Üstüne düşündüğünüz kavramlarda kavramlar arası sınırları kaldırmanız ve tüm varlığı birliğe götüren bir model oluşturmanız hep ilgimi çekmiştir. Hoşgörü kavramı üzerine düşüncelerinizin toplumumuzun zemininde oluşturduğu sağlam ahlaki yapının yanında çalışmalarınızın felsefe

---

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

içerisinde de çok farklı bir anlayış olarak duruyor.

Ö99: İnsanlar bu dünyaya biz iz bırakabilmeyi sizin yaptığınız gibi insan severek, hoşgörülü yaklaşarak değil; yalnız olarak, insanlarla iletişimi keserek, kimseye yaralarını acılarını göstermeyerek ve kimseyle empati kurmayarak sadece ve sadece kendilerini düşünüp kendileriyle ilgilenerek yapacaklarını sanıyorlar.. Fakat insan insan olmadan bu dünyaya iz bırakabilir mi? İnsanlar birbirleri için yaratılmamışlar mıdır? Siz bu dünyaya insan sevgisi ile izinizi bıraktınız, bizler sizi örnek alarak yaşamaya çalıştık. Sanırım başaramadık. Siz bu zamanda yaşasaydınız o zamanki düşünce ve davranışlarınız sizce aynı kalır mıydı? Kalırdı dersiniz sizce bu zamanda bu dünyaya yine iz bırakabilir miydiniz? Sizin söylediklerinizin ve yaptıklarınızın kıymetini bilecek bir toplum bulabilir miydiniz karşınızda? Bunları merak ediyorum ve sizi saygıyla anıyorum

4. Sonuç

Katılımcıların yazdığı mektupların içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar düşündürücüdür. Mektuplarda açıkça, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye karşı duyulan, sevgi, saygı, muhabbet, selam, teşekkür ve minnettarlık duyguları ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar özellikle mektup başlıklarında en fazla “Sevgili” ve “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” ve “Selam” kavramlarını vurgulamışlardır. Tüm katılımcılar bu üç tema üzerinde durmuşlardır. Bu da katılımcıların hem Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Katılımcılar tarafından üzerinde durulan başka ifadeler ise “Gönül”, “Güzel” ve “Aşık” kavramlarıdır. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve diğer yazım tekniklerinin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya koyduğuna dikkat çeken katılımcılar bir taraftan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye büyük muhabbet beslerken diğer yandan kendileri için verilen mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler. Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan ikisi de “Değerli” ve “Büyük” kavramlarıdır. Öğrenciler Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerindeki manevi duyguları hissetmenin ve yaşamının çok güzel bir his olduğunu vurgulamışlardır.

Katılımcıların sıklıkla yer verdikleri, “Merhaba”, “Saygı” kavramlarının yanı sıra “*Hoşgörünün merkezi!*” ve “*İnsanları sev!*” özdeyişleri üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, “*Ne olursan ol yine gel!*” ve “*Yedi öğüt*” özdeyişiyle anıldığı bir kez daha katılımcı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin “*Ya olduğun gibi görün, ya da görüntüğüm gibi ol!*”, “*Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol!*”, “*Düşmanın dahi insan olduğunu unutma*”, “*Kimseye karşı ön yargılı davranma*” sözleri hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Bu ve birçoğunda olduğu gibi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî özdeyişleriyle bu coğrafyanın ve kültürün kıymetli bir mirası ve önemli değerlerinin bir temsili olarak görülmektedir. Bu değer aktarımı öğrenci mektuplarında da kendisine yer bulmuştur.

Yazılan mektuplarda görülmektedir ki, kişiler ve zamanlar mektupların sayısı kadar farklı olmakla birlikte özünde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi bildikleri ve onu çok sevdikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcı öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri, nihai olarak öğrencilerin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin önemli marka şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri bulgusu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Annells, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.

Üniversite Öğrencilerinin Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî'ye Yazdıkları 100 Mektubun Değerlendirilmesi

- Balcıoğlu, T.H..(1940). *Mezhep cereyanları-Hacı Bektâş*, Ahmed Said tab'ı, Hilmi Ziya Neşriyatı, İstanbul. 1940.
- Barkan, Ö.L.(1942) “Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, Vakıflar Dergisi, Ankara, S.II s. 279-304
- Can, Ş.(1999). Mevlâna Hayatı Şahsiyeti Fikirleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.
- Cunbur, M.(1978). Mevlâna'nın Sabır Hazinesinden. Mevlâna ve Yaşama Sevinci. (Editör: Feyzi Halıcı). Ankara: Güven Matbaası.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & reserach design: Choosing among five approaches* (Third edition). New York: Sage.
- Çerçi, A. (2019). Çocuk ve Mektup, Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 15-24, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Doğan, S.(2013), Mesnevi'den Pedagojik Telkinler, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- Doğan, S. (2020). Koronaya 100 Mektup, İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A.(1999). Mevlâna Celaleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Hidayetoğlu, A.S. (2005). Hazreti Mevlâna Muhammed Celaleddin-i Rumi. Hayatı ve Şahsiyeti. Konya: Damla Ofset.
- Kabaklı, A. (1976). Mevlâna. İstanbul: Yüksel Matbaası.
- Kadir, A. (2002). Bugünün Diliyle Mevlâna. İstanbul: Say Yayınları
- Karaismailoğlu, A. (2002). Mevlâna'nın Hayatı ve Çevresi. Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevilik. (Editör: Nuri Şimşekler). İstanbul: FSF Matbaacılık & Reklam Hizmetleri Ltd.Şti.
- Önder, M. (1994). İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumu. 26-27 Ekim 1994. Konya. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:72 Sabuncuoğlu.
- Köprülü, F.(1984).Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Arisan Mat., V. bs., Ankara.^[17]
- Miles, M. & and Michael, H. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Merriam, S. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulamalar için bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ocak, A.Y.(1996), “Hacı Bektaş-ı Velî”, TDVİA, C.XIV, TDV. Yayınları, Ankara.^[18]
- Özcan, Hüseyin (2012), “Hacı Bektâş Velî'de Hz. Muhammed Algısı”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Dergisi, S.62.^[19]
- Patton, M. O. (1990). *Qualitative evaluation and research methods. designing qualitative studies*. Beverly Hills, CA: Sage: 169-186. <http://legacy.oise.utoronto.ca/research/fieldcentres/ross/ctl1014/Patton1990.pdf> [13.03.2015].
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge University Press. Türkiye Ansiklopedisi. 1993. “Azınlıklar” maddesi. c. 1. İstanbul: Kaynaklar Kitaplar Yay.: 303.
- Yakit, İ.(1993). Batı Düşüncesi ve Mevlâna. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Yavuzer, H.(2013).“Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkisch or Turkic Volume, 8/8 Summer, p. 2225-2237, Ankara.
- Yeniterzi, E.(2003). Mevlâna'nın Gayrimüslimlerle Diyalogu. III. Uluslar Arası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003. Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EK – 1: Örnek Öğrenci Mektubu

Eğitim Felsefesi Final Ödevi teslim tarihi son gün: 16.06.2021

Adı ve Soyadı: Enes Yalvaç

Numaranız:17015054

Yaşınız:23

**Hangi fakülte, bölüm ve kaçncı sınıftasınız: Elektrik Elektronik
Fakültesi Kontrol ve Otomasyon Müh./3**

Cinsiyetiniz: Erkek

Evde kaç kişi kalıyorsunuz?:5

Kendinize ait odanız var mı?: Yok

Sanal sınıfa nasıl bağlandınız?: PC

Bağlantıda sıkıntı çektiniz mi?: EVET

Grup:3

Sevgili Mevlana

Efendim öncelikle size saygılarımı ileterek başlamak istiyorum. Üzerinden kaç asır geçmesine rağmen hala daha fikirlerinizle davranışlarınızla yaşamanız ne güzel bir şeydir ve bizden sonraki zamanlarda da bu fikirlerin yaşayacağından eminim. Bir önemli konu ise yaşadığımız dönemi bizzat göremedik fakat bıraktıklarınızı anlattılar çok ders çıkardık. O dönemleri bıraktığımız güzel eserlerle hissettik. Talebeniz olmak nasıl bir duygu olurdu acaba bu duyguyu yaşamak isterdim. Mektubumu sizin yedi öğüttünüzden biri olan ve hayatımda da uyguladığım bir sözle bitirmek isterim.

‘Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.’ -Mevlâna

EK – 2: Öğrenci Mektuplarına Ait Başlıklar

1-Merhaba Celaleddin Rumi	41-Çok Kıymetli Mevlana	78-Mevlana Celaleddin Rumi'ye,
Rumi	Rumi	79-Güzel İnsan
2-Sayın Mevlâna Celaleddin	42-Sayın Mevlana Celaleddin	80-Örnek İnsan
3-Çok Sevgili Mevlana	43-Sevgili Mevlanamız	81-Mevlana Rumi'ye
4-Talaben Ömer	44-Mevlana ve Mesnevi	82-Mesnevi'nin Üstadı!
5-Ya Mevlana!	45-Güzel Öğütleriniz!	83-Sayın Mevlâna Celaleddin Rumi,
Rumi	46-Celaleddin Rumi	84-Rumi'ye
6-Değerli Mevlana Celaleddin	47-İlmin Kapısı	85-Muhteşem Mesnevi
7-Şükranlarımı Sunuyorum	48-Ey Aşkın Efendisi	86-Sevgili Öğretmenim
8-Sevgili Mevlana	49-İnsan Kenedini Okumalı!	87-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'si!
9-Mesneviniz	50-Sayın Gönül İnsanı	88-Mevlana Celaleddin Rumi Hazretleri..
10-Mevlana	51-Saygıdeğer Büyüğüm Mevlana	89-Mevlana Celaleddin Rumi Üstadımız
11-Hoşgörünün Timsali	52- Ey Mevlana	90-Mevlana Celaleddin Büyüğümüz
12-Mesnevi	53-Barışın Sembolü Mevlana	91-Sevgili Mevlâna Hazretleri
13-Konya'dan Dünya'ya!	54-Çok Sayın Mevlana	92-Değerli Yol Göstericim!
14-Hazreti Mevlana	55-Çok Değerli Mevlana Celaleddin Rumi	93-Sayın Rumi Hazretleri
15-Güzel Mevlana	56-Selam Olsun Sana	94-Ya Rumi Efendimiz
16-Aziz Mevlana,	57-Merhaba Mevlana Celaleddin Rum	95-Mevlana Hazretlerine
17-Düşünür Mevlana	58-Sayın Sevgili Mevlana	96-Büyük Üstad Mevlâna Celaleddin Rumi
18-Şeb-i Arus	59-Celaleddin Rumi	97-Sevgili Mevlana Celaleddin
19-Pek Sevgili Mevlana	60-Aşık Mevlana Celaleddin Rumi	98-Mevlana'ya Mektup
20-Aşık Mevlana	61-Üstad Mevlana Celaleddin Rumi	99-Aşık Celaleddin Rumi
21-Sayın Mevlana Celaleddin-i Rumi Hazretleri.	62-Ey Güzel Mevlana	100-Sevgili Mevlana Öğretmen
22-Büyük Mutasavvıf Mevlana	63-Sultan Hazreti Mevlana	
23-Dinle Ney'den!	64-Şems'in Gidişi!	
24-Sevgili Mevlana Celelettin Rumi	65-Yedi Öğüt!	
25- Ey Gönüller Sultanı	66-Sevgili Mevlâna Efendimiz	
26-Işık Tutan	67-Muhterem Mevlana	
27-Refarans Mevlana	68-Muhteşem Mevlana	
28-Sevginin Merkezi Mevlana	69-Sayın Rumi	
29-Mevlana Rumi	69-Saygıdeğer Büyüğümüz Mevlana Celaleddin Rumi	
30-Pek kıymetli Mevlana	70-Mevlana Celaleddin Rumi'ye Mektup:	
31-Kutlu Mevlana	71-Yedi Asır	
32-Çok Sevgili Mevlana	72-Sevmeyi Öğrettin.	
33-Olduğun Gibi Görün!	73-Hürmetle Selamlıyorum	
34-Mevlâna Celaleddin Rumi'ye...	74-Sevgi ve Saygılarımızla...	
35-Merhaba Mevlana	75-Muhterem Mevlana Celaleddin Rumi,	
36-Saygıdeğer Mevlâna:	76-Güzel Aşık	
37-Büyük Mevlana	77-Mevlana Celaleddin'i Rumi için:	
38-Sayın Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi		
39-Mevlana'ya:		
40-Hayat ve Aşk		

MEVLEVI WOMEN AND THEIR IMPACT ON SPIRITUAL UPBRINGING

Sabina Voloder-Strinić*

Bismillāhi rrahmāni rrahīm
Assalāmu ‘alaykum wa rahmatu llāhi wa barakātuhi

Today, at this place and in this city, I have been given a great honour and unique opportunity – to say a few words about lives of mevlevi women.

I come from a city whose founding began with the construction of a Mevlevi tekke. Isa beg Ishaković, laid the foundations of the Mevlevi tariqa precisely by building the Mevlevi tekke on Bentbaša in early March 1462, which started the construction of Sarajevo, the capital of Bosnia and Herzegovina.

From the first day, the tekke was not only used for the religious needs of the population, but it had its own multifunctionality and was used for lodging, a refuge for the poor and eventually became the social center of the developing city. In the Mevlevi tekke, knowledge was spread to those who were thirsty for it, and from then until today, the tradition of interpreting the Mesnevi, passed down by Bosnian Mesnevihans, including two women, lives on in Sarajevo. I will talk about them later, because I want to use this story about Mevlevi women and encourage researchers to try to find historical sources about the first woman who was a sheikh in Sarajevo and her name was Hemzada-hatun bint Kaya.

Therefore, she was the first woman mentioned in the history of Tesawwuf of Bosnia and Herzegovina. She was mentioned as the sheikh of the Gaziler tekke, which is also not known for sure whether it was originally a Mevlevi or a Naqshbandi tekke.

This doubt exists because there is a historical fact that two alims, gazis and martyrs Ayni dede and Shemsi dede, were buried near that tekke and they are reliably known to have been Sufis, but which tariqah they belonged to is uncertain and speculative.

The year that remained written on the headstones of these gazis is mentioned as 1461/1462. which raises the question of whether they were Mevlevi. For the headstones, historians claim that they could be Nakshibendi, but the title of „dede“ (turkish for grandfather) is characteristic of the Mevlevi tariqah.

Therefore it is not known to which tariqah order belonged Sheikha Hemzada hatun bint Kaya. She lived in Sarajevo in mid-May 1557. She was the wife of Hajji Ramazan, whom she appointed as a vekil in Gaziler tekke, and in the same year they sold the house in *Kecheji Sinan mahala*. It seems that something big happened in her life that year. Either she got sick, so on her deathbed she appointed her husband as vekil of her tekke, or she moved away from Sarajevo.

The sale of the house supports this second assumption. It is interesting to mention that in the same year, a women's tekke was operating in Skopje under the name „*Anebaji*“. Whether Hemzada-hatun relocated according to the spiritual order to Skopje, where she built a women's tekke, or whether she passed away in Sarajevo, cannot be reliably established.

The Gaziler tekke is remembered as a Qadiri tekke and under the rule of the communist regime it was demolished to the ground and the tombstones of Ayni dede and Shemsi dede were transferred to another place under the cover of night in order to preserve the memory of these two great people.

---

* Journalist Bosnia and Herzegovina.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

In the book we have written in Bosnian, called Badžije (Bajie)-pious Muslim women, we present the biographies of 121 pious women from all over the world, regardless of which tariqah they belonged to.

Mevlevi women also have their place among them. I found and wrote down facts from the lives of 17 mevlevi women, of course as much as I could, but also because of the space in the book itself. First of all, there are the grandmother, mother, wife and daughter of Hazrati Mevlana Rumi himself, and later his female dervishes and others.

In the family of Hadhrat Mawlana Jalaluddin Rumi (b. 29.09.1207 - d.17.12.1273), there had long been tradition of the recognition of the spiritual beauty, yearning and wisdom. It was his grandmother, the princess of Khorasan, who first lit the spark of inquiry in Rumi's father, Bahaeddin Weled. It was under her care (Bahaeddin's father died when he was two years old) that he grew to be the "Sultan of the Learned" and a great spiritual light for his world. Mevlana's mother, Mu'mine Khatun, a devout and saintly lady, was very dear to him. She was the beautiful daughter of Rukhneddin, the governor of Balkh, in what is now Afghanistan.

As the threat of the Mongol hordes approached, when Mevlana was about seven years old, his mother and father, and he and his together with loyal students of his father's extended households all set out together to emigrate from Balkh. His sister, Fatima Khatun, having already married, chose instead to settle with her husband in her native country. She came to be known as one of the wisest woman of her time and was often consulted on legal matters.

The caravan of family and friends journeyed to Mecca and Damascus and then, after some years passed, heading north, came to rest in the town of Larende, also known as Karaman, where they remained for almost seven years. Just as Bahaeddin Weled was about to move his family to Konya, where he had been invited to teach by Sultan Alaeddin Kaykobad, Mu'mine Khatun passed away. Her tomb remains in Karaman as a place of pilgrimage for many of the women of Anatolia.

Mu'mine Khatun was laid to rest shortly after Mevlana's marriage to Gevher Khatun, the daughter of one of Bahaeddin Weled's closest disciples, Shefereddin Lala. Gevher Khatun had grown up beside Mevlana Jalaluddin, listening to his father's discourses. The beautiful woman, who was known to have the heart of an angel, became the mother of Sultan Weled, to whom Shams of Tabriz conveyed many secrets. Shams himself, in his Conversations (Maqalat of Shams-i Tabriz) also reminded those who might forget of the equal capacity of women for intimacy with the Ineffable and the ability to "die before death."

When his dear wife, Gevher Khatun passed away, Mevlana married the widowed daughter of Izzeddin'Ali, Kerra Khatun, who was also quite spiritually gifted and well trained in tesawuf. She became known for the many miracles that occurred around her, and many notables and ladies of the city of Konya became her students. Kerra Khatun, may Allah be pleased with her, asked what secret is contained in the hadith: Most of the inhabitants of Paradise are simple-minded people, and what is the meaning of this hadith. She received the answer: "If they were not like that, how could they be satisfied with Paradise and streams? Where we can see the Beloved, there is Paradise and there are streams. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Most of the inhabitants of Paradise are simple-minded people, and heaven is for the teachers of the heart." (Menakibu-l-arifin, 272)

Kerra Khatun and Mevlana together had a son and a daughter, Melike Khatun, who also became known for her pure spirit. An unusual event is connected to her. One day a group of women passed by Kamil of Tabriz who cried: "A bright lights burns in the midst of these women. Such clarity must come from our Master's mine of lights." They checked who it could be and it turned out that it was Melika, the daughter of Jalaluddin. He ordered that she be brought into the house; offer her hospitality and shower her with great care. (Menakibu-l-arifin, 508)

In Menaqib al-arifin, Shams ad-Din Aflaki describes the young woman, Fatima Khatun, whom Sultan Weled married:

The friends told us when Sultan Weled reached puberty, our Master (Mevlana) arranged a marriage with Shaikh Calaheddin's daughter, Fatima Khatun. Mevlana himself taught the young girl to read and write and spent a great deal of time with her, since he held her in high regard.

One day he said: "Fatima Khatun (may Allah be pleased with her and with her father) is my right eye, and her sister Hediyye Khatun is my left. All those honorable women who visit me, come partially veiled, with the exception of Fatima and her sister who come unveiled."

Concerning Latife Khatun who was their mother, he said: "Latifae Khatun is the embodiment of Allah's grace; she is the namesake of the Shaikh's mother. (May Allah sanctify their sweet souls!)

One day, Mevlana said to his companions, "When Fatima Khatun married our Behaeddin, Sultan Weled, all the archangels and houris of Paradise rejoiced and beat their drums congratulating each other, and lifting their voices in a chorus of praise." And on their wedding night, Mevlana composed this elegy of love:

Blessed be those weddings and festivities of his world
ordained by God for us;
Our hearts have opened, and kindred souls are joined.
Care has flown away thanks to the kindness of our Lord.

Fatima performed many miracles both in the inner and in the manifest world. She constantly fasted during the day, and stayed awake at night. When she did eat, it was but once a day. She gave food to the poor, to orphans and to widows, and distributed clothes and gifts to the needy. She made a rule of speaking and eating as little as possible.

Fatima could see very clearly the secrets forms that are the spiritual beings of heaven and she showed them to those of her friends who were capable of such an experience, to Gurdji Khatun, to Koumadj Khatun and to the daughter of the Perwana of Tokat. She could also read people's thoughts very clearly. In her youth, Fatima Khatun was like pure milk of paradise. She could not bear to be separated from her Master for a moment, and learned marvelous secrets of illumination from his blessed discourse. In order to achieve sanctity, inner discipline, and a pure, chaste soul, she studied with this supreme teacher and became an accomplished student.

One of Mevlana's closest disciples and friends who rests in her own turbe on the outskirts of old Konya is Fahrnunissa. Her tomb stands watch on Chai-baci Caddesi (Tea garden Street), near the cemetery Suleyman Hayati Dede, the former Mevlevi shaykh of Konya, was laid to rest. A small mosque built in her name invites passersby to pause and pray there.

Aflaki relates the following story about her:

Our Friends and dervish brothers told us about Fahrnunissa, a saintly and perfect being, who was known as the "Glory of Women" (May God be Pleased with her). She lived in Konya in the time of our beloved Mevlana and was known as the Rabi'a of her day. Philosophers, Masters of Wisdom, mystics and the leaders of the community alike loved and revered her. She was pious, devoted and sincere, and could perform extraordinary miracles. Fakr-en-Nisa loved to be in the presence of our Master and he, as well, liked to be in her company.

At a certain point, her disciples encouraged her to make the pilgrimage to Mecca. This corresponded with inner guidance that she had been receiving concerning this pillar of Islam. "Let me consult our Master first because I can't possibly go without his permission. I'll do whatever he wishes." She went to visit Mevlana, who immediately said, "It's a very good intention; may your journey be blessed. I hope we will be in each other's company."

Fahrnunissa only bowed her head and didn't say a word in reply. Her friends and followers, puzzled at her reaction, wondered what had taken place during the meeting. That night, Fahrnunissa remained in conversation with Mevlana at his home, until quite late. Shortly after midnight, Mevlana went up on

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

the terraced roof to pray. After he had completed his nightly devotions, he began to shout excitedly, signaling to Fahrnunissa and calling her to join him on the roof.

“Look!” he said, pointing at the sky. “There is your destination.” And to her amazement, Fahrnunissa saw the Kaaba spinning around our Master’s head like a dervish in his sacred dance. It was clearly visible and Fakr-en-Nisa gasped as she plunged deep into ecstatic bewilderment. After a while, she bowed her head again and told Mevlana that it no longer seemed a good idea to go on the pilgrimage and that she would like to relinquish the journey. Mevlana’s reply was this beautiful ghazel:

The Kaaba spins like a dervish
Around the abode of only one idol.
O Lord, who could this possibly be,
So distraught and so full of longing?
Compared to her, the full moon is a broken palte
And her sweetness puts the flowers to shame.
All the Masters of the Way, all the faithful angels,
Bow to her, crying,
“O Adored One, for the love of God, have mercy on us.”
The creatures of a thousand foam – covered seas
Are the shells which contain this pearle of Love;
Her elevated thoughts reveal Honour and Glory...
She is his paradise, his dancing girls, his infinite pleasure.
In her overflowing light, one sigh of worship
Is like an entire verse of the Qu’ran.
Listen to this short tale and be aware
That one of the sun’s tiny atoms has befriended an idol.
O you, who are the Shams of Tabriz of Mercy
And Compassion, a sun bestowing a thousand blessings;
Your words have become like a jug full of wine –
Let’s drink of it forever.
(Menakibu-l-arifin, 240)

In the 1980’s when the City of Konya needed to conduct some road renovations that required the moving of Fahrnunissa’s tomb, Suleyman Dede, the Mevlevi Sheikh of Konya, was asked to attend the repositioning. He related to us how after seven hundred years, when her grave was opened, her body was still intact and the fragrance of roses filled the air.

...and others

Over the centuries, many women have followed the path of Sufism opened by Mevlana Jalaluddin Rumi. His granddaughters (the daughters of Sultan Weled), Mutahhara and Sheref Hatun, both were women of great spiritual depth who had numerous mureeds throughout Asia Minor. Mevlana endearingly called them Abide (adoring one) and Arife (the mystic knower). Devret Hatun, daughter of Divan-i Celebi, wife of Sultan Beyazit I, and mother of the next sultan, Mehmet Celebi, was also an important Sufi student and teacher of her time; her tomb is in Bursa, Turkey. Divani Mehmet Celebi’s great grand-daughter, Destina Hatun (Shah Mehmet Celebi’s daughter) was appointed the sheikha of the Kara Hisar Mevlevi Tekke. She wore the traditional khirka and sikke and made sema together with

men, standing as the representative of the order in the Mevlevi mukabele (sema or whirling ceremony). When she translated, Kutçuk Mehmet Celebi took on the leadership but then after his passing, rather than the leadership passing to his son, his daughter, Gunesh Hatun, who was regarded as having the greater spiritual attainment, assumed the post. She was known for her abundant love and consideration for everyone irregardless of their sex, race, or religion. Each of these women took responsibility for teaching both men and women on the Sufi path as did Arife-Hashnika Hanım of Konya who held the position of Sheikha for the people of Tokat, both men and women.

It is very important to mention under this title two women who left a deep mark in Mevlevi poetry, they are Leyla-hanım and Şeref-hanım,

Leyla-hanım is the daughter of the kazasker Moralı-zâde Hâmid Efendi. Thanks to the fact that she comes from a wealthy family, she had the opportunity to be educated in front of prominent Istanbul teachers. She also acquired knowledge in front of her uncle Keçeji-zâde Mollâ İzzet, whom she presents in her Divan as a person who revealed the charms of poetry to her and introduced her to the world of poetic images. She is a poet who, with her open-mindedness, pushed the boundaries established by tradition around women. Precisely because of this feeling of freedom and the power of thought that adorned her, Leyla-hanım did not shy away from the decision to leave her demanding husband, who was unwilling to experience her as free woman and an equal member of the community. Her poetry exudes precisely this sense of equality in the themes she contemplates, which appear in the collections of poems of her contemporaries. There is no theme exclusively for the male poetic population, nor is a woman less valuable than a man, human being as God's most perfect creation enjoys His grace. Undoubtedly, such feelings of this poetess were also influenced by social movements in an age that foresaw a future in which women would not be perceived only as an aid to a man's existence and journey to higher material positions and spiritual spheres.

Şeref-hanım is a poet of Mevlevi heritage. She, like her other peers who came from prominent Istanbul families, acquired her education in front of her parents and prominent relatives, thus becoming part of the tradition of transmitting knowledge within the wider family circle from the end of Ottoman rule. Her father is the poet Mehmed Nebil Bey, the son of the historian and Egyptian Qadi Nuri Bey and a descendant of the Sadrazam Naili Abdullah Pasha. On the mother's side she is an offshoot of the lineage in which Sheikh-İ İslam Ashir Effendi stands out.

WOMEN AND SEMA

The Mevlevi tariqat is known for its emphasis on beauty and the refinement of the arts, as well as the art of living the life of a true human being. "Many of the more influential Ottoman musicians, composers, musical theorists, calligraphers, and other visual artists traced their artistic genealogy through the Mevlevi Order" and a substantial number of these were women. The hundred most important composers in Turkey have been followers of the Mevlevi tariqat, according to the former Celebi, Dr. Celaladdin Celebi, who passed away in 1996. Dilhayat Khalifa was a female Mevlevi tanbur player who lived in the early 1700's who wrote numerous ilahiler (sacred songs). Layla Saz who lived in the late 1800's was another brilliant female Mevlevi composer and musician who rests in the hamuşan ("the place of the silent ones," i.e., the cemetery) of the Galata Mevlevihanesi.

Women have also always performed the sema , the mystical whirling ceremony of the Mevlevi Way. In the early days of the Mevlevi order women and men were known to pray, share sohbet (spiritual conversation), and whirl within each other's company, though more often as the centuries unfolded, women held their own semas and men also whirled in zikir separately from women. However, in the time of Mevlana, spontaneous semas would occur including both women and men.

We are witnesses that today, only on special occasions, we can see women making sema together with men. In a sema there is no contact with another person, because each person makes the sema for himself and all of them together represent one system and harmony. I leave this decision about who and how should perform sema to the sheikhs, and I return to the beginning of this lecture where I mentioned that in Bosnia we have two living mesnevihanas, Sabina Tihic and Mubina Moker. Both graduated from Oriental studies in Sarajevo.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Sabina-hanum was the first woman with a hijab in Sarajevo after a long communist period in which it was forbidden to wear the hijab. Her sheikh was from Vuchitrn, (Kosovo). As the tradition of home lectures lived in Bosnia and Herzegovina, Sabina-hanum also transmitted and interpreted this tradition in her house, to both women and men.

Mubina-hanum has a doctorate in Persian language and literature, and is employed at the Ibn Sina Institute in Sarajevo. Her sheikh was a Mesnevihan from Tuzla, Bosnia and Herzegovina, Sheikh Ahmed Efendi Mešić, k.s.

Dr. Mubina Moker gives lectures today in the Mesudiya tekke in Kaćuni, for which she received a permission from the sheikh Prof. Dr. Ćazim Hadžimejlić. Mubina-hanum is the first woman in Bosnia and Herzegovina who is known to publicly hold lectures from Mesnevi. Whether there were any in Bosnia and Herzegovina's past that preserved the tradition of interpreting Mesnevi, unfortunately we do not know because no one has ever written down that information.

We thank Almighty Allah for every good thing He gives us, please forgive me if I have said something wrong in my presentation. I am thankful to the hosts for the invitation and to You who took time to attend this lecture.

I wish you all the best, Assalamu alaykum!

MEVLÂNÂ ŞİİRLERİNDE ARAP EDEBİYATININ ETKİSİ (MÜTENEBBÎ ÖRNEĞİ)

Nasseruddin MAZHARİ *

Özet

Mevlânâ Arap edebiyatı ve kültürü hakkında derin bilgiye sahip olduğundan ötürü, şiirlerinde Arap edebiyatından istifade ettiğini, hatta Arapça şiirler yazdığını görmek mümkündür. Diğer Arapça temel kaynakların yanı sıra, Mevlânâ'nın manzum ve mensur eserlerinde, Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî'nin bazı şiirlerinin anlamları veya lafzı açıkça yansımaktadır. Hatta Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî' ve Fîhi Mâ Fîh'te Mütenebbî'nin ismini de zikredip, onun şiirinden irfâni manalar çıkarmaktadır. Bu bildiride Mevlânâ'nın açıkça Mütenebbî'den almış olduğu, tazminde bulunduğu örnekler örneklendirilerek ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mütenebbî, Fîhi Mâ Fîh

Giriş

Büyük düşünürlerin, şairlerin fikri anlamda birbirinden istifade etmeleri bilinen bir husustur. Özellikle Farsça yazan şairlerin Arapça diline ve kültürüne vukufiyeti, onları Arapça şiir yazmaya bile sevk etmiştir. Birçok şairin yaptığı gibi, Mevlânâ (ö. 672/1273) da Arap kültürü ve divanlarından azemi derecede istifade etmiştir. Her şeyden önce *Mesnevî*, Kur'an ayetleri, hikâyeleri ve Hz. Peygamber'in hadisleriyle mâlâmâldır. Hatta *Mesnevî*'de geçen hadislerin, hikâyelerin kaynakların tespiti hakkında mustekil eserler bile ele alınmıştır. "Mevlânâ'nın istifadesi bunlarla kalmamış, Arap şairlerin bütün şiirlerini, divanlarını okumuştur. Onun manzum ve mensur eserlerinde çöl, deve, kervan kum ve göç etme gibi klasik Arapça şiirin metaforlarını görmek mümkündür".¹

Sadece Mevlânâ değil, Hafız Şirâzî (ö. 792/1390) Sa'dî Şirâzî (ö. 691/1292) gibi Fars dilinin en büyük şairleri de Arap edebiyatına vakıf olup, eserlerinde Arapça edebiyatından azemi derecede istifade etmişlerdir. Mevlânâ'nın bu konudaki istifadesi zaman zaman manevi, kısmi veya parçacı olduğundan, şiirlerinde tespiti derin okuma ve karşılaştırmaya muhtaçtır. Ancak anlam yönünden açık, hele hele lafzi istifadeler, tazminler ve telmihlerin tespiti kolayca anlaşılabilir.

Her ne kadar Mevlânâ, Mütenebbî'nin şiirinden istifade etmişse de, bu iki şahsiyetin kişilik, düşünce, şairlik ve yönelişi birbirinden tamamen farklıdır. Mütenebbî mağrur bir şair olup, şiiri genellikle muasırı olduğu hükümdarların methiyesinden ibarettir. Ancak Mevlânâ din âlimidir; şiiri de irfani ve manevi mesajlarını ulaştırmak için bir malzeme olarak kullanmaktadır. Böylece amacına hizmet eden her türlü malzemeyi, ister ulvi olsun ister süfli, harikülade bir şekilde alıp kullanmaktadır.

1- Mevlânâ'nın Mütenebbî İle Ünsiyeti

Mütenebbî (ö. 354/965) Arap edebiyatının temel taşlarından olmasını yanı sıra, Mevlânâ'nın önem verdiği, divanıyla haşır neşir olduğu meşhur şahsiyettir. "Farsa edebiyatında Mevlânâ kadar Mütenebbî'den başka hiçbir şair etkilenmemiştir, desek yanlış söylemiş olmayız"² *Menâkıbü'l-Ârifin* yazarı Eflâkî (ö. 761/1360) Mevlânâ'nın Mütenebbî divanına olan ilgi ve alakasını şu şekilde dile getirmektedir: "Mevlânâ, Şemsuddin Tebrîzî (ö. 645/1247) ile tanışmasının ilk zamanlarında, Mütenebbî'nin divanıyla uyanıp kalkardı. Şemsuddin onu bu hâlde görünce: okumaya değmez, onu okuma! diye uyardı. Onu okurken her gördüğünde bir iki sefer Mevlânâ'yı men ederdi. Ancak Mevlânâ Mütenebbî'nin divânına kendini iyice vermişti"³ Şems'in bu konuda onu men etmesi elbette

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimler Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı nasirmezheri11@gmail.com ORCID: 0000-0002-9914-7752.

¹ Seyid Muhammed Rızâ İbnü'r-Resul, "Mevlevî ve Mütenebbî", *Ferhenk* 64/63 (Son bahar 1386), 4.

² ... (mandegardaily.com, 16 Kasım 2022).

³ Şemsuddin Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin* (Tahran: Dünyây-i Kitab, 1362), 2/623.

ki Mütenebbî divanının saptırıcı veya faydasız oluşundan değil, aksine Mevlânâ'yı her türlü eski alışkanlıklardan uzaklaştırmaktı.⁴

Mesnevi üzerinde şerh yazan aynı zamanda *Divân-ı Kebîr*'i ilmi bir şekilde neşreden meşhur edebiyatçı Bedüzzaman Fûrûzanfer (ö.1971/1391) de bu konu hakkında kanaatini şu şekilde dile getirmektedir: “Mesnevî’yi okuduğumuz zaman bir takım şiirlerin muhtevasının Mütenebbî’nin şiirlerinden muteessir olduğunu görmekteyiz. Bu karinelerin hepsini göz önüne aldığımızda, Mevlânâ’nın Mütenebbî divanı ile ünsiyetini görmek zor olmayacaktır”.⁵ Abdul Kerim Suruş da bu konuda şöyle demektedir: “Mevlânâ, Mütenebbî’nin divânına çok ilgi gösteririp, onun şiirlerini çok okurdu. Bu okumaların tesiri Mesnevî’de çok aşikârdır. Mütenebbî’nin birçok hikmetli şiirleri bulunmaktadır. Araplar nezdinde Mütenebbî’nin konumu bizdeki Hafız Şîrâzî ve Hakânî (ö. 595/1199) gibidir. Mevlânâ hem Farsça hem de Arapça ile konuşur, yazardır. Arap şairlerin şiirlerini okurdu. Şems ise onu bu okumalarından men ederdi. Böylece Şems onu bütün eski alışkanlıklarından uzaklaştırmaya çalıştı”.⁶

Mevlânâ’nın Mütenebbî’den etkilendiğinin tüm boyutlarını ortaya koymak için her iki şahsiyetin şiirlerinin tamamını mukayesevi bir şekilde tek tek gözden geçirmek gerekmektedir. Ancak bu zor ve yorucu olmasından dolayı, burada Mevlânâ’nın açık bir biçimde Mütenebbî’nin ismini zikrederek veya şiirlerinin anlamlarını yansıtarak, istifade ettiği örnekler üzerinde durulacaktır. Bu konuyu ele alırken, ilk olarak *Divân-ı Şems*’te geçen örneklerle başlayacağız.

2- *Dîvân-ı Kebîr*’ de Geçen Örnekler

Dîvân-ı Kebîr’deki şiirlerin çoğunun Şems ile buluşmasından sonra söylenmiş olduğu bilinmektedir. *Dîvân-ı Kebîr*, Mevlânâ’nın çeşitli yer ve zamanlarda özellikle semâ sırasında duygularını irticâlen dile getirdiği şiirlerden ibarettir.⁷ Mevlânâ *Dîvân-ı Kebîr*’in bazı yerlerinde Mütenebbî şiirlerini Tazmîn şeklinde kullanmaktadır. Mesela *Dîvân-ı Kebîr*’in 103. gazelinin en son mısrasında Mütenebbî’nin şiirinden şöyle *tazmîn*’de bulunmaktadır:

جواب أن غزل كه گفت شاعر بقایى شاء لیس هُم ارتحالا⁸

Şairin gazeline cevap olarak (derim ki)

Aslında onlar yola çıkmadılar, benim varlığım (ruhum) göç etti

Bu beytin ikinci mısrası Mütenebbî’nin uzun bir şiirinden tazmindir. Mütenebbî’nin Divanında beyit şöyle geçmektedir:

بقائى شاء لیس هُم ارتحالا وخصن الصبر زتموا لا الجمالا⁹

Aslında göç eden onlar (dilberler) değil, benim varlığım (ruhum) göç etti

Yüklenenler de aslında develer değil, benim güzel sabrımdı, yüklendi (ve götürüldü)

Mevlânâ bu beyti *Dîvân-ı Kebîr*’in 103. gazelinin en sonunda zikretmektedir. Hatta bütün gazelin vezin ve kafiyesini bile Mütenebbî’nin kasidesine uygun bir biçimde ele aldığını görmekteyiz. Mevlânâ gazelinde Mütenebbî’ye ait bir mısra şiiri tazminde bulunabilmesi için, bütün gazelinin vezin ve kafiyesini değiştirebilmektedir. Bu durum bize onun Mütenebbî şiirine karşı hayranlık ve ünsiyetini göstermesi açısından sağlam bir delil oluşturmaktadır. Gazel şöyle bir matla ile başlamaktadır:

⁴ İbnü’r-Resul, “Mevlevî ve Mütenebbî”, 5.

⁵ İbnü’r-Resul, “Mevlevî ve Mütenebbî”, 3.

⁶ Abdul Kerim Suruş, *Kumâr-ı Aşukâne* (Tahran: İntişârât-ı Sırât, 1388), 20.

⁷ Tahsin Yazıcı, “*Dîvân-ı Kebîr*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/432.

⁸ Celaluddin Muhammed Belhî Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî* (Tahran: Neşrî Kitab-ı Parsa, 1386), 52.

⁹ Ebü’t-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen Mütenebbî, *Divânü’l-Mütenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1983), 139.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

دل و جان را در این حضرت بیالا چو صافی شد رود صافی بیالا¹⁰

Hazterin huzurunda gönülü temizle

Ancak temizlendiğinde yukarıya doğru gider (ruh, gönül)

Gazelinde haset, hırs, tekebbür ve diğer kötü hasletlerden uzaklaştıktan sonra, ancak insan ruhunun hafifleşeceğinden bahsetmektedir.¹¹ Mevlânâ'nın tazminde bulunduğu mısra, Mütenebbî'nin 47 beyit içeren bir kasidesinde geçmektedir. Kasidenin içeriği gazel ve methiyedir. Ancak Mevlânâ o mısradan yüce ve manevi bir anlam çıkarıp, şöyle demek istemiştir: zaten ben hem kendim hem tüm varlığım bu yer yüzünden göç etmiştir. Kötü hasletlere yer mi kaldı içimde...!

Dîvân-ı Kebîr'in başka bir yerinde ise Farsçadan Arapçaya geçiş yapmak istediğinde, yine Mütenebbî'nin şiirinden istifade etmektedir:

خمش از فارسی تازی بگویم فواد ما تسلیه المدام¹²

Sus Farsçadan, Arapçayla şöyle diyelim:

Öyle bir kalbim var ki şarap bile onu sakinleştiremez

Beytin Arapça olan son kısmı Mütenebbî'nin Mugis b. İcli'ye methiye yazdığı uzun bir kasidenin matlaıdır. Şiir 43 beyitten oluşan methiyeden ibarettir. Burada da Mevlânâ, Mütenebbî'nin bir parça şiirini gazelinde tazmin etmek için bütün gazelin vezin ve kafiyesini ona göre ayarlamaktadır. Bu durum Mevlânâ'nın Mütenebbî şiirleriyle ne kadar haşır neşir olduğuna delalet eden en bariz örneklerden sayılabilmektedir. Hatta bu gazelde vezin ve kafiye açısından Mütenebbî'nin mısrasına bağlı kalmak için, Farsça şiir kurallarını, kafiyeleri de gözardı ettiğini görmekteyiz. Çünkü Farsça şiirinde şiirin son harfi zamme kabul etmemektedir. Burada örnek babında Mevlânâ gazelinin matlaını zikretmek faydalı olacaktır:

بگردان ساقی مهروی جام رهایی ده مرا از ننگ و نام¹³

Ey ay yüzlü sâkî! Kadehi döndür

Beni namu nişandan kurtar

Görüldüğü gibi Mevlânâ kasidesinin matalaında bulunan son harflere zamme vermiştir. Mütenebbî'nin beyti şöyledir:

فُؤادُ ما تُسَلِّيه المدامُ وَعُمُرٌ مِثْلُ ما تُحِبُّ اللِّئامُ¹⁴

Öyle gönlüm var ki şarap bile onu sakinleştiremez

Ömrüm de cimrilerin cömertliği gibidir (azdır)

Mütenebbî uzun kasidesinde memduhunu abartılı bir şekilde övmekte, akran ve düşmanlarını en sert üslûpla hiciv etmektedir. Kasidesi şiir sanatı açısından her ne kadar yüce ve görkemli olsa da, sonuçta memduh süflî olup, aciz bir kuldân ibarettir. Ancak Mevlânâ'nın gazelindeki memduh zat-ı Hak'tır. Böylece Mevlânâ süflî ve fanî olan şeylere iltifat etmeden, Mütenebbî'nin beytini ulvî ve bakî olan zatın methine ayırıp, uzun bir gazelin son mısrası olarak kullanmaktadır. Mütenebbî'nin maddi şarabın gönüle teselli veremeyeceğini söylerken, Mevlânâ aynı beyti kullanarak ve daha öteye giderek, manevi şarabın bile sadra şifa veremeyeceğinden bahsetmektedir. Aslında Mütenebbî'in methiyesindeki ilk beyitini, Mevlânâ tazmin olarak Allah'ın sıfat ve kudretini anlatan uzun bir gazelin en son mısrası şeklinde kullanması da manidardır.

¹⁰ Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 52.

¹¹ Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 52.

¹² Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 718.

¹³ Mevlânâ, *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 719.

¹⁴ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 101.

Yine Mevlânâ Dîvân-ı Kebîr'in 2266. gazelinde Mütenebbî'nin ismini açıkça zikretmekte ve aynı beyti tekrar kullanmaktadır. Gazel, sakî, manevi meclis ve şaraptan bahsetmektedir. Mevlânâ'nın yine aynı mısrayı gazelinin en sonunda şu şekilde kullanmaktadır:

جواب گفته متنبی است این فواد ما تسلیه المدام¹⁵

Aslında bu Mütenebbî'nin sözünün cevabıdır

Öyle bir kalbim var ki şarap bile onu sakinleştiremez

Yukarıda belirtilen lafzi örneklerin yanı sıra, Mevlânâ Dîvân-ı Kebîr'inde muhteva olarak da Mütenebbî'nin şiirlerinden istifade etmiştir. Mesela 1209. gazelinde şöyle demektedir:

چون بخندد شیر، تو ایمن مباش آن زمان از زخم خون آشام ترس¹⁶

Aslan güldüğünde ona çok güvenme

Tam o sırada derin bir yaradan kork

Mevlânâ tekrar aynı anlamı Dîvân-ı Kebîr'in başka bir yerinde şöyle zikretmektedir:

شیر با این فکر میزد خنده فاش از از تبسم های شیر ایمن مباش¹⁷

Aslan bu düşünceyle gülüyordu

Aslanın tebessümü seni aldatmasın

Mütenebbî'ye ait olan mısra şöyledir:

إذا رأيت نبوب الليث بارزة فلا تظن أن الليث يبتسم¹⁸

Aslanın azı dişlerini çıkarmış vaziyette gördüğünde

Zannetme ki aslan gülümsüyor!

Mütenebbî'nin Seyfüddevle el-Hamdânî (ö.356/967) hakkında yazmış olduğu kasidesinde geçen bu beyiti, Mevlana'nın tasavvufi ve manevi anlamda kullandığını görmekteyiz. Bu şiir çok meşhur olup belağat kitaplarında istiâre konusunda örnek olarak verilmektedir. Ancak Mevlânâ şiirinde istiâre olmasının yanı sıra, ulvî bir nasihat da içermektedir. Çünkü Dîvân-ı Kebîr'in 1209. gazeli insanın nimetler karşısında mağrur olmaması gerektiğinden bahsetmektedir.¹⁹ Allah (c.c) kuluna her türlü ikram ve nimet bahşettiğinde, Allah'ın ondan razı olduğunu, azabın ve kötülüğün ona yaklaşmayacağı anlamına gelmemektedir. Tam tersi nimet, bahış, ferahlık ve refah anında kulun daha dikkatli olması gerektiğini dile getirmektedir.²⁰ Halbuki Mütenebbî şiirinde istiârî bir üslûp ile memduhun kızgınlığını tasvir etmektedir.

Yine Dîvân-ı Kebîr'de 24 beyitlik meşhur gazelinde Mütenebbî'den esinlenerek şöyle demiştir:

دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر کز دیو و دد ملولم و انسائم آروزست

گفتند یافت می نشود جسته ایم ما گفت آنکه یافت می نشود آم آروزست²¹

Dün gece Şeyh, elinde lamba, şehirde dolaşıp (derdi ki:)

Vahşi ve şeytanlardan melül olmuşum bana insan lazım

Bana; biz aradık; bulunmuyor dediler

¹⁵ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 747.

¹⁶ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 407.

¹⁷ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 407.

¹⁸ Mütenebbî, Divânü'l-Mütenebbî, 331.

¹⁹ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 407.

²⁰ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 407.

²¹ Mevlânâ, Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî, 158.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Dedim ki: bulunamayan şeyi bulmaktır benim arzum

Yukarıdaki şiiri andıran Mütenebbî'nin şiiri şu şekilde geçmektedir:

بَارِضٍ مَا اِسْتَهَيْتَ رَأَيْتَ فِيهَا فَلَيْسَ يَفُوتُهَا إِلَّا الْكِرَامُ²²

Öyle bir şehir ki gönlünde geçen her şeyi orada görürsün

Ancak orada eksik olan şey yiğitlerdir

3115. gazelinde iki sefer Mevlânâ, Mütenebbî'nin şiirlerinden tazminde bulunmuştur. gazelin bu tazminleri şöyle geçmektedir:

دانی که بر گل تو بلبل چه ناله کند اَبَلَى الْهُوَى اَسْفَا يَوْمَ النُّوَى بَدَنِى

آن دم که دم بزیم با تو ز خود بروم لَوْلَا مَخَاطَبَتِي اِيَّاكَ لَمْ تَرِنِي²³

Senin torağında bülbül nasıl öter bilir misin?

Ayrılık günü özlemden aşk benim bedenimi yıprattı

Seninle konuştuğumda kendimden geçiyorum

Seninle konuşmam olmasa sen beni (zayıflıktan) fark bile edemezsin

Mevlânâ şiirinin Arapça mısralarını Mütenebbî'nin üç beyitlik şiirinden tazmin ettiğini görmekteyiz. Şair aşağıda zikredeceğimiz üç beyitte ayrılıktan sonra, cismi ve ruhi durumunu şu şekilde dillendirmektedir:

اَبَلَى الْهُوَى اَسْفَا يَوْمَ النُّوَى بَدَنِى وَفَرَّقَ الْهَجْرُ بَيْنَ الْجَفْنِ وَالْوَسَنِ

كفى بِجِسْمِي حَوْلًا اَنْتِي رَجُلًا لَوْلَا مَخَاطَبَتِي اِيَّاكَ لَمْ تَرِنِي²⁴

Ayrılık günü özlemden cismim yıprandı

Ayrılık gözümü uykudan ayırdı

Öyle bir zayıf ve cılız düşmüşüm ki

Seninle konuşman olmasa beni (zayıflığımdan) gözüne gelmem

Mütenebbî'nin şiirleri her ne kadar hikmet içerse de tasavvufî ve bâtinî boyutlara sahip değildir. Ancak latif ve zarif nükteler ve hikmetler içerdiğinden, Mevlânâ onlardan azemi derecede istifade etmektedir. Mesela Mevlânâ'nın yukarıda tazmin etmiş olduğu gazelini göz önüne aldığımızda, yukarıdaki ayrılığın manevî ve ruhi bir ayrılıktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

3- Mesnevi'de Geçen Örnekler

Mesnevi'de de Mütenebbî'nin etki ve izini görmek mümkündür. Muhteva açısından mukayesevi ve derin mütalaa ile Mesnevi'de Mütenebbî'nin izini belki daha fazla görmek mümkündür. Çünkü bazı Mesnevî şarihleri de bu hususu dile getirmektedirler.²⁵ Ancak böyle bir çalışma bildirinin sınırlarını aşacağından, burada sadece Mevlânâ'nın lafzi veya muhteva olarak istifade ettiği en bariz örnekler üzerinde durulacaktır.

Mevlânâ Mesnevî'nin bir beytinde şöyle demektedir.

چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب بوی گل را از که یابیم از گلاب²⁶

²² Mevlânâ, *Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 101.

²³ Mevlânâ, *Külliyyât-ı Şems-ı Tebrîzî*, 1122.

²⁴ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 7.

²⁵ Suruş, *Kumâr-ı Âşukâne*, 20.

²⁶ Celaluddin Muhammed Belhî Mevlânâ, *Mesnevî Mânevî* (Tahran: İntişârât-ı Hurmus, 1386), 33.

Gülün fash geçip, gülşen harap olduğunda

Gül kokusunu kimden duyarız, tabi ki gül suyundan

Mevlânâ bu beytin anlamını büyük ihtimalla Mütenebbî'nin aşağıdaki şiirinden istifade ettiğini düşünmekteyiz.

فإنَّ يَكُ سَيَّارُ بِنُ مُكْرِمٍ انْقَضَى فإِنَّكَ ماءُ الوُزْدِ إنَّ ذهبَ الوُزْدُ²⁷

Seyyâr b. Mükrim (vefat edip) gitmişse de

Sen gülden sonra gül suyusun (onun bütün güzel hasletlerinin özüsün)

Yukarıdaki beyit uzun bir kaside geçmektedir. Mütenebbî bu uzun ve meşhur kasidesinde Muhammed b. Yesâr et-Temimi'yi övmektedir.²⁸ İlk mısradaki geçen Seyyâr b. Mükrim isimli şahıs memduhun dedesidir.²⁹ Burada Mütenebbî memduhun dedesini güle, torunu olan Muhammed b. Yesâr et-Temimi'yi de gül suyuna benzetmektedir. Başka tabir ile memduha şöyle demek ister: *dedenin bu dünyadan göç etmesi tahammül edilebilir bir durumdur; çünkü onun bütün güzel hasletleri sana geçmiştir. Öyleyse sen gül yapraklarının özüsün.* Böylece şair hem memduhu hem de dedesini övmektedir. Hatta dedesinden asıl memduhu olan torununu daha da yüceltmektedir. Çünkü gülün ve meyvenin özü kendisinden daha değerlidir. “Çünkü Arap edebiyatında bu teşbihe, fer‘i asıldan daha yüce göstermek için başvurulmaktadır. Zira gül suyu gülün özüdür”.³⁰ Mütenebbî başka bir yerde de fer‘in asıldan, başka tabir ile özün asıldan daha değeli olduğunu, Seyfuddevle'nin kız kardeşine mersiye yazarken şu şekilde dillendirmiştir:

و إن تكن تغلب الغلباء عنصرها فإنَّ في الخمر معنى ليس في العنب³¹

Onun kız kardeşi her ne kadar güçlü olan Tağlib kabilesine mensup olsa da

Ancak şarapta öyle sırlar (lezzet) var ki üzümde onu bulamazsın

Diğer beyitlerde olduğu gibi, burada da övme söz konusudur. Ancak Mevlânâ bu beyti de manevi ve ulvi mesajlarını daha iyi, daha anlaşılır bir biçimde sunmak için ele almaktadır. Mevlânâ Peygamberleri Allah'ın kokusunu taşıyan, başka tabir ile Allah'ın mesajlarını, müjdelerini taşıyanlar olarak nitelendirmektedir. Zât-ı hak görünmezse de mesajlarını, müjdelerini, hidayetini gül kokusu gibi her tarafta hissetmek ve duymak mümkündür.

Mesnevî'nin başka bir yerinde şöyle demektedir:

پس ثمانیها به ضد پیدا شود چون که حق را نیست ضد، پنهان بود

نور حق را نیست ضدی در وجود تا به ضد، او را توان پیدا نمود³²

Gizli şeyler zıddıyla bilinir

Cenab-ı Hak'ın zıddı olmadığı için (gözlerden) gizlidir

Cihanda Hak nurunun zıddı bulunmaz

Ondan dolayı da zıddıyla onu bulmak mümkün değildir

Meşhur darbimesel olan bu içeriği Mevlânâ, Mütenebbî'nin şiirinden tazmin ettiği kuvvetle muhtemeldir. Mütenebbî (تعرف الأشياء بأضدادها)³³ “her şey zıddıyla bilinir” atasözünü Harun b. Abdulaziz el-Evrâcî'e yazdığı uzun bir methiyesinde³⁴ şöyle zikretmektedir:

²⁷ Ebul Hasan Ali b. Abdulazîz Curoânî, *el-Vesâte beyne 'l-Mütenebbî ve husumihî* (Dımaşk: İsa Babi, ts.), 168.

²⁸ Mütenebbî, *Divânü 'l-Mütenebbî*, 193.

²⁹ Mütenebbî, *Divânü 'l-Mütenebbî*, 200.

³⁰ İbnü'r-Resul, “Mevlevî ve Mütenebbî”, 26.

³¹ Mütenebbî, *Divânü 'l-Mütenebbî*, 434.

³² Mevlânâ, *Mesnevî Mânevî*, 54.

³³ İbnü'r-Resul, “Mevlevî ve Mütenebbî”, 29.

³⁴ Abdurrahmân Berkûkî, *Şerhu Divâni 'l-Mütenebbî* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1986), 1/127.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

و نذمهم و بهم عرفنا فضله و بضدها تتبين الأشياء³⁵

Mevlânâ aynı atasözü değişik münasebetlerde Mesnevî'nin birçok yerinde zikretmektedir:

بد ندانی تا ندانی نیک را   ضد را از ضد توان دید ای فتی³⁶

جز به ضد ضد را همی نتوان شناخت   چون ببیند زخم بشناسد نواخت³⁷

İyi görmeden kötüyü anlayamazsın

Ey delikanlı! Eşyayı zıddıyla tanırsın

Zıddı olmadan bir şeyi anlamak mümkün değildir

Yara olduğunda ancak merhemini anlarsın

Mütenebbî'nin methiyede zikrettiği anlamı, Mevlânâ manevi bir boyut kazandırıp *rü'yetullah* meselesini açıklamak için kullanmaktadır. “*Eşya zıddıyla bilinir*” atasözü tam bir maddî ve hissi anlam taşıırken, Mevlânâ'nın zarif müdahalesiyle yep yeni bir boyut kazandığını görmekteyiz.

Mevlânâ Mesnevî'nin bir başka yerinde şöyle demektedir:

دل مگر رنجور باشد بد دهان   که نداند چاشنی این و آن

چون شود از رنج و علت دل سلیم   طعم کذب و راست را باشد علم³⁸

Adam hasta olduğundan ağzının tadı kaçar

Böylece hiçbir şeyin tadını alamaz

İnsanın kalbi de eğer manevi hastalıklardan arınırsa

Doğru ve yalanın tadını bilir (iyi ve kötüyü hisseder, bilir)

Mevlânâ'nın özellikle ilk beytinin anlamı Mütenebbî'nin şu şiirinden alınmıştır:

و من يك ذا فم مريض   يجد مرّاً به ماء الزُّلال³⁹

Kim ki ağzı hastalıktan dolayı acı olmuşsa

En tatlı suyun tadı bile ona acı gelir

Görüldüğü gibi burada da Mevlânâ anlamda tasarruf edip, maddi bir çemberden manayı kurtarıp, ince bir kisvet giydirmiştir. Mevlânâ şiirde zikredilen acı tatlı meselesini firaset, sezgisel ve derunî bir konuya bağlamakta, böylece fiziki hastalıklar ve tatları derunî hastalıklar ve zevklere benzetmektedir. Nasıl ki fiziki hastalık insanın ağzının tadını bozup, acı tatlı hissini ondan alabiliyorsa, aynı şekilde de manevi hastalıklar insanın kalbini karartıp, temyiz melekesini ondan alabilmektedir.

4- Fîhi Mâ Fîh'te Geçen Örnekler

Daha önce zikrettiğimiz üzere Mevlânâ'nın Mütenebbî'nin şiirlerinde tazminde bulunması zadece manzûn eserlerine munhasır olmayıp, mensur eserlerinde görülmektedir. Nitekim *Fîhi Ma Fîh*'te de birçok örnek ile karşılaşmak mümkündür. Burada Mevlânâ'nın tazmin ettiği en bariz örnekler zikredip, geçilecektir.

Mevlânâ sadece bir iki yerde Mütenebbî'nin ismini açıkça zikretmektedir. Mesela *Fîhi Mâ Fîh*'te şöyle demektedir:

³⁵ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 127.

³⁶ Mevlânâ, *Mesnevî Mânevî*, 609.

³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî Mânevî*, 747.

³⁸ Mevlânâ, *Mesnevî Mânevî*, 291.

³⁹ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 140.

حق را عز وجل بندگانند که ایشان خود را بحکمت و معرفت و کرامت می پوشانند اگرچه خلق را آن نظر نیست که ایشان را ببینند، اما از غایت غیرت خود را می پوشانند، چنانچه متنبی گوید:⁴⁰

لبسن الوشي لا متجملات ولكن كي يسن به الجمالا⁴¹

“Allah’ın bazı kulları kendilerini hikmet, marifet ve kerâmetle (diğer insanlardan) saklarlar. Aslında halkın onları görecek gözü de yok. Yine de onlar o kadar hassaslar ki kendilerini gizlerler”. Nitekim Mütenebbî der ki:

O dilberler nakışlı ve güzel elbiseleri kendilerini güzelleştirmek için giymediler

Tam tersine onlar o elbiseleri güzelliklerini gizlemek için giymişlerdi

Görüldüğü üzere yine Mevlânâ, Mütenebbî’nin şiirinde geçen maddi güzel elbiseler giymiş hoş simâ dilberleri, kendilerini manevi güzellikleriyle halktan gizleyen Allah’ın has kullarına benzetmektedir. Dolayısıyla şiirde geçen iki maddi şeyi, iki manevi şeye benzetmektedir.

Mütenebbî’nin *darb-ı mesel* haline gelmiş şiirinden Mevlânâ Fîhi Mâ Fîh kitabında şöyle tazminde bulunmaktadır:

آب شور، شور کسی را نماید که آب شیرین خورده باشد: و بضدها تتبين الأشياء⁴²

و نُذِيْعُهُمْ وَ يَمِّمْ عَرَفْنَا وَ يَمِّمْ عَرَفْنَا فَضْلَهُ وَ يَضِدُّهَا تَتَّبِينُ الْأَشْيَاءِ⁴³

Tuzlu suyun tadını ancak tatlı su içen bilir. Çünkü her şey zıddıyla bilinir.

Onları kınıyoruz, halbuki onların vasıtasıyla onun (memduhun) yüceliğini bildik

(Çünkü) her şey zıddıyla bilinir

Bazı *darb-ı meseller* şairlerin şiirlerinden insanların diline dolaşıp, atasöz hâline gelebilmektedir. Ancak bazen şairin kendisi insanların dilinde dolaşan ve daha önce var olan *darb-ı meselleri* meramını daha iyi anlatmak üzere şiirlerinde ustaca kullanabilmektedir. “Böyle örnekleri hem Mütenebbî hem Mevlânâ’nın şiirlerinde görmek mümkündür.⁴⁴

ليس التكلح في العينين كالكلح كما أن خلافة الثياب و رثائها تكتم لطف الغناء و الإحتشام فكذلك جودة الثياب و حسن الكسوة تكتم سيماء الفقراء⁴⁵

لأنَّ جِلْمَكَ حَلْمٌ لَا تَكْلَفُهُ لَيْسَ التَّكْلُحُ فِي الْعَيْنَيْنِ كَالْكَلْحِ⁴⁶

Göze sürme çekmek, tabii olarak gözlerin sürmeli olması gibi değildir. Nasıl ki elbiselerin yıpranmışlığı zenginliği ve ihtişamı örtiyorsa, güzel ve kaliteli elbiseler de fakirlerin simasını örter

Sen zatın halimdir, hilmin tekellüften değil

Sürmeyle gözlerin sürmeli olması ayrı, tabii olarak gözlerin sürmeli olması ayrıdır.

Yukarıdaki beyit Seyfuddele’yi övmek için kaleme alınan uzun ve meşhur bir kasidede geçmektedir.⁴⁷ Ancak Mevlânâ bu beyte de yeni anlam yüklemektedir.

Sonuç

Mevlânâ’nın eserleri iyice irdelendiğinde, onun Arap edebiyatından, özellikle de Mütenebbî’nin şiirlerinden azemi derecede istifade ettiğini görmekteyiz. Bu konuda birçok Mesnevî şarihi de aynı kanaata sahiptir. Mevlânâ için şiirlerin bağlamı, zaman ve zemini önemli olmayıp, içerdikleri nükteler

⁴⁰ Celaluddin Muhammed Belhî Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* (Tahran: İntişârât-ı Sanâi, 1375), 277.

⁴¹ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 139.

⁴² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, 310.

⁴³ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 127.

⁴⁴ İbnü'r-Resul, “Mevlevî ve Mütenebbî”, 30.

⁴⁵ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, 362.

⁴⁶ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 340.

⁴⁷ Mütenebbî, *Divânü'l-Mütenebbî*, 336.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

önem arz etmektedir. Dolayısıyla şiirler, hikmetli vecizeler, atasözler ne amaçla söylenmişse söylensin, Mevlânâ onları kendi hedefi doğrultusunda ustaca bir nüktedânlık, zerafet ve incelikle yeni anlamlar yükleyip kullanmaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ, Mütenebbî'nin şiirlerindeki nükteler, hikmetler, incelikler ve anlamları manzum ve mensur eserlerinde, kendine munhasır irfani üslûbuyla en güzel biçimde ele almaktadır. Son söz olarak şu söylenebilir: Mevlânâ, Mütenebbî'nin şiir mısralarını kendi amacı doğrultusunda kullanarak, yeni anlamlar yüklemesinin yanı sıra, onlara manevi boyut kazandırıp değerlerini de arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Berkûkî, Abdurrahmân. *Şerhu Divâni'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1986.
- Curcânî, Ebul Hasan Ali b. Abdulazîz. *el-Vesâte beyne'l-Mütenebbî ve husumihî*. Dîmaşk: İsa Babi, ts.
- Eflâkî, Şemsuddin Ahmed. *Menâkibü'l-Ârifîn*. Tahran: Dünyây-i Kitâb, 1362.
- İbnü'r-Resul, Seyid Muhammed Rızâ. "Mevlevî ve Mütenebbî". *Ferhenk* 64/63 (Son bahar 1386), 4.
- Mevlânâ, Celaluddin Muhammed Belhî. *Fihî Mâ Fih*. Tahran: İntişârât-ı Sanâî, 1375.
- Mevlânâ, Celaluddin Muhammed Belhî. *Külliyât-ı Şems-ı Tebrîzî*. Tahran: Neşrî Kitâb-ı Parsa, 1386.
- Mevlânâ, Celaluddin Muhammed Belhî. *Mesnevî Mânevî*. Tahran: İntişârât-ı Hurmus, 1386.
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen. *Divânü'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1983.
- Suruş, Abdul Kerim. *Kumâr-ı Aşukâne*. Tahran: İntişârât-ı Sırât, 1388.
- Yazıcı, Tahsin. "Dîvân-ı Kebîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/432-433. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

OSMANLI'DAN SONRA ESKİ YUGOSLAVYA TOPRAKLARINDAKİ MEVLEVÎHANELERİN DURUMU

Mikail Türker BAL *

Özet

Osmanlı toplum hayatının önemli bir yapı taşı da tekkelerdi. Tekkelerin sadece dinî hayatta değil toplumsal hayatta da rolü büyüktü. Osmanlı coğrafyasının her yerinde her tarikata ait tekkeler bulunmaktaydı. Özellikle Mevlevîlik geniş bir coğrafyaya yayılmış, halk tarafından da büyük bir ilgi görmüş bir tarikattı. Osmanlı Balkanlarında da birçok şehirde Mevlevîhaneler bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin yönetiminin Balkan Savaşları ile Balkanlardan çekilmesi üzerine geride kalan yerli halk tasavvuf kültürünü kısmen koruyabilmişse de bazı tekkeler gerek yeni yönetimlerin yasaklamaları ve baskıları ile gerekse yerli halkın Anadolu'ya göçü ile faaliyetlerini durdurmuş ve de zaman içinde yapılarıyla birlikte kaybolup gitmiştir. Bu makalede Osmanlı'dan sonra Sosyalist Yugoslavya Federal Devleti'ni oluşturan ülkelerin (Bosna Hersek, Kosova, K. Makedonya, Sırbistan) sınırlarında kalan Mevlevîliği ve Mevlevîhanelerin değişim süreçlerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîhaneler, Yugoslavya, Kosova, K. Makedonya, Bosna Hersek.

Abstract

An important building block of Ottoman social life was tekkes. Tekkes had a great role not only in religious life but also in social life. There were dervish tekkes belonging to every sect all over the Ottoman geography. In particular, the Mevlevi order was a sect that spread over a wide geography and attracted great attention from the people. There were Mevlevîhanes in many cities in the Ottoman Balkans. Although the local people who remained behind with the withdrawal of the Ottoman Empire from the Balkans with the Balkan Wars were able to partially preserve their Sufi culture, some tekkes stopped their activities with the prohibitions and pressures of the new administrations and the migration of the local people to Anatolia and disappeared with their structures over time. In this article, we will examine the transformation processes of Mevlevi and Mevlevi tekkes within the borders of the countries (Bosnia and Herzegovina, Kosovo, N. Macedonia, Serbia) that formed the Socialist Federal State of Yugoslavia after the Ottoman Empire.

Keywords: Mevlevi Tekkes, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, N. Macedonia, Serbia, Socialist Federal State of Yugoslavia.

---

* Araştırmacı-Yazar, Balkanlarda Tasavvuf Tarihi Bilim Uzmanı.

Giriş

Osmanlıların Balkan coğrafyasını fetihleriyle birlikte Balkanlara taşıdığı kurumlardan biri de tekkelerdir. Tekkeler; dinî bir ibadet mekânı olmalarının yanında sosyo-kültürel yapının ihtiyacı olan aş evi, hastane, eğitim kurumu gibi ihtiyaçları da karşılayan ve tüm bu işlerinin yanında sanat ve medeniyetin de taşıyıcısı olan kurumlar olarak yüzyıllarca faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mevlevîhaneler; belirli bir tarikatın fikriyatını taşıyan, yayan ve ritüellerinin gerçekleştirildiği mekânlar olmalarının yanında diğer tüm işlevleri bünyesinde birleştirmiş önemli tarikat yapıları olarak asırlarca hizmet etmişlerdir.

Mevlevîlik, on beşinci asrın sonuna doğru, Balkan coğrafyasında Osmanlı iktidarının artık sağlam bir zemine oturtulduğu döneme paralel olarak prensipleriyle, ibadet ve ritüelleri ile, teori ve pratik yönünden kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Konya'daki halifelerinin faaliyetleri neticesinde, bütün Osmanlı Devleti ve İslam aleminin diğer bölgelerinde tekke ve zaviyeler açılmıştır. Böylece Anadolu ve Rumeli kasabalarında kurulan Mevlevî tekkeleri ile Konya'daki merkez asitâne ile organik bir bağ oluşturulmuştur. On beşinci asrın ortalarında, Saraybosna'daki Mevlevî tekkesinin açılmasıyla, Bosna-Hersek bölgesi de Mevlevîlik dairesine girmiş sayılmaktadır. Tarihî kaynaklara göre, Osmanlı Devleti'nin siyasi olarak Balkan coğrafyasından çekilmesi ile Yugoslavya devletinin kurulduğu bölgede yer alan; Saraybosna, Belgrad, Üsküp, Mostar, Konjic (Belgradcık), İpek ve Niş gibi büyük kentlerde Mevlevîhaneler bulunmaktaydı.¹

İlk dönemlerde kişiler tarafından kurulan Mevlevîhaneler daha sonra devlet adamlarının destekleri ile kurulmuştur. Böylece Osmanlı-Balkan coğrafyasının birçok şehrinde Mevlevîhaneler tesis edilebilmiştir. Üsküp, Saraybosna, Kosova-İpek gibi şehirlerde kurulan Mevlevîhaneler buldukları şehirlerin yüzyıllarca kültür ve sanat merkezi olmuşlar, fakat Osmanlı yönetiminin bölgeden çekilmesi ile birlikte gerek kurumsal olarak gerek sosyal ve kültürel olarak işlevlerini yitirerek tarihin tozlu raflarındaki yerlerini almışlardır. Bu Mevlevîhanelerin dışında; Mostar, Belgrad, Niş, Manastır, Konjic gibi şehirlerde de Mevlevî zaviyeleri olduğu bilinmektedir. Fakat bunlar daha 19. yüzyıla intikal edemeden yok olmuştur.

Osmanlı yönetiminin Balkanlarda sona ermesinden sonra bölge, defalarca yeni devletler arasında pay edilmiş, günümüzdeki siyasi hâlini alması için uzun ve meşakkatli bir süreç gerekmiştir. Bölgede Osmanlı'dan sonra hüküm süren her devlet (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Sloven Krallığı, Sırp ve Bulgar Prenslikleri, Sosyalist Yugoslavya Federal Devleti vb.) kendi anayasasına göre tekkelere de müdahale etmiş, bunun üzerine kimi yapılar ayakta kalabilmişken kimi yapılar yok olup gitmiştir. Mevlevîhaneler de bu durumdan nasibini maalesef ki en fazla alan yapıların içindedir. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ile büyük bir yıkılış ve yok oluş sürecine giren Mevlevîhanelerin özellikle eski Sosyalist Yugoslavya ülkelerinde ne gibi serencamlar yaşadıklarına tek tek göz atacağız.

Üsküp Mevlevîhanesi

Üsküp Mevlevîhanesi'nin, vakfiyesinde bizzat Mevlevî zaviyesi olduğu belirtilerek Gazi İsa Bey tarafından (1463-69) kurulduğu bilgisi mevcuttur.² Evliya Çelebi'nin Seyahatname'de verdiği bilgiye göre önceden bir paşanın konağı olan bir ev Melek Ahmet Paşa'nın emri ile Mevlevî tekkesine dönüştürülmüştür.³ İlk kurulan zaviye ile sonradan Zeynel Abidin Bey'in konağının Mevlevî tekkesine dönüştürülmesi arasında ne gibi bir bağ olduğu hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Semahane ile birlikte fevkani bir tekke binasının olduğu kaynaklarda⁴ zikredildiğinden bu iki yapının aynı muhitte yer aldığı veya külliye dönüştürüldüğünü tahmin edebilmekteyiz. *Zincirli Tekke* diye meşhur olan bu tekke Üsküp'ün Çayır semtinde yer almaktaydı.⁵ Sultan Reşat'ın Üsküp'ü ziyaret ettiği sene (1909) sultanın emri ile semahane ve tekke binası elden geçirilerek muntazam hâle getirilmiştir. Fakat Balkan

¹ Cemal Çehayic, "Bosna Hersek'te Mevlevîler". Tasavvuf Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, 743.

² Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. (İstanbul: Vefa Yayıncılık, Birinci Baskı, 2007), 311.

³ Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 158.

⁴ Ljiljana Colic, *Derviski Redovi Muslimanski Tekije u Skoplju*. (Beogradu: Filoloski Fakultet U Beogradu 1995), 77.

⁵ Nimetullah Hafız, "Eski Yugoslavya'da Mevlana ve Mevlevîlik". (Kültür Evreni Dergisi sayı 2, 2010).

savaşlarında ve daha sonrasında Bulgarların istilasında ciddi tahribat görmüş, semahane ayin icra edilemeyecek duruma gelmiştir.

Dergâh küşad edildiğinden beri her hafta cuma günleri icra-i ayin edilmiştir. Bulgarların Üsküp'ü istilasına kadar bu şekilde devam edilip, istiladan sonra birçok tahribat gördüğü için mutrib-i ahvalı dağılmıştır. Bu zaman zarfında dergâhın postnişini Şeyh Ali Efendi idi. Daha sonra oğlu Hakkı Efendi'yi türbedar tayin etmiştir.⁶ 1954 senesinde Sosyalist Yugoslavya hükümetinin aldığı kararla Makedonya'da yer alan tekkeler kapatıldığından, bu tarihte postta olan Hakkı Dede'nin tekkede yer alan büyük levhaları, yazma eserleri, birçok değerli eşyayı mezarlığa gömerek İstanbul'a göç ettiğini 1977 tarihinde Hisar Dergisinde Münevver Ayaşlı'nın Abdullah Uçman'a verdiği röportajdan öğrenmekteyiz.⁷ Münevver Ayaşlı bu röportajda Üsküp Mevlevîhanesi hakkında Hakkı Dede'den dinlediklerini şu şekilde nakletmiştir:

“...Üsküp Mevlevîhanesi Balkanlarda Rumeli'de mevcut olan zannedersem Selanik'ten de daha büyük bir Mevlevî dergâhıydı. On iki hektar arazisi varmış ve dervişân burada yiyeceklerini ekiyorlar, biçiyorlar, hemen hemen dışarıdan hiçbir şey almaya ihtiyaç göstermeden geçiniyorlarmış. Yani dışarıdan aldıkları gaz, sabun gibi toprakla münasebeti olmayan lüzumlu eşya. Arazide ekip biçtikleri gibi, pek çok da hayvanları var ve süt, yoğurt, hepsi dergâhın bu on iki hektarlık arazisinden çıkıyor. Ve gayet yüksek duvarlarla çevrili imiş. 10-12 çoban köpeği yahut kurt köpeği bu dergâhi muhafaza edermiş. Sırplar yani Yugoslavlar önceleri gayet hürmetkâr davranırlarmış. “Gospodin şeyh, Mösyö şeyh, bay şeyh” diye hitap ederler ve kendisini sayarlarmış. Fakat 1954 senesinde çıkan bir kanunla Yugoslavya'daki tekkeler kapanınca şeyh Hakkı Efendi de anavatan Türkiye'ye yani İstanbul'a hicret etmiş. Dergâhın bu büyük arazisi içinde Mevlevî mezarlı varmış. Mevlevîler buraya “Hamuşân” yani susanlar dermiş. Hakkı Dede İstanbul'a yanında nakledemeyeceği büyük levhaları, el yazmalarını, güzel ve büyük her türlü eşyayı göç etmeden önce mezarlığa gömmüş. Belki pirinç, bakır eşyalar o kadar zarar görmez ama o nefis güzel yazıların da çürüdüğü muhakkaktır...”⁸

Daha sonra Hakkı Dede 1978 senesinde İstanbul'da bir trafik kazasında vefat etmiştir. Üsküp Mevlevîhanesi ise 1955 senesinde Çayır semtine giden yeni yol çalışması bahane edilerek yıktırılmış ve yok edilmiştir.⁹ Bugün yerinde Riliya isimli bir okul yer almaktadır.¹⁰

Saraybosna Mevlevîhanesi

Saraybosna Mevlevîhanesi, Bosna'nın fethi ile Gazi İsa Bey'in vakıf eseri olarak Bentbaşı denilen mevkide yolcuların konaklayabileceği ve karınlarını doyurabileceği bir zaviye olarak kurulmuştur. Yüzyıllar içerisinde burası büyük bir Mevlevîhane külliyesine dönüşmüştür ki Evliya Çelebi de burayı ziyaret etmiş ve mekân hakkında çok önemli bilgileri seyahatnamesinde paylaşmıştır.¹¹ Saraybosna Mevlevîhanesi Bosna Hersek kültür hayatında çok önemli bir konumdadır. Yüzyıllar içerisinde çok büyük insanlar yetiştirmiştir. Tarih içerisinde Milyacka Nehri'nin taşması, Habsburgların Zenta Savaşı sonrası şehri işgali, Avusturya-Macaristan ilhakından sonra ve nihayet Yugoslavya döneminde birçok tahribata uğramıştır.

Tekkenin son şeyhi Şeyh Ruhi Efendi 1924 yılında vefat edince oğlu Şeyh Fikri Efendi tekkenin şeyhi olması gerekirken dönemin yönetimi buna izin vermez, bir müddet Üsküp'e giden Şeyh Fikri, gerekli eğitimini alarak tekrar Saraybosna'ya döner. Bu sefer tekkede şeyhlik yapmaya ve mürit toplamaya başlayan Fikri Efendi yine bazı baskılara maruz kaldığı için 1937 senesinde yurt dışına gitmek zorunda kalmıştır. 1952 senesine kadar tekke faaliyetine bazı şahısların himayesinde devam

⁶ Colic, *Derviski Redovi Muslimanski Tekije u Skoplju*, 76.

⁷ Hafız, “Eski Yugoslavya'da Mevlana ve Mevlevîlik”, 16.

⁸ Abdullah Uçman, “Münevver Ayaşlı İle Bir Konuşma II”. Hisar Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı 164, s. 22-23, Ağustos 1977.

⁹ Serdar Ösen, “Balkanlarda Mevlevîliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevîhaneler”, Yeni Türkiye 67/2015, 1803.

¹⁰ Nîmetullah Hafız, “Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri”, Çevren Dergisi 20 (Aralık 1978), 37.

¹¹ Saraybosna Mevlevîhanesi ile ilgili detaylı okuma yapmak isteyenler; 1. Mikail Türker Bal, “Mesnevihan, Saraybosna'da Mevlevîlik ve Mesnevihan Hacı Halid Efendi Hacimuliç, Erdem yayınları, 2017. 2. Edin İmamoviç, Bosna Hersek'te Mevlevîlik, Yüksek Lisans Tezi, Bursa İlahiyat Fakültesi.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

etmiştir. Yugoslavya Müslümanlarının reisi Cemaluddin Çauşević *Mesnevi* sohbetlerini bir müddet burada yapmıştır. 1952 yılında her türlü engelleme girişimine rağmen Gazi İsa Bey Mevlevîhanesi Yugoslavya hükümeti tarafından yıktırılarak üzerinden bugün Saraybosna-Belgrad yolu geçmektedir. Fakat tüm Balkanlardaki Mevlevîhaneler içerisinde ihya edilen tek Mevlevîhane Saraybosna Mevlevîhanesi'dir. 2011 yılında Saraybosna Stari Grad Belediyesi, Konya Selçuklu Belediyesi ile kardeş belediye protokolü ve TİKA'nın desteği ile aynı yerde olmasa da Aliya İzetbegović'in kabrinin hemen üst tarafında, Sarı Tabya'nın altında yeniden inşa ve ihya edilmiş, 2013 senesinde de açılışı yapılmıştır. Bugün bu yapı *Hacı Muyaga Merhemiç Vakfı Bosna Hersek Mevlana Araştırmaları Merkezi* olarak kullanılmakta, Mesnevihan Hacı Halid Efendi Hacımulic'in vekili Mesnevihan Hafız Mehmed Karahociç tarafından Çarşamba akşamları *Mesnevi* sohbetleri yapılmaktadır. Bu halkaya Bosna Hersek'in her şehrinde özellikle Saraybosna'dan geniş bir muhit katılmaktadır.

Kosova'da Mevlevîlik

Kosova'da XIX. yüzyılın sonlarına kadar Prizren, Yakova ve İpek'te Mevlevî zaviyelerinin var olduğu tasavvuf çevreleri tarafından bilinmektedir. Osmanlı sonrası dönemde Prizren'deki zaviye Halvetî-Ramazânî tekkesine devredilmiş ve bir müddet tekke olarak faaliyet göstermiştir. Fakat Yakova'da yer alan Mevlevî zaviyesindeki faaliyetler 1955 yılına kadar bir evde devam etmiştir.¹²

Günümüzde Makedonya ve Kosova'da Mevlevî tarikatının herhangi bir tekkesi ve zaviyesi bulunmamaktadır. Fakat halkın genel anlamda Hazreti Mevlana'ya ve onun eseri *Mesnevi*'ye, Mevlevîliğe temayülü vardır. Bu etkiyi entelektüel boyutta birçok alanda görmekteyiz.¹³

İpek Mevlevîhanesi

İpek Mevlevîhanesi bugünkü İpek şehrinin merkezinde bulunuyormuş. 1865 yılında İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'nin şeyhi olan Şeyh Ali Efendi, İpek Mevlevîhanesi şeyhi olan Şeyh İsmail Efendi ile aynı aileye mensuplanmış. 1912 de şehri işgal eden Karadağlılar tarafından Mevlevîhane yerle bir edilmiş ve bir daha da toparlanamamıştır. Ancak İpekli Mevlevîler bu trajik olaydan sonra da Mevlevî Şeyhi İsmail tarafından yeniden örgütlenip şeyhe ait evin bir odasında *Mesnevi* okumaya devam etmişler fakat eskisi gibi Sema yapamamışlardır. Ancak daha sonra Şeyh İsmail Efendi Konya'ya göç ederek orada vefat etmiştir. Bugün İpek şehrinde Mevlevîlere ait ne bir dergâh ne bir derviş ne de bir türbe bulunmaktadır. Mevlevî derviş ve şeyhlerine ait birkaç kabirden oluşan küçük bir mezarlıktan ve son şeyhin akrabası İpekli bir aileden başka hiçbir kalıntı bulunmamaktadır. Mevlevîlere ait olan mezarlar bile yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.¹⁴

Sırbistan'da Mevlevîlik

Abdülbaki Gölpınarlı'nın verdiği bilgiye göre Belgrad ve Niş'te birer Mevlevî zaviyesi bulunmaktaydı. Bu bilgiyi Alexandre Popoviç de doğrulamış ve Osmanlı döneminde Belgrad ve Niş'te birer Mevlevîhane olduğunu belirtmiştir. Belgrad'da yer alan Mevlevî Tekkesi'nin kalenin üzerinde yer aldığı belirtilmiştir. XIX. yüzyılda (1814-18) başlayan Sırp isyanları nedeniyle Müslümanlar Sırbistan'dan çekilmiş, böylece tüm dinî yapılar gibi Mevlevî tekkeleri de tahrip edilmiştir. Dolayısıyla Mevlevîlik bu topraklarda son bulmuştur.¹⁵

Makedonya'da Mevlevîlik

Makedonya'da XVIII. ve XIX. yüzyılda Manastır, İştîp, Köprülü, Kriva Palanka ve Üsküp şehirlerinde birer Mevlevî zaviyesinin faaliyet gösterdiği kaynaklarda belirtilmiştir. 1818-21 yılları arasında Manastır'dan geçen Alman bir seyyahın verdiği bilgiye göre bu tarihlerde Manastır'da bir evde bir sema ayinine katılmıştır. Kaynaklarda; Mevlevî zaviyelerinde daha çok halkın eğitim seviyesi

¹² İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, 157.

¹³ İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, 159.

¹⁴ Bu bilgileri; Taner Kotle'nin 2010 senesinde yazdığı "İpek Şehri ve Türkleri" isimli makalesinden edindik. <https://www.turansam.org/makale.php?id=1841>

¹⁵ İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, 157.

yüksek zümrelerinin katıldığı *Mesnevî* derslerinin yapıldığı, bunun yanında Mevlevîliğin simgesi semanın ise sadece Üsküp Mevlevîhanesi'nde yapıldığı belirtilmektedir.¹⁶

Sonuç

Osmanlı yönetiminin Balkan savaşlarından sonra siyasi olarak Balkan coğrafyasından tamamen çekilmesi ile birlikte bölgede yeni siyasi otoriteler söz sahibi olmuştur. Özellikle Bosna Hersek, Kosova, Makedonya ve Sırbistan'ı kapsayan bölge Osmanlı sonrası dönemde birçok farklı devlet yapıları görmüştür. Kısacası, beş asır aynı devletin çatısı altında yönetilen bölge, son bir asırda birçok devletin yönetiminde el değiştire değiştire, günümüzde küçük ülkelere bölünmüş, bağımsız birer müstakil devlet olarak yönetilmektedir. Osmanlı toplum hayatının bir parçası olan tasavvufî hayat, Osmanlı sonrası süreçte birçok defa baskıya maruz kalmış, tekkelerde ibadet zaman zaman kısıtlanmış zaman zaman da serbest bırakılmıştır. Eski Yugoslavya topraklarında kalan Mevlevîhaneler de bu süreçte ağır bir darbe almıştır. Eski Yugoslavya'dan günümüze ulaşabilen bir Mevlevîhane bulunmamaktadır. Sadece Saraybosna'da Gazi İsa Bey Zaviyesi veya Saraybosna Mevlevîhanesi diye isimlendirilen yapı eski yerinde olmasa da yeniden ihya edilmiştir. Bütün Yugoslavya ülkeleri içinde kısmen de olsa misyonunu devam ettirebilen tek Mevlevîhane Saraybosna Mevlevîhanesidir. Sırbistan, Kosova ve Kuzey Makedonya'da günümüzde ne bir Mevlevîhaneden ne de bu topraklarda yaşayan Mevlevîlik'ten söz edebilmek imkânsızdır.

Kaynakça

- Çehayîç, Cemal. "Bosna Hersek'te Mevlevîler". Tasavvuf Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Çoliç, Ljiljana. *Derviski Redovi Muslimanski Tekije u Skoplju*. Beogradu: Filoloski Fakultet U Beogradu, 1995.
- Hafız, Nimetullah. *Eski Yugoslavya'da Mevlana ve Mevlevîlik*. (Kültür Evreni Dergisi sayı 2, 2010)
- Hafız, Nimetullah. *Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri*. *Çevren Dergisi* Sayı 20, Aralık 1978.
- İzeti, Metin. *Balkanlarda Tasavvuf*. İstanbul: İnsan Yayınları, Birinci Baskı, 2013.
- Kotle, Taner. *İpek Şehri ve Türkleri*. 2010. <https://www.turansam.org/makale.php?id=1841>
- Küçük, Sezai. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Vefa Yayıncılık, Birinci Baskı, 2007.
- Ösen, Serdar. "Balkanlarda Mevlevîliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevîhaneler". *Yeni Türkiye* 67/2015, 1799-1813.
- Uçman, Abdullah. *Münevver Ayaşlı İle Bir Konuşma II*. Hisar Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Sayı 164, s. 22-23, Ağustos 1977.

¹⁶ İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, 158.

‘KUR’ANİ TÖVBE’NİN ONTO-EPİSTEMOLOJİK VE ETİK ÇERÇEVESİ VE MEVLANA

Hacı Mustafa AÇIKÖZ *

Özet

Mistik sufi öğretisi ve hümanist çağrısı ile Mevlana, batı düşünce çevresinin İslam dünyasına ait iyi bildiği ana figürlerinden biridir. Mevlana'nın 'günahkarlar'ı ve 'tövbekarlar'ı merkeze koyarak bütün insanlığa yaptığı ümit kapısına daveti içeren 'Gel' hümanist çağrısı doğu ve batının genelinde en azından münevver çevrelerinde yankılanıp karşılığını bulmuştur denilebilir. Çünkü münkirlerde dahil olmak üzere bütün semavi dinlerde ve sapmalarında büyüğü ve küçüğü ile 'günah', dünya maddi düzlemine 'sınanmak/denenmek İlahi gayesi' ile gönderilen insanın yoldan/istikametten/fitrattan çıkmasına karşılık gelip, arazi olmasına rağmen insanın doğası gereği adeta zahirde bir parçası gibi görünür veya göründürtürülür. Bu arazi parçayı zahire takılmadan söktüp atarak tekraren fitri istikamete dönmek ancak 'akıl-irade-vicdan üçlüsü' mahareti ve içten bilinçli bir fiili 'tövbe' (tevbe-i nasuh) ile mümkün olur. Bu dönüşün derin etkileri ferdi ve toplumsal seviyelerde insanın olgusal hayatında gözlemlenip maddi ve manevi düzlemlerde kayda alınır. Çünkü günah ve tövbe fiillerinin madde ve mana düzlemlerinde doğrudan karşılıkları ve zorunlu etkileşimleri söz konusudur. Zira günahın ve tövbenin öznesinin/failinin ontolojik yapısı gereği bu iki (maddi ve manevi) düzleme aittir. Öte yandan Mevlana, en azından kendi ifadesiyle, öğretisinin temelinde Hz. Kur'anı koyan ve 'sınanmadığın/denenmediğin şeyin kınayıcısı olma' Kur'anı ilkesini esas alan bir İslam sufisidir. Bu bildiride biz, Mevlana'nın 'Gel' çağrısının kısa bir takdimini yaptıktan sonra bu hümanist çağrının temelini oluşturan Kur'an'ın ('insan ve Allah' ve ayrıca 'insan ve insan' ilişkilerini ve hukukunu içeren) ana ilkesel kavramlarından ve fiili olgularından biri olan 'tövbe'nin, yani 'Kur'anı tövbe'nin, onto-epistemolojik ve etik çerçevesine bir giriş yapacağız. Böylece, olası bir "Kur'anı tövbe" felsefesi'ne bir 'mukaddime' de bulunacağız. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken de tövbenin çok yönlü kavramsal ve tarihi çerçeveleri ile yine onun fiili olgusal yapısının ontolojik, epistemolojik ve etik çerçevelerinin de çok yönlü kısa analiz ve değerlendirmelerini yapacağız. Bu süreçte gayemiz çoklu olmasına rağmen en azından 'tövbe' kavram ve fiili olgusu eksenli Kur'an'ın hemen hemen her konuda muhataplarına "akıl etmez misiniz?"/"düşünmez misiniz?"/"ders almaz mısınız?" gibi benzeri çağrılarına yine kendisinden hareketle 'ilmi ve felsefi zeminler'de 'tevhide kozmik tümücü hikmeti yaklaşım' vasıtasıyla icabet etmeye, yani 'Kur'anı (bir) din felsefesi' ('Kur'anı teosofi') yapmaya çalışacağız. Burada önemine binaen özetle de olsa belirtmek isterim ki bizim 'teosofi'den kastımız bazılarının batıda ve doğuda heva ve hevesine göre keyfi oluşturup dernekleştirdiği 'popüler teosofi' değil, kökünü Yüce Yaratıcının 'Kun' emrinden alan göksel ve yersel tarihsel süreçlerin kavramsal ve olgusal çerçevelerdeki hikmeti düşünsel serencamıdır. Bildirimiz: Giriş, birbirleriyle ilintili üç müstakil Bölüm ve Sonuçtan oluşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Mevlana, Tövbe, Kur'anı tövbe onto-epistemolojisi ve etiği, Kur'anı tövbe felsefesi, Kur'anı din felsefesi.

Onto-Epistemological and Ethical Frame of The Qur'anic Repentance and Mawlana

Abstract

Mawlana who has been well known, by western intellectual environments, of one of Islamic world figures, through his humanistic call and mystic Sufi creed. Mawlana's humanistic call 'Come ...' and invitation, which has been particularly consisted of sinners and repenters as well as all humanities into door of hope, has been echoed and welcomed by western and eastern intellectual circles. Because all Divine religions and their deviations, including infidels either big or small sin for human, who has been sent to material world plane by Divine purpose of examination or trial, has been led him to be out of true direction of his divine nature. Even though the sin has been external and additional, and mistakenly taken as essential part of human in appearance by his nature. In order to return to true direction of his nature, this external or additional sin must be taken out by means of trios of reason-will-conscience and sincere repentance. The severe impacts of return may be observed at the individual and social levels and recorded on the material and spiritual planes at his actual life. Because the acts of sin and repentance are necessarily interconnected to the material and the spiritual planes. The ontological structure of subject/agent of sin and repentance belong to the material and spiritual planes. On the other hand, as an Islamic Sufi, Mawlana, put Qur'an and Its principle motto of 'do not blame anyone before examined in that regard' at the centre of his thought. In this paper, after briefly introducing Mawlana's humanistic 'come...' call based upon Qur'anic frame and its factual repentance concept and principle(covers human relation with Allah and human relation with human and law), then we shall deal with onto-epistemology and ethic of Qur'anic repentance. Therefore we shall make a preface to Qur'anic repentance philosophy while doing this we shall briefly examine and evaluate ontological, epistemological and ethical factual grounds of repentance in the conceptual and historical frames. In this process, our aim will be formed in accordance with Qur'anic warnings

* Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr., acikoz.hm@hotmail.com

such as do not you think, reason and get lesson?, while examining repentance in the conceptual and factual frames so as to make theosophy of Qur'an or Qur'anic religious philosophy by means of Tawedy Heqmaty cosmic holistic approach. To note that when I refer to theosophy unlike the populist non-academic and non-scientific theosophy what I mean that Islamic theosophy which covers from the historical process of Divine order 'kun' and existence of all beings have been appearing up to now. The paper is composed of: an introduction, three independent sections and a conclusion.

Keywords: Qur'an, Mawlana, repentance, onto-epistemology and ethic of Qur'anic repentance, Qur'anic repentance philosophy, Qur'anic religious philosophy.

Giriş

Varoluş, varlıktalık ve hayat, antropos'un (insanın) bireysel ve toplumsal alanlarda inişli çıkışlı, doğrulu yanlışlı, iyili kötülü, günahlı sevaplı sonuçsal durumların ortaya çıkmasını sağlayan eylemlerinden oluşan bir sürece karşılık gelir. Antropos ferdi ve toplumsal olarak insanlaşma yolunda akıl, irade ve vicdan üçlüsüyle eylemleri vasıtasıyla yine ferdi ve toplumsal alanlarda ömür maratonu denilen uzun bir yolculuktur. Bu maraton yolculuğunu fitratı ve doğası gereği yaratıcısı olan Rabbiyle iletişim ve etkileşimde olarak gerçekleştirir veya gerçekleştirilmesi beklenir, ya da gerçekte mümkün olmamasına rağmen bu iletişim ve etkileşimde olmadan ferdi ve toplumsal hayatına devam eder. Yaratıcısız veya Rabsiz bir hayat eğer mümkünse sonu nedamete ve keşkelere çıkan insanın bedensel, zihinsel ve ruhsal alanlarında yaptığı yanlışlar, hatalar, sorunlar ve günahlar eylemleri batağında sürdürülen bir hayat demektir. Fıtrî donanım ve yetileri mucibince akıl, vicdan, duyguları, içgüdüleri, motivleri, heva ve hevesi, nefis ve şeytan faktörlerinin etkisi altında kalarak veya kalmayarak (ki kendisinden beklenen bu ferdi düşünsel keyfiyettir) özgün ve özgür iradesi vasıtasıyla bu hayat tarzlarından hangisini seçeceği aktif özne olan insanın kendisine kalmıştır. Dolayısıyla bu bilinçli ve iradi seçme eyleminin olumlu veya olumsuz sonuçlarından da akıl hamalı ve emanetçisi aktif eyleyen hayat öznesi insan olarak bizzat kendisi sorumludur.

İşte bizim araştırma konumuz olan tövbe (pişmanlık, nedamet, yanlış/hataya/kötüye/şerre/yasağa/harama/günaha dönmeme bilinci, azmi, iradesi) eylemi burada devreye girmektedir. Pişmanlık, nedamet, özür dileme veya beyan etme, keşkelere ve afv dileme insana ilişkin bir keyfiyet hali, durumu ve fiili olup beşerken ona Rabbinden ruh üflenip akıl hamalı ve emanetçisi kılınp insanlık macerasına başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu durum Adem baba ve Havva anadan buyana/günümüze kadar uzanan doğal insani fitri bir süreci kapsadığı gibi yeryüzünde tek bir insan kalmayacağına kadar devam edecek bir süreci de kapsar. Bu nedametler insanın insana karşı ortaya koyduğu eylemler sonucu ortaya çıktığı gibi, insanın Rabbi ile olan ilişkisinde yaptığı eylemler sonucu da oluşabilir. Bu durumda birazdan Ayetler vasıtasıyla detaylarıyla göreceğimiz gibi, Hz. Kur'an bize "yanlış/günah yapan insan kendisine yanlış yaptığı kişi insan ise o kişiden; yanlış yaptığı muhatab Rabbi ise Rabbinden afv, magrifet, özür diler, nedamet ve pişmanlık gösterir, keşke yapmasaydım der ve bir daha o yanlış/günahı işlememeye tövbe istiğfar edip kendini de ıslah edip hayırlı işler yaparak içtenlikle bir daha o günahı işlememeye/dönmemeye çalışmayı" önerir.

İşte bu nedenle olsa gerektir ki, İslam kültürü gündelik dil kullanımında inananlar tarafından çokça kullanılan 'estağfirullah' veya Türkçe 'tövbe, tövbe!; tövbe estağfirullah!' ifadelerine sıkça rastlanır. Bu iki sözel ifade veya eylem bir muhataba yönelik olarak bir duruma, bir hissedişe ve bir mesaja karşılık gelir. Buradaki muhatab dışsal olup bir kişi/kişiler olduğu gibi kişinin kendisi olup yapılacak veya yapılan eylemin sonuçsal olarak doğru veya yanlış günah veya sevap olarak değerlendirilmesine yöneliktir. Bu değerlendirme durumu, keyfiyeti, hali de bu ifadelerle dilsel olarak Allah'a arz edilir ve yapılan hatadan, yanlıştan ve günahattan haberdar olunduğu ve bağışlanması talebini yansıtır. Burada hatayı veya günahı yapan kişinin kendisi olduğu gibi başkası veya başkaları olup onların veya kendisinin olumsuz eylemlerinin bu ifadelerle yüce Yaratıcıya arzına da karşılık gelebilir. Başta belirtelim ki 'tövbe'nin kendisi bir 'eylem'dir ve çoğunlukla yapılan dinsel yanlış veya günah bir eylemin sonucundan doğan yine dinsel, ahlaki veya hukuki olumsuz durumun pişmanlıkla Allah'a arzını içeren ferdi bir eylemdir. Bu ferdi tövbe eylemi, peygamberlerin ümmetlerinin yaptığı yanlışlar ve işlediği günahlar yüzünden ettikleri tövbe gibi, toplumsal tövbe eylemi de olabilir ama bizim konumuz ferdi tövbe eylemini öncelediği için burada onu konu edinmeyeceğiz.

Nitekim, biz de bu incelememizi de Hz. Kur'an eksenli olarak bireysel dinsel hata/günah eylemine dair yapılan telafi tövbe eylemini kendimize konu ediniş Kur'ani tövbe'nin felsefe zemininde kısaca onto-epistemolojik ve etik çerçevesini çizmeye çalışacağız. Bu çizimi de başta kısaca Celaleddin Rumi'nin 'Gel...' Çağrısına gönderme yaparak gerçekleştireceğiz. Çünkü 'Gel...' Çağrısının kendisi de bir eylem olup "her eylemin ontolojik, epistemolojik ve etik boyutları olduğu gibi, aynı zamanda bu felsefi üçlü alana yansılar söz konusudur" genellemesine tabiidir. Doğal olarak bu durum aynı ile bizim 'tövbe eylemi'miz için de geçerlidir. Bir kişisel/ferdi eylem türü olarak tövbe eyleminin detaylı incelemesine geçmeden önce şu hususu da baştan belirtmek gerekir. Mistik sufi öğretisi ve hümanist çağrısı ile Mevlana, batı düşünce çevresinin İslam dünyasına ait iyi bildiği ana figürlerinden biridir. Rumi'nin 'günahkarlar'ı ve 'tövbekarlar'ı merkeze koyarak bütün insanlığa yaptığı ümit kapısına

daveti içeren ‘Gel’ hümanist çağrısı doğu ve batının genelinde en azından münevver çevrelerinde yankılanıp karşılığını bulmuştur denilebilir.

Çünkü münkirlerde dahil olmak üzere bütün Semavi dinlerde ve sapmalarında (bize göre bütün dinlerin kökeni ve ana kaynağı Semavi dinler olup farklılaşma bu köken ve ana eksenden uzaklaşılması sonucu ortaya çıkan bir durumdur) büyüğü ve küçüğü ile ‘günah’, dünya maddi düzlemine ‘sınanmak/denenmek İlahi gayesi’ ile gönderilen insanın yoldan/istikametten/fitrattan çıkmasına karşılık gelip, arazi olmasına rağmen insanın doğası gereği adeta zahirde bir parçası gibi görünür veya göründürtürülür. Bütün Semavi dinlerin genel adı olan İslam’ın günümüz Muhammedi İslam versiyonu ve onun İlahi kitabı Hz. Kur’ana göre, bu arazi parçayı zahire takılmadan söküp atarak tekraren fitri istikamete dönmek ancak ‘akıl-irade-viddan üçlüsü’ mahareti ve içten bilinçli bir fiili ‘tövbe (tevbe-i nasuh) eylemi’ ile mümkün olur.

“‘Kur’ani Tövbe’nin Onto-epistemolojik ve Etik Çerçevesi ve Mevlana” başlığı altında gerçekleştireceğimiz incelememiz şu bölümlerden oluşacaktır: Giriş; I. Mevlana ve ‘Gel...’ Çağrısı ve Hz. Kur’an da Tövbe; I.1. Mevlana ve ‘Gel...’ Çağrısı, I.2. Hz. Kur’an da Tövbe; II. ‘Kur’ani Tövbe’nin Onto-epistemolojik ve Etik Çerçevesi; II.1. ‘Kur’ani Tövbe’nin Onto-epistemolojik Çerçevesi, II.2. ‘Kur’ani Tövbe’nin Etik Çerçevesi; III. ‘Kur’ani Tövbe’ Felsefesi veya Teo(filo)sofisine Doğru; ve Sonuç.

I.1. Mevlana ve ‘Gel...’ Çağrısı

Daha baştan belirtilmesin de yarar var ki her ne kadar Mevlana’nın ‘Gel...’ Çağrısı içeriği şiirin Celaleddin-i Rumi’den önce Ebu Said-i Ebu Hayr tarafından yazıldığı/yapıldığı ve “çeşitli kaynaklarda ‘Rubaiyyat-ı Baba Efdal-i Kasani’ adlı eserde 7 numara ile *Baba Efdal*’in rubasi olarak yer aldığı tespiti vardır. Ayrıca mutasavvıf Şefik Can, Mevlana’nın Mesnevi adlı eseri 6 ciltlik iken bu şiirin ona ait olmayan 7. ciltte yazılı olduğunu söyler. Bugüne kadar bu çağrı Ruminin tasavvufi felsefi görüşüne uygunluğu ve görüşünün özünü yansıttığı için yanlış da olsa Rumiye nispet edilmiştir.” Yine Mevlana’nın intihal yaptığı yönündeki iddialara ilişkin İlber Ortaylı şu tespitte bulunur: “Mevlana’nın hiçbir kitabında bu dizelerin bulunmadığını, bu şiirin Mevlana’dan sonra ona isnad edildiğini ifade eder.”

Yine bu bağlamda Tuğrul İnançer ise, Şefik Can’ın tespitine gönderme yaparak onun: “delilleriyle yazmasına rağmen şiirin Mevlana’ya atfedilmesinin sürmesinden yakını ve anlam değişikliğine işaret eder” Ayrıca Tuğrul İnançer, “‘Gel...’ çağrısı kime ait olursa olsun Hz. Kur’andan hareket eden Celaleddin-i Rumi’nin sufi felsefe görüşüne uygun olduğunu” şu Ayeti dile getirerek bizim tezimizi adeta doğrular:

"O "Ne kadar günahkâr olursanız olun Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeyin" ayetinin dörtlük haline getirilmesidir. Bu Hz. Mevlana'nın fikirlerine tamamıyla uygundur."(https://tr.wikipedia.org/wiki/Gel_Gel_Ne_Olursan_Ol_Yine_Gel)

Bu tespitleri de dikkate alarak Celaleddin-i Ruminin humanistik sufi felsefi görüşüne uygun düşen ve ona nispet edilen Ebu Said-i Ebu'l-Hayr’ın ‘Gel ...’ Çağrısı şu dizeleri içerir:

*“Gel, gel, ne olursan ol, yine gel,
İster kafir, ister mecusi,
İster puta tapan ol, yine gel,
Bizim dergahımız, ümitsizlik dergahı değildir,
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da, yine gel...
Şu toprağa sevgiden başka bir tohum ekmeyiz biz...
Beri gel, beri ! Daha da beri ! Niceye şu yol vuruculuk?
Mademki sen bensin, ben de benim, niceye şu senlik benlik...
Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız!
Bizim mezarımız âriflerin gönüllerindedir.”*

Anlaşılaçağı üzere, Rumi bu çağrısıyla Hz. Kur’andan yola çıkarak bütün mevcudatın ortak ve bir olan Rabbinin rahmetini, mağfiretinin, afvını, kuşatıcılığı ve kucaklayıcılığını hatırlatıp adeta Ona çağırılmaktadır. Çünkü gerçekte çağrıyı Hz. Kur’anda Zümer Suresi 53-58 ayetler arasında insanın Yaratıcısı ve Terbiyecisi olan Allah potansiyel günahkar ve günahkar kullarına şöylece yapmaktadır:

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

"De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir 53. Azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Sonra size yardım edilmez 54. Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, "Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin 55-56. Yahut, "Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O'na karşı gelmekten sakınanlardan olurum" demesin 57. Yahut azabı gördüğünde, "Keşke benim için dünyaya bir dönüş daha olsa da iyilik yapanlardan olsam" demesin 58."

Anlaşılabileceği gibi, çağrı kişinin (bedensel, zihinsel ve ruhsal) içsel ve dışsal dönüşümünü gerektirmektedir. Nitekim bu kişisel dönüşümün derin etkileri ferdi ve toplumsal seviyelerde insanın olgusal hayatında gözlemlenip maddi ve manevi düzlemlerde kayda alınır. Çünkü günah ve tövbe fiillerinin madde ve mana düzlemlerinde doğrudan karşılıkları ve zorunlu etkileşimleri söz konusudur. Zira günahın ve tövbenin öznesi/faili ontolojik yapısı gereği bu iki (maddi ve manevi) düzleme aittir.

Bu bağlamda Allah büyük günahlardan ikisini belirttiikten sonra işlenmesi durumunda günahkarın tövbe eylemsiz durumu ile tövbe eylemli durumunu Furkan Suresi 68.-71. ayetler arasında şöylece açıklamaktadır:

"Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak 68. Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır 69. Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir 70. Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah'a yönelmiş olur 71."

Öte yandan Mevlana, en azından kendi ifadesiyle, öğretisinin temelini Hz. Kur'anı koyan ve 'sınanmadığım/denenmediğin şeyin kınayıcısı olma' Kur'ani ilkesini esas alan bir İslam sufisidir. Çünkü insan, Rabbine kulluk bilinci ve uygulamasıyla sınanmak, denenmek ve imtihan edilmek için yaratılmıştır. Nitekim bu bağlamda Allah, İnsan Suresi 1.-3. ayetler arasında şöylece bildirir:

"Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir 1. Hakikatte biz insanı katıksız bir nufeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık 2. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör 3."

Yine yukarıya ilave olarak Mevlana Celaleddin Rumi'ye atfedilen aşağıdaki şu dördüklük bazı eleştirilenlerin eleştirilerinin aksine onun en azından 'Gel...' çağrısı muhtevası, tevbe ve istiğfar eylemleri söz konusu olduğunda Hz. Kur'an merkezli düşündüğüne dair bizim tezimizin onun kaleminden açıkça teyidine karşılık gelmektedir.

*"Ömrüm oldukça Kuran'ın kuluyum.
Seçilmiş olan Muhammed'in yolunun toprağıyım.
Eğer biri benim sözlerimden bunun dışında bir şey alıntılarsa,
Ondan ayrıldım ve bu sözlere kızdım."*

I.2. Hz. Kur'an da Tövbe

Yukarıda Celaleddin Rumi'ye atfedilen ve bu atfa rağmen mistik sufi felsefi öğretilerine veya teosofisine uygun olmasından adeta özce tercüman olmasından dolayı onunmuş gibi muamele gören günahkar ve tövbecar insan merkezli olarak inanç, din, dil, kültür, statü, ünvan, ırk, mezheb, meşreb, meslek ayrımı yapmaksızın yeryüzü bütün insanlığına yapılan 'Gel...' Çağrısı yine yukarıda ifade ettiğimiz gibi özünü doğrudan Hz. Kur'an'dan almaktadır. Nitekim 99 Esmâ-i Hüsnâda açıkça belirtildiği gibi her şeyi kuşatan, bilen, gören, sevk ve idare eden Rabbiniz bütün kullarına/insanlığa adeta sonucu garantili tövbe eyleminde bulunmayı öğütler. Kulları tarafından yapılan istiğfar ve tövbe eylemlerinin de İlahi rahmet ve sevgi ile karşılık bulacağını açıkça ifade eder: Hud Suresi 90. ve 112. ayetlerde şöyle buyrulur:

"Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur" dedi 90. Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azap sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir 112."

Yine nuzul (iniş) sebebi Hz. Muhammed'in ve eşlerinin yaptığı yanlış fiil hatırlatıp onları yanlışlarına ilişkin uyarıp tövbe eylemi eksenli yapılması gereken doğru eylemi öğütlerken Tahrir Suresi 8. ayetinde bütün insanlığa gerçek tövbenin içten ve samimi bir tövbe 'Tevbe-i Nasuh' olması gerektiğini Rabbimiz şöylece buyurur:

"Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter. 8"

Şimdi Kur'ani ifadesiyle 'tövbe-i nasuh' olan 'gerçek/samimi/içten tövbe'nin yine Hz. Kur'an eksenli kavramsal, olgusal ve tarihsel boyutlarına kısaca değinerek bizim ifademizle 'Kur'ani tövbe'nin onto-epistemolojik ve etik çerçevesini incelemeye zemin oluşturup böylece ileri de yazılması muhtemel ve hatta gerekli olan 'Kur'ani tövbe felsefesi' veya 'Kur'ani tevbe teofilosofisi'ne bir hatırlatma Önsözünde/Mukaddimesinde bulunalım.

Araştırma çerçevemize ve amacımıza yönelik Biruni, İbni Haldun vesairin yanısıra İslamin ilk antropologu ve aynı zamanda mutasavvuf olan Ragıb İsfahani (ö.502/1108), İmam-ı Gazali'yi de etkilediği ve Gazali'nin "İhya-i Ulum ud-Din" adlı eserinde kendisinden epeyce faydalandığı "*Erdemli Yol (Ez-Zerîa İlâ Mekârimi's Şerîa)*", (Trc. Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul, 2009) adlı eserinde bize uygun bir veri tabanı oluşturur. Nitekim İsfahani'ye göre, "*Kur'an'da ve Hadislerde tövbeye konu olan 'günah', kavramı olarak; kebâire, seyyie, zenb, ism, fahşâ, rics, vizr, cürüm, hatîe, şikâk, habîs, hûb, fisk, isyan, fücür, şekâvet, münker gibi sözcükler ve bunların türevleri kullanılmaktadır.*" (İsfahani, 43) Diğer taraftan Arapça'da, 't-v-b' kökünden türeyen tövbe kavramı, sözlükte, dönmek, dönüş, geri gelmek gibi anlamlara gelmektedir. Istılahta ise tövbe, işlenmiş olan günahın terk edilerek, Allah'a yönelme ve kalpte pişmanlık hissinin uyanması şeklinde tanımlanmaktadır. Yine Tövbe kavramı, "*Arapça kökü ve müştakları ile beraber Kur'an'ı Kerim'de yirmi beş (25) farklı surede, altmış dokuz (69) ayette, toplamda seksen yedi (87) defa yer almaktadır. Tövbe suresinde on yedi (17), Bakara suresinde ise on üç (13) defa kullanılmıştır.*" (İsfahani, 225-226)

Malum olduğu üzere eylem olarak Kur'an'ı Kerim'de 'tövbe eylemi', hem Yaraticı ve Rab (Terbiyeci) olan Allah, hem de yaratılan kul insan ile ilişkili olmak üzere, her iki tarafa da karşılık gelecek şekilde kullanılıp ifade edilmiştir. Yaraticı bakımından 'tövbe eylemi', Allah'ın kuluna merhamet etmesi ve onu bağışlaması hatta onu cennetiyle ödüllendirmesi anlamındadır. Nitekim Ragıb İsfahani'nin de ifade ettiği üzere: "*Allah'ın isimlerinden birisi de "et-Tevvab" tır. Et-Tevvab kelimesi, tek başına sadece, Nasr suresinde, "tövbeleri çokça kabul eden" anlamında kullanılmıştır. Diğer ayetlerde ise, "Tevvabü'l-Hakîm" ve "Tevvabü'r-Rahîm şeklinde genellikle bir bağlam içerisinde ortaya çıkar. Tövbe kavramının mübalağalı yapısı olan "et-Tevvab", Allah'ın, ilk insandan kıyamete kadar bağışlanma dileyen tüm insanları sürekli olarak affettiğini ve affedeceğini, affetmeyi sürekli bir şekilde bolca yaptığını ve sonsuz merhametini göstermektedir. Allah'ın Gaffar, Gafur, Afüvv, Halîm, Kerîm, Rahman ve Rahîm, isimleri ve tövbe suresi dışında, Kur'an'daki bütün surelerin Rahman ve Rahîm lafızlarını içeren Besmele ile başlaması da, Allah'ın bağışlayıcılığı ve merhametinin büyüklüğüne işaret etmesi bakımından önemlidir.*" (İsfahani, 227-237)

Ayrıca 'Tevvab' ism-i Azami, İmam Gazzali'ye göre, aralıksız ve devamlı bir şekilde Allah'ın insanı bağışlayıcılığını ifade eder. Nitekim Hz. Kur'anda Yaraticımız, Terbiyecimiz ve Mevlamız, Elçisine müşriklere, muhtemel tövbecar inananlara ve muhtemel tövbecilere uyarı ile birlikte onlara (onlar şahsında bütün insanlığa) müjde olarak Enam Suresi, 53., 54., 55. ve 120. Ayetlerinde şöyle demektedir:

"53. Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?" demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri bilmez mi? 54. Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir." 55 Böylece suçluların yolu belli olsun diye âyetlerimizi iyice açıklıyoruz. 120 Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerdir."

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

İnsan hayatı ilahi sınavlarla dolu inişli çıkışlı dinamik bir süreç olduğu için peygamberleri ve kutsal kitapları vasıtasıyla dünya ve ahiret, Allah'ın birliği, adalet ve hakkaniyet, ve doğru istikamet/yol konularında Adem atadan buyana İlahi bildirimlerde bulunmasına rağmen Mevla rahmetinden ve sevgisinden dolayı tövbe kapısını bütün kulları/insanlık için her daim açık tutmaktadır. Çünkü O, bütün kuşatıcılığıyla, doğal olarak kullarının her şeyini her daim, her zaman ve mekanda kendilerinden çok daha geniş kapsamlı ve iyi bilmektedir. Nitekim Tevbe Suresi 104. ayette Allah şöyle buyurmaktadır:

“104. Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah'tır, sadakaları kabul eden de O'dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.”

Yine her şeyin, insan dahil cemadat, nebatat, hayvanat vesair bütün varlığın yaratıcısı olup kainattaki varlığa dair büyük küçük her şeyi bilen Yüce Allah Nisa Suresi ilgili Ayetlerde insanın zayıf ontolojik yapısı ve onto-epistemik durumuna dair şu tespit ve değerlendirmeyi yaparak onu tövbeye çağırır:

“26. Allah size bilmediklerinizi açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek, günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hikmet sahibidir. 27. Allah sizin tövbenizi kabul etmek ister; nefsânî arzularına uyanlar ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler. 28. Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”

Ayrıca insanın ontolojik ikil (hayvan/beşer+insan) yapısı, buna koşut zayıf yaratılmış olması, nefis ve şeytan gibi ayartıcıları da eklediğimizde kendisine açılan İlahi sınavlardan ancak Mevlasının yardımıyla kurtulabilecektir. Nitekim, Nur Suresi konumuza dair şu son derece düşündürücü ve ürpertici tespitleri yapmaktadır:

“20. Ya Allah'ın size lütfu ve rahmeti ulaşmasaydı, ya Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı! 21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah'ın lufu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahtan asla arınmazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi iştikte ve bilmektedir.”

Ayetlerden açıkça anlaşılacağı gibi Yaratıcısız, Allahsız bir hayat gerçek anlamda mümkün değildir, hele O'nun şefkati, merhameti, sevgisi, yardımı ve bağışlaması olmadan. Çünkü insanın sınırlı yaratılış ontolojisi, İlahi varlık gerekçesi ve amacı gereği Yaratıcısına her alanda her bakımdan her daim muhtaçtır. İnsanın bu ontolojik fitrı ve doğasal muhtaciyeti, İlahi lutuf ile karşılık bulur ve muamele görür ise ancak insan mesut ve bahtiyar olabilir. Yukarıda belirtildiği üzere, Hz. Kur'an da tövbe ve istiğfar eylemlerine dair daha başka ayetlerde mevcuttur. Lakin “Kur'an da Tövbe” başlığımızın içeriğini burada sonlandırmak zorundayız. Çünkü malum bildiri formatı sınırlılığımızdan dolayı biz bu kadarıyla yetinmek durumundayız.

II. 'Kur'ani Tövbe'nin Onto-epistemolojik ve Etik Çerçevesi

Mevla, Hz. Kur'an'da yer yer insanın ontolojik yapı bileşenleri ve özelliklerine ve yaratılıştaki geçirdiği elementer (toprak/balçık/çamur/inorganik), biyolojik (su/organik) ve embriyolojik (zigot durumunun) tekamül evrelerine kulunu/insanlığı düşündürme, akıl etme, ders alma, bilgilendirme ve uyarma adına dikkat çeker. İnsan ontolojik/varoluşsal doğası, fitratı, donanımı ve yetileri gereği bedensel+zihinsel+ruhsal üçlü bileşke yapısı eksenli kendi bilinçli, özgün ve özgür iradi eylemleriyle bireysel, toplumsal, dini, ahlaki, hukuki, örfi ve kültürel hayatını oluştururken, özellikle eylemleri öncesinde çeşitli içsel ve dışsal maddi ve manevi ayartıcılarla karşı karşıya kalır. Bu ayartıcılardan içsel maddi veya biyolojik olanları içgüdüleri, dürtüleri, motivleri, duyguları, heva ve hevesi vesairi içeren ve bunların çok çabuk etkisi altında kalabilen 'nefs'i; yine bu ayartıcı donanım ve özelliklere sahip olan insanın hemcinsi olan diğer/öteki 'insanlar'; manevi veya metafizik ayartıcılar ise 'şeytanlar'dır. İslam eylem felsefesinde insanın eylemlerini gerçekleştirirken özellikle eylem öncesinde bu ayartıcılarla akıl, irade, vicdan ve doğru bilgi lojistiği ile mücadele etmelidir.

Çünkü düşman içeriden olan nefis ve işbirlikçi ayartıcılarıdır. Bu nedenle kişi sıkı ve ciddi tedbirler almazsa şayet, halk bilgeliğiyle ifade edecek olursak, “hırsız içerden/ev ahalisinden olduğu için kapı kilit tutmayacaktır” hatalar, yanlışlar, kötülükler ve günahlar sökün edecek ve alışkanlık durumuna dönüşüp kök salacaktır. Tek çare nefis terbiyesi ve her daim tövbe ve istiğfar eylemleriyle bütün ayartıcılara ve özellikle heva heves ve şeytan ayartıcılarına günah kapısını Allah'ın yardımıyla kapalı

tutmaktır. Nitekim hem içeriden hem de dışarıdan ayartıcı ustası olan şeytan ayartıcısı hakkında Mevla, Fatır Suresi, 5., 6., ve 7. ayetler de potansiyel günahkarlar olan bizlere/insanlığa şu uyarılar da bulunmaktadır:

“5. Ey insanlar! Allah’ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın. 6. Şüphesiz ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. Çünkü o kendisine uyacaklara yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur. 7. İnkâr edenler için çetin bir azap vardır; iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara ise bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”

Yine Allah, Şems Suresi 7., 8., 9. ve 10. ayetler nefsin ontolojik, onto-epistemolojik ve onto-etik yönlerinin ilkesel tespitini içerirken “7. Nefse ve ona düzen verene; 8. Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki, 9. Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. 10. Onu kötülüklerle boğan da ziyan etmiştir.”; Yusuf Suresi 53. Ayeti, bu ilkesel tespitlere Hz. Yusuf kıssası örneğinde Yusuf peygamberin dilinden aktarımla uygulamalı bir model teşkil eder: “53. Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”

Ayetlerden de anlaşılacağı gibi, insanın varoluşsal ontolojik yapı ve donanımından kaynaklanan bu ayartıcılar insanın dünya+ahiret çift kutuplu hayatına dair bilgi faaliyetlerini tek taraflı materyalist, dünyacı, seküler ve ircacı bir gözlükle bakarak ciddi olumsuz etik veya değer soru ve sorunları oluşturacak şekilde etkileyebilmektedirler. Kaldı ki ontolojik yapı ve donanımı gereği değer, etik ve hukuk insan içindir. Eğer insanın ontolojisinin aşkın bir yönü (ruh=akıl+irade+vicdan) olmasaydı Yaraticısıyla muhatap olamayacağı gibi, insanın cisim, bitki ve hayvanlar aleminde olduğu gibi insan ve topluluğu için de hiç bir değer, etik/ahlak ve hukuktan söz edilemeyecekti. Nitekim Nur Suresi 21. ayette inanan örneğinde bütün insanlığa şu İlahi uyarı yapılmaktadır:

“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah’ın lufu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahattan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.”

II.1. ‘Kur’an’i Tövbe’nin Onto-epistemolojik Çerçevesi

İşte tamda burada doğal olarak ‘Kur’ani tövbe’nin onto-epistemolojik çerçevesi’ başlığımızın içeriğine, iş ve işleyişine karşılık gelen kendisine nefis tefekkürünü, terbiyesini, tesviyesini ve tezkiresini amaç edinen tasavvuf bilgi ve uygulama alanı akla gelmektedir. Nitekim bu ve benzeri ayetler mucibince İslam eylem felsefesinin ameli (uygulamalı) bir model alanı diyebileceğimiz İslam tasavvuf (İslami sufizm) alanı nefis, insan ve şeytan ayartıcılarından kaynaklanan olumsuz eylem sonuçlarını ber taraf etmek için bir muhteva, kavramlar, ilkeler ve metod geliştirmiştir. Yani, diyebiliriz ki ‘Tasavvuf ilmi’ ve bilgikuramı ve uygulaması Kur’ani tövbe eyleminin onto-epistemolojik ve onto-etik açılımına doğrudan karşılık gelir. Lakin biz tasavvuf konusuna girmeden tevbe eylemi eksenli olarak çok genel bir alanda Kur’ani tövbeye dair eylem felsefesi çerçevesinde teofilosofik manevra yapmaktayız.

Nitekim, eylem felsefesinde eylem: ‘eyleyen, üstüne eyleyilen/eylem konusu ve eylem’ üçlüsünden oluşur. Tövbe de bir eylem olduğu için: a) ‘tövbe eden/tövbeci’ (fail/eyleyen), b) ‘üzerine tövbe edilen/tövbe konusu’ (üstüne eyleyilen) ve c) ‘tövbe eylemi (‘tövbe eyleminin kendisi’, ‘eylem’)’ bu üçlüden oluşur. Bir eylemin sağlıklı ve kapsamlı analiz ve değerlendirilmesi için bu üçlünün hemde kendiliklerinde hemde üçlünün birlikteliğinde ele alınmalıdır. Bu öğeler bir eylemin ontolojik unsurlarıdır. Ayrıca İskoç sağduyu felsefesi ve eylem felsefesinin kurucusu olan Thomas Reid’e göre, bir eylemi bir eyleyenin gerçekleştirmesi için şu üç duruma sahip olması gerekir: 1) eyleme dair bir ön tasarım/plan/proje/düşünce/motivasyon; 2) eyleme gerçekleştirmek için bir hür irade; ve 3) eylemi gerçekleştirmenin kendi gücü dahilinde olduğuna dair bir inançtır.

Anlaşılacağı gibi, Reid’e göre normal bir eylem, eyleyenin/failin/öznenin özgür irade ile gerçekleştirilen özgü ve özgür bir eylemdir. Bu nedenle diyebiliriz ki, her ne kadar Adem yasak ağaca şeytanın telkiniyle yaklaşmış meyvesini yese de eylemini/günahını özgün ve özgürce hür iradesiyle işlemiştir. Bu nedenle eyleminin/günahının sonucundan sorumludur. Bu genelleme Adem baba

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

örneğinde görüleceği üzere, her normal, özgün ve özgür eylem için geçerli olduğu gibi günah ve tövbe eylemleri için de geçerlidir.

Öyleyse felsefi açıdan bu [tövbekar, tövbe konusu (işlenen günah veya yapılan yanlış) tövbe] üçlüyü oluşturan öğeleri onto-epistemolojik ve etik çerçevelerde müstakilen ve üçlü olarak incelemesi: a) ‘tövbe eden/tövbeci/tövbekar’ veya ‘fail/eyleyen’in beden, zihin ve ruhtan [(beden+can+ruh (akıl, irade, vicdan))] oluşan ontolojik yapısı ve bileşenleri aynı zamanda bize eyleminde ontolojisini verir. Bu nedenle insanın eyleminin bedensel, zihinsel ve ruhsal bir yönü vardır. Bu fitrı ve doğasal donanımdan nedeniyle insanda tövbe eylemi varken hayvanatta da, nebatatta da ve cemadatta da böyle bir eylem ve eyleyen yoktur. Çünkü onlar fitrı doğaları ve donanımları gereği programlandıkları oluşları, hareketleri, davranışları, edimleri, olguları, iş ve işleyişleri yaparlar. Yani, madde maddeliğin, bitki bitkiliğini, hayvan hayvanlığını mekanik ve otomatik olarak yapar. Evet insanın hayvanat (homo animalus veya beşer) özelliği var ama asıl olan insanın (akıl hamalı homo skeptikusun/şüpheci insan) Müslümanca insanı (homo Muslimus-Müslüman insan) yönüdür. Bu nedenle malum olduğu üzere, insan dışı varlıkların bir ilmi, bir felsefesi, bir ahlakı, bir hukuku, bir devleti ve bir ülkesi yoktur.

Öte yandan, insan bireysel ve toplumsal hayatlarında eylemlerde bulunurken günaha girip yanlışlar yapabilir bu yanlışları kendine, başkalarına ve Yaratıcısına karşı yapabilir. Görüleceği üzere tövbe üst bir eylem olup günah veya yanlış yapma eyleminin kaplamı, günah eylemi ise tövbe eyleminin içlemidir. Yani, günah eylemi öncül/selef/neden tövbe eylemi ise ardıl/halef/sonuçtur. Yani, eylem felsefesi ontolojisi bakımından günah olmalı ki tövbe olsun. Oysa İslamda Kur’ani çerçevede biz biliyoruz ki insanın çift kutuplu doğası ve fitratı gereği günaha meyilli olduğu için tedbiren tövbe ve istiğfar yapılır.

II.2. ‘Kur’ani Tövbe’nin Etik Çerçevesi

Malum olduğu üzere hür irade ile yapılan veya işlenen bir günah eylemi şerri/dini yaptırıma sebep olduğu gibi ahlaki, örfi ve hatta hukuki yaptırıma da sebep olur. Bu da bizi eylemin bir ahlaki yönü olduğu gerçeğine götürür. Doğal olarak ahlak, hukuk, din vesair ontolojik fitrı donanımı gereği insan için vardır ve bu nedenle hem olumsuz günah eyleminin içeriğine göre hemde olumlu tövbe eyleminin hukuki, etik ve dini bir karşılığı mevcuttur. Hz. Kur’ana göre, insan boşuna yaratılmadığı gibi başı boş bırakılmamıştır da, çünkü o, Yaratıcısına muhatap olarak adeta dost olarak yaratılmıştır ama muhatablık ve dostluk ömür boyu süren biri dizi sınavlardan ve nefis terbiyesinden geçerek elde edilir. Böylece İlahi sınavlar sonucu doğru istikamete giren insana Yaratıcısı Kendine ulaştıracak yolları gösterip o yollara yöneltir ve asla kullarını ayazda bırakmaz. Çünkü Allah kullarına asla zulüm etmez ama kul kendi kendine zulüm eder. Nitekim Rabbimiz bu durumu Ankebut Suresinde şu ayetlerle açıklar:

“2. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? 3. Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır. 4. Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar! 5. Kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah’ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O, her şeyi bilir, her şeyi işitir. 6. Her kim elinden gelen çabayı gösterirse yalnız kendi iyiliği için çabalamış olur; çünkü Allah’ın, hiç kimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur. 7. Biz, iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz. 69. Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.”

Görüleceği üzere, bir Müslüman için iman etmek yeterli değil, yeterli olması için etik/ahlak, hukuk, din vesair eylem alanlarında hal, kaal (söz ile eylem birbiriyle) ile örtüşmeli elele yürümelidir. Ayrıca eylemlerde samimilik, içtenlik, dürüstlük ve hakkaniyet esastır. Bunların sıfatların ölçütü de İlahi sınav sonucu elde edilen başarı notudur. Sınav genelde insanın özeld Müslüman insanın her ne kadar çoğu zaman farkına varılmasa da, hayatının olmazsa olmaz İlahi gerçeğidir. Yine bu bağlamda Mevlamız Mülk Suresi 2. ayette şu bildirimde bulunur: *“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.”*

Sınav bilincinde olan insan etik, hukuk, örf, din vesair alanlarda hata etmemeye ve günah işlememeye azami dikkat gösterip Rabbi ile daima tövbe ve istiğfar eylemleri vasıtasıyla ilişki

durumundadır veya en azından özgün ve özgür iradesi ve eylemleri vasıtasıyla ilişki durumunda/bilinç düzeyinde olması beklenir. Bir Müslüman günde beş vakit farz namazlarında Rabbinin huzurunda bu bilinçle durmalıdır. Çünkü içsel ve dışsal ayartıcılarının etkisinden insan bütünüyle olamasa da ancak maksimum çerçevede böylece kurtulabilir. Bütünüyle kurtuluş için Nisa ve Nur Sureleri ayetlerinde belirtildiği gibi Allah’ın inayeti gerekir ki işte o inayeti çağrının bir türü de istigfar ve tövbe etme eylemleridir. Rabimiz ilgili ayetlerde şöylece buyurur:

“Nisa: 26. Allah size bilmediklerinizi açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek, günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hikmet sahibidir. 27. Allah sizin tövbenizi kabul etmek ister; nefsanî arzularına uyanlar ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler. 28. Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır. Nur: 19. Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve âhirette can yakıcı bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 20. Ya Allah’ın size lütfu ve rahmeti ulaşmasaydı, ya Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı! 21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah’ın lutfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahtan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.”

III. ‘Kur’ani Tövbe’ Felsefesi veya ‘Kur’ani Tövbe’ Teo(filoso)fosisine Doğru

Malum bilgi disiplini olarak felsefe elindeki verileri varlık, bilgi ve değer alanlarına göre sorgulama, inceleme ve analize tabi tutar. Bunu yaparken de bütüncü bakış açısı ve metodik uygulamasını esas alması beklenir. Oysa bu gerçeğin aksine bugün baskın ve etkili olan batı felsefesi materyalist seküler anlayış ve indirgemeci analitik medolojiyi hem teorik alanda hem de uygulamalı alanlarda kullanarak bütünü parçaya indirgeyerek düşünsel bir cinayet işlemektedir. Nitekim sonuç madden müreffeh bir birey ve toplum lakin manen bencilliği ve kişisel menfaat esas alan boşlukta, strese, krizde olan ve intihara meyilli tipler ve toplumları ortaya çıkılmaktadır. Bugün İslamın batıda maalesef Müslümanlar etkisiyle değil de daha çok insanların özellikle Hz. Kur’an vasıtasıyla fitrat dini olan İslam’a yönelmesinin gerekçesi veya kaynağını bu zemin oluşturmaktadır. Çünkü fitrat dini olan İslamın son geçerli kitabı Hz. Kur’an da kavramlarına, ilkelerine, konularına ve problemlere bütüncül/tümcü (holistic) bakar.

İşte akıl hamalı ve emanetçisi homo Muslimus (Müslüman insan) evren kitabını, insan kitabını (bir kitap olan kendini) ve Hz. Kur’anı bu bütüncü evrensel hümanist bakış açısıyla okur ve okumalıdır da. Kainat, insan ve Hz. Kuran üçlü İlahi kitapların muhtevasında varolup gözlenebilen Adetullah/sunnetullahın iş ve işleyişini 99 Esma-ul Hüsnâ vasıtasıyla yapıp böyle bir okumaya biz ‘Tevhidi Kozmik Hikmeti Bütüncü Düzen’ çerçevesinde gerçekleştirilen bir okuma diyoruz. İşte insanoğlu Adem-Havva ikili atası örneğinde olduğu gibi bu okumalarda ve diğer başka okumaklıklarına koşut eylemleri ile hayatını çeşitli alanlarda idame ederken bilerek veya bilmeyerek yanlış/hata/günah yapabilmektedir, hatta politeistler, panteistler, animistler, materyalistler, deistler, ateistlerin durumlarında olduğu gibi yanlış ve zıt bir okuma yapabilmektedirler. Çünkü biz biliyoruz ki, insan fitratının beşeri/hayvani/biyolojik tarafının donanım ve enstürümanlara buna musaittir.

Nitekim, biz incelememizin buraya kadar olan kısım içeriğinden biliyoruz ki İslam insanın ontolojik varoluşsal yapısını dikkate alarak bir bilgi öznesi olan insanın varlık alanlarına, bilgi alanlarına ve değer alanlarına ilişkin düşünsel faaliyette/eylemlerde bulunmasını emrediyor, yani imandan önce felsefe ve bilim yaparak bilinçli, iradi ve vicdani bir kişisel tercihle/seçimle iman eyleminde bulunmasını istiyor. Yani tahkiki/sorgulamalı/bilgili/bilinçli iman eylemi istiyor yoksa taklidi veya hazır olanın benimsenmesine dayalı bir iman eylemi istemiyor. Öyleyse, İbni Rüş’un dediği gibi, “Felsefe ile din süt kardeşidir.” Bu nedenle, gerçek doktrinleştirilmemiş, ideolojileştirilmemiş ve dünyagörüşüne indirgenmemiş bir felsefe, dinle çalışmadığı gibi aksine din ile kardeşliği gerektirir.

İşte tamda bu nedenle yukarıdaki belirtilen Kur’an, kainat ve insan kitaplarının okumaları yapacak olan İslamın aktif yitik bilgi öznesini hem akıl emanetçisi ve hamalı homo Muslimus’u (Müslüman insanı) bilgi öznesi olarak hem de kendisinin bilgi konusu veya nesnesi ikil durumları eksenli öncelikle ve acilen bir “İslam Antropolojisi” veya “İslami Antropoloji” yazılmalıdır. Materyalist seküler doktrinel batı felsefesi ve onun indirgemeci metodunun edilgen bilgi öznesine ve konusuna

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

alternatif olarak yazılacak olan bu “İslam Antropolojisi” zemini üzerine: genelde “Felsefe Antropolojisi” veya “Felsefi Antropoloji”, “Din Antropolojisi” veya “Dini Antropoloji”; özellikle özelde ise “Kur’an Felsefesi” veya “Kur’ani Felsefe”; Kur’ani kavramlar ve olgular eksenli daha özelde ise “Kur’ani Tövbe’ Felsefesi” veya “Kur’ani Tövbe’ Teo(filo)sofisi”ni inşa etmenin kolay olacağı kaanatındeyiz.

Sonuç

“Kur’ani Tövbe’nin Onto-epistemolojik ve Etik Çerçevesi ve Mevlana” genel konu başlığı, alt başlıklar ve araştırma içeriğimizden anlaşılacağı gibi, tövbe insanın sadece hata edip günah işlemesi sonucu yapacağı bir eylem değildir. Tövbe aynı zamanda akıl hamalı ve emanetçisi genelde insanın özelde Müslüman insanın Yaratıcısı ve Rabbi olan Allah ile bedensel, zihinsel ve ruhsal iletişim, etkileşim ve ilişkide bulunması ve O’na muhatap olması için mümkün olan her zaman her durum her mekanda yapması gereken olmazsa olmaz bir eylemdir. Malum akıl, irade vicdan üçlüsünün iş ve işleyişi bunu gerektirir. Bu hale/duruma kulun Rabbi ile her daim birlikte olmasına sağlayan Allah’a yönelik tövbe şuurlu diye biliriz. Nitekim Hz. Kur’an’da Nur, Muhammed ve Tövbe Surelerinin ilgili ayetlerinde şöylece buyrulur:

“Nur 31: Ey müminler! Hepiniz Allaha tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erirsiniz; Muhammed 19: Bil ki, Allah’tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah’tan af dile. Ne yapacağımızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir. Tövbe: 104. Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah’tır, sadakaları kabul eden de O’dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.”

Yine, Hz. Muhammed (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde şöylece tövbe keyfiyeti hakkında kendinden hareketle şunları der: “Bazan kalbime gaflet çökerde (onu gidermek için) günde 100 defa tövbe-istiğfar ederim” ulema 100 sayısını kesretten kinaye olarak belirtir. Tövbe ve istiğfarda sayı sınırı yoktur. Rabbiyle aktini tazelemek ve etkileşimde olmak isteyen herkes her durum ve şeraitte tövbe ve istiğfarda bulunabilir. Tövbe etmek için illa istikametten çıkmak, hata yapmak veya günah işlemek gerekmez. Zaten insan potansiyel olarak bu olumsuz eylemlere her an kayabilir.

Diğer taraftan, ‘Kur’anın ilk muhatapları Müslüman bedeviler zamanlarının bedensel, zihinsel ve ruhsal lojistik eksikliğinden, kendi kişisel ve grupsal kabalık ve cehaletlerinden kaynaklanan durumlarından dolayı, iman, teslimiyet, din ve kişisel ve grupsal menfaat eylemlerinde ciddi yanlışlar yapsalar da kısmen anlaşılabilir bir mazeretleri vardı’ diye düşünülebilir. Nitekim Hucurat Suresi 14., 15., 16. ve 17. ayetlerin içeriği, yapılan durum tespiti, tasvir ve öneriler bizim ne demek istediğimizi en güzel ve çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

“14. Bedeviler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah’a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” 15. Müminler ancak, Allah’a ve resulüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır. 16 De ki: “Allah göklerde ve yerde olanları bildiği halde Allah’a dininizi öğretmeye mi kalkışıyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir. 17 Boyun eğmelerini sana bir iyilik yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara şöyle de: “Boyun eğmenizi bana yapılmış bir iyilik saymayın. Eğer samimi iseniz (bilmelisiniz ki) sizi imana yöneltmekle asıl Allah size lütufta bulunmaktadır.”

Bu uyarılar üzerine maalesef şu itiraftan başka söyleyecek söz bulamıyoruz. Günümüz teknoloji lojistiği ve dijital dünya hayat tarzının adiktik zorunlu müşteri mahkumları ve çağdaş zihinsel özellikle ruhsal bedeviler (bedevi müşteriler) olarak bizlerin kulaklarına küpe, yüreklerine ve beyinlerine nakş edilmesi gereken bir uyarı ve emirdir. Çünkü maalesef gerçekten de Yahudi ve Hristiyanlarda olduğu gibi artık Müslümanlarda Rablerine sekülerite ve çağdaşlık adına ama farkında olarak ama olmayarak din ve diyanet öğretmeye kalkıyorlar.

Ennihaye, biz bu incelemede biraz dağınık da olsa Kur’ani temel kavramları, olguları, konuları ve ilkeleri merkeze alarak Kur’ani ‘tövbe kavram ve olgusu’ örneğinde olduğu gibi bir ‘Kur’ani tövbe felsefesi’ veya ‘Kur’ani tövbe teo(filo)sofisi’ yapılabilme imkanına dair kendimizce bir hatırlatma ve farkındalık açılımı yapmak istedik. Bunu ne kadar başardığımızın takdiri ise, hiç şüphesiz müstakbel okurlarımıza aittir.

Kaynakça ve Önerilen Kaynaklar:

- “Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali”, (2015) TDV Yayınları, Haz.: H. Karaman, A. Özek, İ. K. Dönmez ve diğerleri, 1. Baskı, Ankara. (Önerilen Meal)
- Açıköz, H. M. (ed.) (2020) "*Theosophical Essays: (Cosmology, Man and Culture)*", Elis 145, Ankara.
- Açıköz, H. M. (2019) "*Homo Muslimus Yazıları*", Elis 141, Ankara.
- Açıköz, H. M. (2017) "*Sağduyu Eylem Felsefesi*", 2. Baskı, Elis 101, Ankara.
- Açıköz, H. M. (2016) "*İletişim Felsefesine Giriş: İnsani İletişimin Felsefi Temelleri*", Genişletilmiş 3. Baskı, Elis 92, Ankara.
- Açıköz, H. M. (2010) "*Philosophical Essays – II –*", Araştırma, Ankara.
- Açıköz, H. M. (2008) "*Felsefi Sadalar – I –*", Değirmen Yayınları, Sakarya.
- Açıköz, H. M. (2006) "*Tevhidi Kozmik Holizm, Şüphe ve Eski Uygarlıklar*", Elis 37, Ankara.
- Ahmad, Israr (2016) "*21. Asırda İslam Rönesansı*", Çeviren H. M. Açıköz, Araştırma 132, Ankara.
- Açıköz, H. M. "*Philosophical Roots and Religious Implication of the Concepts of Respect and Tolerance*", An International Symposium on Respect and Tolerance Between Islam and Christianity in the Texts of History and Literature, Çanakkale, 15-18 Mayıs 2000.
- Açıköz, H. M. "*Dinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakının Anthro-Filozofik Temellerine Dair Kur'ani Mülâhazalar: Homo Muslimus Modeli*", "İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı", M. Aytepe (Editör), Muş Alparslan Üniversitesi ve İSAV işbirliği, Ensar Neşriyat, Cilt 2, ss: 579-598, ISBN: 978-605-7619-53-2 (II. Cilt) / 978-605-7619-54-9 (Tk.), İstanbul, 2019.
- Açıköz, H. M. "*Tasavvuf ve Gerçeklik Algısına Dair Sapmalar Örneğinde Fiziko-Felsefi Bir Yorum Denemesi - A Physico-Philosophical Interpretation of Tasavvuf and Perception of Reality at the Sample of Alienation*", "Tasavvuf ve Sosyoloji -2-", Academic Platform: Journal of Islamic Research (APJIR), Vol 1, Issue: 2, ss; 24-32, 2017.
- Açıköz, H. M. "*Yesevi'ye Meta-Matematikçe Bir Bakış*", 'I. Türk Dünyası Çağdaş Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu, (21-23 Nisan, Muğla) Muğla Üniversitesi Yayınları 24, ss; 21-41, Muğla - 2001.
- Can, Şefik (2013), "*Mevlana: Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri*", Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Mevlana, C. R. (1990) "*Mesnevi (I., II, III., IV. ve V. Ciltler)*", MEB Yay., 1. Baskı, İslam Doğu Klasikleri Serisi; Sayı 33, İstanbul.
- İnançer, Tuğrul (2019) "*Muhammedi Bir Aşık: Hz. Mevlana*", Sufi Kitap Yayınları, İstanbul.
- İsfahanî, Rağıb (2009) "*Erdemli Yol (Ez-Zerîa İlâ Mekârimi ş Şerîa)*", Trc. Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul.
- "(https://tr.wikipedia.org/wiki/Gel_Gel_Ne_Olursan_Ol_Yine_Gel)"

MEVLÂNA'NIN AHLAK ANLAYIŞINDA “ADALET, ŞEFKAT VE MERHAMET”

Hüsamettin ERDEM *

Özet

Bu çalışmamızda Mevlâna'nın ahlak anlayışında adalet, şefkat ve merhamet değerleri ele alınmış, bunlar arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Adalet ve şefkat arasındaki ilişki zaten ta ilkçağlardan beri ele alınmaktadır. Ayrıca ahlaktaki dört temel fazilet meselesi de bizzat Platon'dan bu yana ahlakın vazgeçilmez temel değerlerinden kabul edilmiştir. Hikmet, iffet, cesaret ve adaletten meydana gelen bu temel faziletler İslam ahlakında da aynen kabul görmüş, bunlara başka faziletler de ilave edilmiştir. Biz bu temel faziletlerden biri olan adaleti ve onunla birlikte zikredilen şefkat ve merhameti Mevlâna'nın ahlak anlayışı açısından ele aldık. Daha önce bu hali ile ele alınıp üzerinde çalışılmadığı için konu merakımızı mucip oldu. Çünkü adalet ile şefkat ve merhamet ilişkisi ahlakta çok önemli bir meseledir. Biz önce adalet ile ilgili Mevlâna'nın yaklaşımını ortaya koyduktan sonra, şefkat ve merhameti, bunların önemini, adaletle ne gibi bir ilişki içinde olduklarını, şefkat ve merhamet olmayınca adaletin nasıl bir tavır içinde olabileceği hususlarını irdeleyip sorgulama yöntemiyle betimlemeye çalıştık. Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız ise bir tasavvuf düşünürü ve eylemcisi olan Mevlâna'nın bu ilişkiye nasıl baktığı, nasıl yaklaştığı, neleri öne çıkarıp diğer ahlakçılardan hangi yönlerden meseleye farklı açılardan yaklaştığını görmek istememizdir. Bu çalışmamız, adalet, şefkat ve merhamet değerleri sınırları içinde ele alınmıştır. Konunun her bir kavramı üzerinde müstakil çalışmaların yapıldığından söz edilebilir. Ancak bu üç değer, özellikle de adaletle birlikte olduğu zamandaki durumları ilgimizi çekmiş ve araştırmaya değer bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Ahlak, Adalet, Şefkat, Merhamet

“Justice, Compassion And Mercy” in Mevlana’s Morality

Abstract

This study examines values of justice, compassion and mercy in Mevlana's moral understanding as well as the relationship among them. The relationship between justice and compassion has been discussed since ancient times. In addition, the four basic virtues in morality have been accepted as indispensable basic values of morality beginning with Plato. These virtues, which consist of wisdom, chastity, courage and justice, have been embraced by Islamic morality, besides other virtues. We discussed justice, which is one of these basic virtues, and the compassion and mercy associated with it, from the point of view of Mevlana's morality. The subject aroused our curiosity as it had not been dealt with and studied in this form before. Because the relationship among justice, compassion and mercy is a very important issue in morality. After explaining Mevlana's approach to justice, we described as well as questioned compassion and mercy, their importance, the kind of relationship they have with justice, and how justice might exist in the absence of compassion and mercy. The objective was to see how Mevlana, a Sufi thinker and activist, views this relationship, how he approaches it, what he highlights and as well as his distinctive views in relation to other moralists. This study was limited to the boundaries of justice, compassion and mercy values. It can be said that self-standing studies have been carried out by others on each of these concepts. However, the contexts in which these three values, especially when they interact with justice, attracted our attention and thus were found worthy of investigation.

Keywords: Mevlâna, Morality, Justice, Compassion, Mercy.

Giriş

Bilindiği üzere ta İlkçağlardan beri ahlakta dört temel fazilet anlayışı vardır. Bu anlayış önce Sokrates ile başlar, daha sonra Platon, Aristoteles ve İbni Miskeveyh aracılığı ile İslam ahlakçılarına geçer. İslam ahlakçıları nezdinde de bu temel faziletler büyük bir önem arz eder.

Bu temel faziletlerin en önemlisi adalettir. Adaletten ayrılmayan bir de şefkat ve merhamet vardır. Biz bu tebliğimizde Mevlâna'nın (1887-1964) eserleri çerçevesinde adalet, şefkat ve merhameti ele almaya ve bu ahlakî faziletlerin Mevlâna'da nasıl ele alındığını, bunlara nasıl bir anlam yüklediğini ve bunlar arasında ne gibi ilişkiler kurulduğunu sorgulamaya çalıştık. Konu Mevlâna'da adalet ile şefkat ve merhametin nasıl ele alındığı ve ilişkilendirildiği açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında böyle bir çalışmanın yapıldığına rastlamadık. Burada amaçlanan şey Mevlâna'da bu üçlü

* Prof. Dr. KTO Karatay Üniversitesi İİSBF Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Karatay-KONYA

değer açısından nasıl bir ilişki kurulduğunu anlamaya çalışmaktır. Yöntem olarak araştırma, sorgulama, irdeleme ve betimle tekniği kullanılmıştır.

Genel olarak adalet faziletinin İlk Çağda ahlâkî fiilin menşeinin/kaynağının sorgulanması ile alakalı olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ahlakın (huyun) ve ahlâkî fiillerin nefse arız olan haller olduğu düşünülürse, adalet faziletinin nefsin kuvvetleri olarak bilinen **fikir** kuvveti, **gazap** ve **şehvet** kuvvetinin ideal ortaları olduğu görülür. Bu ideal ortaların dışında kalan haller ise **ifrat** ve **tefritler** olarak kötü ahlaki (reziletleri) meydana getirir. Bunlar; ahlaken kötü ve uygun görülmeyen hallerdir.

Nefsin kuvvetlerinden fikir kuvvetinin ideal ortasından **hikmet**; gazap kuvvetinin ideal ortasından **şecaat/cesaret**; şehvet kuvvetinin ideal ortasından ise **iffet/ölçülülük** fazileti çıkar. Dördüncü fazilet olan **adalet** ise hikmet, şecaat ve iffeti de içine alan ve hepsinin esası, özü, temeli olarak ortaya çıkar. Şimdi bu kavramları biraz açmak ve bunlar arasındaki ilişkiyi Mevlâna açısından sorgulamak gerekir.

1. Adalet

Ahlak Felsefesinde yer alan dört temel fazilet, daha önce de belirttiğimiz gibi Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten beri bir şekilde var olagelmıştır. Özellikle de Aristoteles ahlakında nefsin kuvvetleri olarak kabul edilen **fikir**, **gazap** ve **şehvet** kuvvetlerinin ideal ortasından hikmet, iffet ve cesaret/şecaat faziletlerini çıkarmıştır. Bir dördüncü olarak da bu faziletlerin üçünün birlikteliğinden meydana gelen **adalet** fazileti vardır.

Adalet; her din, her mezhep ve felsefe tarafından savunulmuş; ancak onun tanımı, önemi ve yorumu farklı farklı şekillerde yapılmıştır. Meselâ, bazı ahlâkçılar adaleti, esas amellerimiz ve inançlarımız;¹ bazıları, sosyal yaşayıştaki mutlak görevlerin tamamı;² başkalarının hukukuna uymak, kimseye asla haksızlık ve fenalık etmemek;³ fertlere hiçbir şekilde tecavüz etmemek;⁴ ilmi ile amel etme gücünün ifrat ve tefritinden sakınarak orta hali, aklın ölçüsü olan vicdan kuvveti ve ona uygun meşru fiil ve davranışlarda bulunmaktır⁵ diye tarif ederler.

Bütün bu tariflerin hepsinde de insanın toplumuna karşı yapmak zorunda olduğu müspet ve menfi görevlerden bahsedilmektedir. Şu hâlde adaletin: "*Her şeyi ait olduğu yere koymak ve herkese hakkını vermek*" şeklindeki bir tarifi, Kur'an'ın ruhuna da uygun düşmektedir.

Son din İslâmiyet ve Onun kutsal kitabı olan Kur'an adaleti bütün yönleriyle ele almış, sorgulamış ve insanlık için vazgeçilmezliğine vurgu yapmıştır. Kur'an'da yer alan adaletle ilgili ayetler, daha ziyade insanlar arasında hükmedildiği zaman adaletle hükmetmeyi, adil davranmayı, adaleti ayakta tutmayı, şahitlik esnasında adaletten ayrılmamayı, her durumda adaleti gözetmeyi, ölçü ve tartıda adil olmayı, barış ve ara buluculukta adaleti elden bırakmamayı emretmektedir.⁶ Çünkü Allah adaletten hemen sonra "**ihşan**"ı emreder.⁷ İhşan, iyilik manasına geldiği gibi, "*işi ve görevi en güzel şekilde yapmak*" manasına da gelir.⁸

Adalet, ifratı ve tefriti olmayan, sadece zıddı (zulüm) olan bir fazilettir. Adaletin zıddı olan zulüm ise en büyük ahlaksızlık ve faziletsizlik olarak nitelendirilmiştir. Zira zalim hiçbir ahlak kuralı tanımaz. Bu sebeple de adalet ahlakın en üstünü, dünyevî ve uhrevî mutluluğun sebebi, medeniyetin özü ve ruhudur. Bir yerden adalet kalkınca toplum ve her şey hercümerç olur. Zira toplumun esası adalettir; adaletin hak, görev ve eşitlik gibi esasları vardır; adalet yok olunca toplum da yok olur gider.⁹

Adalet, Mevlâna'nın da ahlak anlayışında en temel faziletlerden birisidir. Mevlâna "**adalet nedir?**" sorusuna "*bir şeyi layık olduğu yere koymaktır*"¹⁰ diye cevap verirken "**zulüm nedir?**" sorusuna da

¹ Bkz. Hasan Hüsnü (Doğranı), *Hülâsa-i Medeniyeti İslamiye*, İstanbul, 1304, s.43.

² Bkz. Ali Kemâl, *İlm-i Ahlak*, İstanbul, 1330 R. s.106.

³ Bkz. Ahmet Cevad, *Musahabât-ı Ahlakiye*, İstanbul, 1332 R. s.140.

⁴ Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970, s.171.

⁵ Ali İrfan (Eğribozî), *Mufasssal Ahlâk-ı Medenî*, İstanbul, 1327 R. s.286.

⁶ Bkz. Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/282; Nisa 4/3,127,129, 135, Mâide 5/8,42,95; En-âm 6/152, Talak 65/2, Rahmân 55/7-9, 2

⁷ Bkz. Kur'an-ı Kerim, Nahl 16/90.

⁸ Bilgi için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, V/3117.

⁹ Hüsamettin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya, 2021, s.188

¹⁰ Mevlâna, *Mesnevi VI/39, b. (1885); VI/772 b. (2595)*, Konya, 2012;

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

“bir şeyi layık olduğu yere koymamaktır”¹¹ diye cevap verir. Ona göre, “Allah adaleti, herkesi eşitle çift etmiştir; fili fülle, sivrisineği sivrisinekle.”¹² “Terzinin düşüncesi terziye, fakihin düşüncesi fakihe, demircinin düşüncesi demirciye, zalimin düşüncesi zalime, adâlet ıssının (sahibinin) düşüncesi adâlet ıssına gelir. Hiçbir kişi yoktur ki gece terzi olarak yatsın da gündüz ayakkabıcı olarak kalksın; bunun imkânı yoktur.”¹³

Mevlâna adaletle birlikte zulmü de sorgulamakta, adaletle zulüm arasındaki farkı da hayat vermek ile yok etmek arasındaki farka benzetmektedir.¹⁴ Allah günahkarın günah perdesini, sucunu örterken, zalim kendi günah perdesini kendisinin kaldırdığını, ifşa ettiğini belirtir. Mevlâna bu hali şöyle ifade etmektedir:

Bu kötü zamanede kâfir olsun, fâsik olsun... *herkes, kendi perdesini kendi yırtar*. Zulüm, can sırları arasında gizli kalır, fakat onu halkın önüne koyan zalimdir. Hele bakın, benim boynuzlarım var, şu âlemde cehennem öküzünü bir görün diye kendisini kendisi gösterir!”¹⁵ Yine Mevlâna *zalimin eliyle ayağının dünyada da zalimin zulmüne şahitlik ettiğini, zulmün başkalarının hakkını zayi etmek olduğunu, zulümde ceza o zalimin başına dikilip*: “hadi, ey el, ey ayak, yaptıklarını söyle, beni meydana çıkar diyor ya... İçinde gizlediğin şey, sırrının gemini ele alıyor, hele kızıp coştuğun zaman onu istediği gibi sürüp götürüyor ya... Elin, ayağın, içinde sakladığın şeye bu âlemde de şahadet eder. İtikat ettiğin şeyleri söyle, gizleme diye gönlündeki şey, başına dikilir.”¹⁶ “Demek ki gizlediği şeyi ta ovalara çıkarırsın da bayrak gibi diksin, el âleme göstereceğini diye Allah, zulmeden kötülükte bulunan kişinin başına bu memuru dikiyor.”¹⁷ Mevlâna zalimin kendi ateşini, kendi içindeki ateşle kendisinin hazırladığını, bu duruma her halinin şahit olduğunu, bu nedenle zulümden kaçınmak gerektiğini belirtmektedir.¹⁸ Hz. Peygamber zulmü çeşitlendirirken bunların birinin Allah’a şirk (ortak) koştuk olduğunu, birinin insanların birbirine yaptığı zulüm, üçüncüsü ise insanın kendi nefesine karşı yaptığı zulümdür. Bunlardan ilki olan Allah’a şirk koştukun hiçbir zaman affedilmeyeceğini belirtir. Çünkü şirk en büyük zulümdür.¹⁹ Zulüm de en büyük ahlâksızlıktır.

Mevlâna zulmü yok etmenin yolunun da adaleti hâkim kılmak olduğunu,²⁰ adalet gereği daha kötüye daha kötü ceza vermek gerektiğini,²¹ hak etmeyen ve layık olmayana ihsanda bulunmanın ise kötülük getirdiğini ifade eder.²²

Mevlâna en büyük adalet sahibi ve timsali olarak Allah’ı zikreder. Ona göre Allah, -ayette de belirtildiği gibi- zalimlerin yaptıklarından gafil değildir.²³ O hakimlerin en doğru ve adaletli hüküm verenidir.²⁴ “O adalet ıssı (sahibi) Tanrının adalet oku, kılı bile ikiye böler.”²⁵

Mevlâna gerçek adalet sahibi Allah’ın adaletinden sonra, ikinci sırada Hz. Muhammed (sav), daha sonra da Hz. Ömer (ra) ve kadıların adaletinden söz eder. Hz. Muhammed’i her hali ile adaletin cevheri sayar. “Ey **Muhammed** dediler; adalet ıssı sensin, şeriat şehrinde hüküm yürüten sensin.” “Mustafa’nın nurundan doğan cana adaletten, zulümden bahsetme. Hiç balık, yüzmeyi öğrenmeye kalkışır mı; selvi, hürriyeti aramaya girişir mi?”²⁶

¹¹ Mevlâna, Mesnevi, VI/32, b. 1558

¹² Kur’an-ı Kerim, İbrahim 14/42; Mevlâna, Mesnevi, VI/39, b. (1890),

¹³ Mevlâna Celaleddin, Fihi Mâ-fih, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.326,

¹⁴ Mevlâna, Mesnevi, V/577, b. (1089-1091), Konya, 2012,

¹⁵ Mevlâna, Mesnevi, III/63, b.2452-2454

¹⁶ Mevlâna, Mesnevi, III/63, b. 2458-2459

¹⁷ Mevlâna, Mesnevi, III/63, b. 2460 vd.

¹⁸ Mevlâna, Mesnevi, III/63, b. 2460-2465

¹⁹ Bkz. Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân 3/57.

²⁰ Mevlâna, Fihi Mâ-fih s.496

²¹ Mevlâna, Mesnevi, I/40, b. (1310),

²² Mevlâna, Mesnevi I/40, b. (2230),

²³ Mevlâna Celaleddin, Mecalis-i Seb’a, Haz ve çev. Abdülbaki Gölpınarlı, 1965, s.33 (www.semazen.net).

²⁴ Mevlâna, Mesnevi, VI/9, b. (420)

²⁵ Mevlâna, Mecalis-i Seb’a, s.9

²⁶ Mevlâna Celaleddin, Divan-ı Kebir, Haz. Ve çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957, V/243, b. (2800), XLI

Mevlâna adalet timsali olarak ise Hz. Ömer'i gösterir. O, Hz. Ömer gibi yardım eden, adalet dağıtan bir muhtesip aramaktadır.²⁷ Yine o, Hz. Ömer'i şeriat şehrinin hesabını gören, tarikat temelini başköşesinde adalet sahibi olan, "*Şeytan, Ömer'in gölgesinden kaçır*" hükmünce de adalet kamçısını akla uygun bir şekilde eline aldı mı, İblis'in haddi mi vesvese pazarında yankesicilik edip hırsızlıkta bulunsun da bir gönül cebini karıştırıp kessin.²⁸

Mevlâna'ya göre, adaletin en çok yakıştığı kimselerden biri kadı, diğeri ise yöneticilerdir. Eğer bunlar bilerek hükümlerinde adaletten ayrılırlarsa vay onların hallerine.²⁹ Mevlâna sözlerini şöyle devam ettirmektedir: "Şanı yüce, noksan sıfatlardan arı, sınıkları (kırıkları) onaran Tanrı, sanki adâleti, insafi, şu dünya padişahının boyuna göre ölçmüş-biçmiş, kesip dikmiş. Adâletle insaf, bu devlet kapısında buldukça verimi de şu olur: Her gün bu bahçede yeni bir gül biter."³⁰ Çünkü saltanat ve hükümler ancak pek yüce, çok değerli bir inci olan adaletle sürdürülebilir.³¹ Adalet yöneticiyi yüceltir³² ve insanı doğruluğa sevk eder.³³

1.1. Adaletin Önemi

Mevlâna Hz. Peygamber'in "*Bir an adâlette bulunmak, altmış yıl ibadetten hayırlıdır*"³⁴ hadisine atıfta bulunarak: "Ulular ulusu onun hakkında şöyle buyuruyor: Bir an adaletle eş-dost olursan bu, ibadet meydanında bir yol -yıl- ayakta durmadan daha iyidir. Bir an adâletle solukdaş olursan bir yıl ibadete el atmandan hayırlıdır. Çünkü ibadet kuşunu herkes tutar amma adâlet doğanını padişahlardan başkaları tutamaz. İbadet ceylânını her zahit tutar amma adâlet aslanını buyruk ıssı olanlardan başkaları avlayamaz. Adalet aslanı, öyle her padişaha, her buyruk ıssına da râm olmaz. Adâlet aslanını bilgiden başka bir lokmayla avlamaya, yumuşaklık kemendinden başka bir kementle bağlamaya, ihsan tuzağından başka bir tuzakla elde etmeye imkân yoktur."³⁵ açıklamasını yapar.

Mevlâna adaletin iki dünyayı da güzelleştirdiğini,³⁶ bulunduğu yere uzlaşma³⁷ ve emniyet getirdiğini,³⁸ hakkaniyeti sağladığını,³⁹ dirlik ve düzen getirdiğini,⁴⁰ yeri ve göğü aydınlattığını belirtir.⁴¹

Adaletin akıllı işi⁴² ve uzlaşma sanatı olduğunu belirten Mevlâna, kötülerin bile öz itibarıyla adalet istediklerini, adaletten yana olduklarını şöyle dile getirir: "Hârût ile Mârût, sarhoşluklarından 'Ah ne olurdu, bulut gibi biz de yeryüzüne rahmet yağdırsak. Bu zulüm yurduna adalet, insaf, ibadet ve vefayı yaysaydık' dediler."⁴³ Adaletin uzlaşma sanatı olduğu ile ilgili olarak da Mevlâna Hz. Süleyman kıssasını anlatır: "Süleyman, Allah tecellisine uğrayınca bütün kuşların dillerini öğrenmiş oldu. Onun adalet devrinde ceylân, kaplanla uzlaşmış, savaşı bırakmıştı. Güvercin doğanın pençesinden emindi, koyun kurttan çekinmiyordu. Süleyman, düşmanlar arasında meyancılık/aracılık etti, bütün kuşların arasında birlik husule geldi."⁴⁴

Yine Mevlâna Süleyman kıssasından hareketle iki hasmın aynı anda dinlenmesi gerektiği ile ilgili şu sözlere yer vermektedir: "Süleyman, 'Ey güzel sesli, Allah emrini candan dinlenmek gerek.' Allah bana dedi ki: '*Ey adalet sahibi, hasmı da hazır olmadıkça kimsenin şikâyetini dinleme. İki hasmı da*

²⁷ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/379, b. (4920), CXXI

²⁸ Mevlâna, Mecalis-i Seb'a, s.29,

²⁹ Mevlâna, Mecalis-i Seb'a, S.33, 39,

³⁰ Mevlâna, Fihi Mâ-fih, s.496

³¹ Mevlâna, Fihi Mâ-fih, s.494

³² Mevlâna, Mesnevi, II/33, b. (1935),

³³ Mevlâna, Mesnevi, II/46, b. (2730),

³⁴ "**Bir saat veya bir gün** adaletle hükmetmek, bir sene veya altmış sene nafil ibadetten hayırlıdır." (el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l- Hafâi ve Müziü'l- İlbas Amma İstehere Mine'l- Ehadisi Ala's- Sinetin Nasi, Beyrut, 1352 H. II, 58, 1721; Bkz. ez-Zeylâi, Nasbu'r-Râye, IV, 67); Mevlâna, Fihi Mâ-fih s.493

³⁵ Mevlâna, Fihi Mâ-fih, s.495,

³⁶ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/595, VII

³⁷ Mevlâna, Mesnevi, II/ 63, b. (3700),

³⁸ Mevlâna, Mesnevi, I/10, b. (510)

³⁹ Mevlâna, Mesnevi, IV/34, b. (1640),

⁴⁰ Mevlâna, Divan-ı Kebir, II/421, XCVIII

⁴¹ Mevlâna, Divan-ı Kebir, II/396, LXXX

⁴² Delinin elinden silâhı al da adalet ve sulh, senden razı olsun! Mesnevi, IV/ s.29, (1430),

⁴³ Mevlâna, Mesnevi, III/21, (825),

⁴⁴ Mevlâna, Mesnevi, II/ S.63, (3700),

*hazır olmazsa hâkim, hak hangisindedir, bilemez. Birisi yalnız gelse de yüzlerce şikâyetle bulunsa, yüzlerce feryat etse bile sakın ha, sakın... hasmı olmadıkça sözünü kabul etme.*⁴⁵

Müminin kalbi adalet sahibi olan ve yardım dilenen/istenen Allah elindedir. Allah'ın iki parmağı arasındadır.⁴⁶ Aynı zamanda adalet, insanların dileklerini ve muratlarını korur.⁴⁷

1.2. Adil Yöneticinin Üstünlükleri

Mevlâna adaleti adil yönetim ve yöneticilerin şiarı olarak görür. Çünkü Allah her daim adaleti emreder ve adil olanların da eli, ayağı olur. Bu hususta Mevlâna yine Hz. Süleyman'dan örnekler seçer. “Ne mutlu o padişaha ki müşkül işe düştü mü elini tutacak Asaf gibi bir veziri vardır. Adaletli padişah, Asaf'a eş oldu mu artık adı “Nur üstüne nur” olur...

“Padişah Süleyman” veziri de Asaf oldu mu nur üstüne nurdur, amber üstüne amber! Fakat padişah Firavun, veziri de Hâmân olursa ikisi de talihsizlikten, kötülükten kaçamazlar, çaresiz perişan olur giderler! Karanlıklar üstlerine çöker, karanlıklara düşerler de ne akıl onlara yâr olur ne de kıyamet günü devlete erişirler!”⁴⁸ “Tanrı kadehinden şarap içen bir sarhoş, hiç adaletten ve doğrudan başka bir şey yapar mı? Firavun, imana gelen büyücülerin ellerini, ayaklarını kestireceği vakit Firavun'a yirmi kere dediler ki: Elimizin ayağımızın kesileceğinden pervamız yok. Bizim elimiz, ayağımız, o tek Tanrı'dır.”⁴⁹

Mevlâna adalet ve zulüm adına her ne yapılırsa bunu kalemin yazdığını, bunların karşılığı olan mutluluk veya azabı kim ne işlemişse göreceğini belirtir.⁵⁰ Çünkü “Kim bir zerre kadar iyilik yahut kötülük etse mükâfat ve mücazâtını görür.”⁵¹ Bu nedendir ki adaletin gereğini yerine getirmek gerekir, aksi takdirde zulmün önü alınmaz⁵² ve adalet güz mevsimine benzer, çabuk kaybolur gider.⁵³

İnsanlar arasındaki sevgiyi adalet tesis eder, adalet de sevgi ve merhamet ile yaşar.⁵⁴ Halifesiz şehir, Tanrısız yaratık olmadığı gibi, adaletsiz de dünya olmaz, çünkü adaletsiz dünyanın düzeni bozulur.⁵⁵

Adaleti aydınlatan bir meşaleye, zulmü de bir köre yahut da sağıra benzeten Mevlâna,⁵⁶ onun hakikati her yönden kuşatıp çektiğini,⁵⁷ adalet gününde de her şeyin açığa, gün yüzüne çıkacağını belirtir.⁵⁸ Adalet ilk bakışta bazen bizim hoşumuza gitmeyen kararlar verilmesine neden olsa da eğer hakkaniyet ölçüleri içinde adaletle hükmedilmiş ise sonucu daima iyilik getirir. Mevlâna bu meseleyi Divan-ı Kebir'de şöyle örneklemektedir: “Bilgisi-görgüsü tam olan hekim, hastaya acı bir ilaç da verse zulmediyor gibi görünür ama zalim değildir, adalet ıssıdır o.”⁵⁹ Çünkü bunu yapması onun insana olan sevgi, şefkat ve merhametinin bir sonucudur. Zira insanın hakikate, hayra, güzele karşı sevgi ve şefkat göstermesi hem insanî hem de sosyal görevlerindedir. Bilindiği üzere kâinatın esası da sevgi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, seven insanlar daima şefkatli, merhametli ve iyi niyetli olurlar.

2. Şefkat ve Merhamet

⁴⁵ Mevlâna, Mesnevi, III/121, b. (4645),

⁴⁶ Mevlâna, Mesnevi, III/110, b. (4255),

⁴⁷ Mevlâna, Mesnevi, IV/16, b. (730),

⁴⁸ Mevlâna, Mesnevi, IV/26, b. (1250),

⁴⁹ Mevlâna, Mesnevi, V/19, b. (3105-3110)

⁵⁰ Mevlâna, Mesnevi, V/ 20, b. (3130-3135)

⁵¹ Kur'an-ı Kerim, Zilzal 99/7-8; Mevlâna, Mesnevi, VI/10, b. (430),

⁵² Mevlâna, Mesnevi, VI/32, b. (1575)

⁵³ Mevlâna, Divan-ı Kebir, I/198, CXLIII

⁵⁴ Mevlâna, Divan-ı Kebir, III/25, C X X V I

⁵⁵ Mevlâna, Divan-ı Kebir, V/364, (4690), ccVIII,

⁵⁶ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/160, b. (2020), XCIX

⁵⁷ Mevlâna, Divan-ı Kebir, 460, (6280), CII,

⁵⁸ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VI/163, (1550), LXVII

⁵⁹ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/ 628, (8360), XLI; IV/134, (1200), ccxxv

İslâm Dini'nde sevgi, şefkat ve merhametle ilgili birçok ayet ve hadisler vardır.⁶⁰ Bu iki temel kaynağa dayanan görüşlerini ortaya koyan Mevlâna da bu değerler üzerinde önemle durmuştur. Çünkü sevgi ve şefkat insanı yumuşatır, yardımlaşmaya ve şefkatli olmaya alıştıırır. Şefkatli ve merhametli insanlar ise her şeye karşı daima sevgi hisseder.

Mevlâna gibi bazı İslam ahlâkçıları şefkati, daima insanlara iyilik etmek;⁶¹ adaletin zirvesi; dünya ve âhiretin selâmeti olarak nitelemektedir. Adaleti de insaf, merhamet, cömertlik, iyilik yapma ve yardımlaşma duygusunun özü; bunların her birinin farklı şekillerde tecellisi,⁶² somutlaşmış hali olarak görürler.

Şefkat, insan için ahlâkî bir görev olarak görülmüş ve adaletin en mükemmel koruyucusu kabul edilmiştir. Bu nedenle, adalet, şefkat ve merhamet daima birbirine muhtaçtır. Çünkü merhamet ve adalet aynı damarda hayat bulan ikiz kardeşler gibidir. Biri olmadan diğeri varlığını sürdüremez, kalplerde hayat bulup yeşeremez. Varlık âleminin kalbi bu iki önemli değerde atar; baktığımız her şeyde, aldığımız her nefeste, bastığımız her yerde Allah'ın adaletini görebilir ve merhametinin eserlerini izleyebiliriz. Mesela bir hayvan, yavrusu tehlikede olduğu durumlarda onu kanatlarının altına alır ve korur. Bu hal akıl karı değildir; ama şefkat ve merhametin en açık somutlaşmasıdır.

Buradan da anlaşılacaktır ki merhamet olmadan kalp atmaz, nefes alınmaz, göz görmez, kulak duymaz, yaprak kıvıldamaz. Ancak bütün bunların gerçekleşmesi için merhametin de dayandığı adalet gibi güçlü bir dayanak vardır. Bir yerde adalet varsa merhamet de vardır, merhamet varsa adalet de vardır. Değerlerin ülkesi kalptir, adalet de merhamet de burada barınır, burada hayat bulur ve burada yeşerirler.⁶³ O yüzden arifler, hak âşıkları gözle değil kalple görmeye önem vermişlerdir.

Zira adalet şefkati olgunlaştırır; şefkat de adaleti tatlılaştırır. Neticede şefkat, fazileti, insanın şeref ve değerini artırır. Şefkatle hemen hemen aynı manaya gelen "merhamet" ise yaratıkların iyiliğini isteyip, onlara acıma ve yardım etme arzusu duymaktır. Merhamet, Allah'ın "Rahmân ve Rahîm" sıfatlarından doğan ilâhî bir duygudur. Bu ilâhî sıfatlar her işimizin başında bir anahtar cümle görevi görür ve her işe, onları içeren "besmele" ile başlarız.

Diyebiliriz ki, başkalarına şefkat ve merhamet besleyen insan, içinde ilâhî bir cevher taşıyor demektir. O, bu haliyle, her türlü ikram ve hürmete lâyık bir varlık haline gelmiş olur. Merhamet, Allah ile kulları ve kulların kendi aralarındaki ahlakiliği en mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır.⁶⁴ Allah'ın yaratıkları için gösterilecek merhamet bizlerde, iyi ahlâkın en güçlü esaslarından birini teşkil eder.

Bizim en mükemmel merhamet örneğimiz, bizi ve alemleri yaratan "erhamur-rahimîn"⁶⁵ olan Allah Teala'dır. Daha sonra ise onun sevgili kulu ve peygamberi Hz. Muhammed (sav) ve onun ashabı, daha sonra da onları takip edenlerdir.

2.1. Allah'ın Şefkat ve Merhameti

Mevlâna şefkat ve merhamette Allah'tan daha yüce bir varlık olmadığını, O'nun şefkat ve merhametinin her şeyi kuşattığını, herkesin ve her şeyin merhameti O'ndan öğrenmesi gerektiğini, O'nun izni olmadan da kimsenin şefkat ve merhamet gösteremeyeceğini çok çeşitli beyitlerinde dile getirmektedir.

Mevlâna merhameti **Allah'ın huy, sıfat edindiğini şu sözlerinde dile getirir:**

⁶⁰ Bilgi için bkz. Kur'an-ı Kerim, Ar'âf 7/156,190; Mü'min 40/7; Al-i İmrân 3/159; Şû'râ 42/43; Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Camiu's-Sahih, İstanbul, 1315 H. Edeb,19; Tevhid, 2; Hibe, 28; Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, Edebü'l-Müfred, Kahire, 1375 H. s.22, Ha. 43; Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim el-Haccac, Sahih, Mısır, 1954, Tevbe, 17; Fezâil, 65; Selâm, 45; Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünen, Kahire, 1382, Ha. 1923; Fadlullâhi'l-Ceylanî, Fadlullâhi's-Samet fi tavzihi'l-Edebi'l-Müfred, Kahire, 1388. H., I/118, Ha. 43; el-Aclûnî, age. II/202.

⁶¹ Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.171; Hüseyin Remzi, *Ahlâk-ı Hamidî*, İstanbul, 1310 R. s.74.

⁶² Bkz. Ali Seydî, *Ahlâk-ı Dinî*, İstanbul, 1329 R. s.123.

⁶³ Fatma Tuncer, Adalet ve Merhamet İlişkisi, <https://www.milligazete.com.tr/makale/5491801/fatma-tuncer/adalet-ve-merhamet-iliskisi> (19.11.2022)

⁶⁴ Bilgi için bkz. Buhârî, Tevhid,2, Edeb,18; Müslim, Fezâil, 65,96; Tirmizî, Ha. 1923.

⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, Yusuf (12), 64

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

“Civarın cennettir, huyun merhamet; hele şu anda, şu saatte; hadi, bir şeyler ver yoksullara”⁶⁶.

“Senin lütuf, merhamet elinde dostum, sopayım; fakat beni bir başka hale soktun mu da yılan kesilirim. Ey ölümsüz Tanrı! varlığına ne gün sığar ne zaman: günüm de senin havana düşmüş, zamanım da”⁶⁷.

Mevlâna Allah’ın merhametiyle insanın merhametinin farklı olduğunu belirtir. “Onun merhameti, insanın merhametine benzemez. Çünkü insanın acımasında bir dert, bir elem vardır. Mahlûkun acıması elemle karışıktır. Allah’ın rahmeti dertten de paktır, elemden de. ... O rahmet, vehme bile sığmaz, yalnız eseri görünür.”⁶⁸

Mevlâna Allah’ın merhameti gibi rahmetinin de varlıklara farklı şekillerde yansıdığını, burada esas olanın ise aynı zamanda yol gösterici özelliği olan külli rahmete mazhar olmak olduğunu vurgular.

“Halkın mazhar olduğu rahmet, cüz’i rahmettir. Fakat himmet sahibi er, külli rahmete mazhardır. Allah’ın cüz’i rahmetine mazhar olan, küllî rahmete ulaştı mı rahmet denizi kesilir, yol gösterici olur. Ey cüz’i rahmet, küllî ulaş... ey külli rahmet sen de yürü, halka yol göster.”⁶⁹

Mevlâna’ya göre her şey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah’ın⁷⁰ eseridir; bunlar şefkat ve merhametinin tezahürleridir.

“Nasıl olur da toprak, içteki sıraları gösterir? Nasıl olur da bahçe gökyüzü gibi aydınlanır? Bu güzel ve ağır elbiseleri nereden getirdiler? Hepsini de kerem sahibi Allah’tan... hepsi de merhamet sahibi Allah’tan!”⁷¹

“Tekrar oraya varınca Mûsâ gibi bengisuda dalgalar yutarız; balık gibi de o yaşayış denizine, neden dalgalandın da bizi balçık kuruluğuna attın; sende böylesine bir rahmet varken neden bu merhametsizlikte buldun ey merhametsizliği bile âlemdeki merhametlilerin merhametinden daha tatlı olan deriz. O da cevap verir de buyurur ki: Ben bir gizli defineydim; gayb perdesi ardında, mekânsızlık halvetinde, varlık perdelerinin ardında gizlenmişim; güzelliğimi, ululuğumu bilmelerini, benim nasıl bir bengisu olduğumu, ne biçim bir kutluluklar kimyası bulunduğumu görmelerini istedim”.⁷²

“Güneşin ateş gibi gidişine bak: Ay’ın geceleri yürüyüşünü gör, seher çağının gürültüsünü seyret: tıpkı mahşer günü hani. Temiz kişinin canı melek; kötü kişinin canı şeytan. Kerem sahibinin varlığı bir gemi; kötü kişinin varlığıysa demir atmış, kalakalmış. Merhamete bak, sanki süt ırmağı, şehvetse bal ırmağı, ömrü akıp giden bir su ırmağı bil: özleyişse kıpkızıl şarap ırmağı. Dört ırmak da sende gizli; hiç görmüyorsun fakat, nerde bile demiyorsun; O’nun sıfatları, O’nun zatı gibi hem gizli hem apaçık ortada.”⁷³

Mevlâna Allah’ın katını, huzurunu bütün gönüllerin kondukları güzel bir konağa benzetir. Orada güzellik ve merhamet bir araya gelmiştir. Güzellikle Ay’ın yüzünü şaşkın bir hale soktuğunu, merhametin ise kat-kat fazlasını yaptığını belirtir.⁷⁴ Yine Mevlâna bu bağlamda merhameti güneşe benzetir ve “O güneş, bir merhamete başladı mı gönlü kararmış bir bedene benzeyen gök, Ay ışığıyla dolar da taşar.”⁷⁵ ve “Allah’ın merhameti herkese şâmil olduğundan diler ki o rahmet, herkesi aydınlatsın.”⁷⁶

⁶⁶ Mevlâna, Divan-ı Kebir, II/ C X X X II, s.148, b.192

⁶⁷ Mevlâna, Divan-ı Kebir, II/LX X X IX, s.410, b. 3437-3438

⁶⁸ Mevlâna, Mesnevi, III/94, b. 3632-34

⁶⁹ Mevlâna, Mesnevi, III/48, b. 1807-1809.

⁷⁰ Mevlâna, Mesnevi, IV/69, b.3493; Mecalis-i Seba, s.28

⁷¹ Mevlâna, Mesnevi, II/28, b1663-1664)

⁷² Mevlâna, Mecalis-i Seba, s.63)

⁷³ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/XCIX, s.160, b.2014)

⁷⁴ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VI/CCLX V s.351, b.3620-3621)

⁷⁵ Mevlâna, Divan-ı Kebir, IV/CIII, s.415 B. 4015)

⁷⁶ Mevlâna, Mesnevi, I/64, b.3614

Mevlâna Allah'ın Peygamberler aracılığı ile vahiy göndermesinin nedenini de Allah merhametinin dertlilere derman olması için olduğunu belirtir.⁷⁷ Bu sebeple melekler bile merhamet diye Allah'ın kapısında secdeye kapanır.⁷⁸ Allah'ın şefkat ve merhameti, olmayacak şeyleri olur kılar.⁷⁹ Bu sebeplerdir ki "lütuf ve merhamet sahibi olan Allah kulları, işleri düzeltmekte Allah huyuna sahiptirler. Onlar, şiddet zamanı, sıkıntı vakti, rüşvet almaksızın mahlûkata acırlar yardımında bulunurlar."⁸⁰

Mevlâna Allah'ın sonsuz ve sınırsız merhameti yanında gazabının da şiddetli olduğuna dikkat çeker.

"Merhamet sahibi Allah, Nuh ve Hûd kavimlerinin helâkini bize gösterdi. Biz korkalım, ibret alalım diye onları kahretti. Ya aksi olsaydı vay haline!"⁸¹ "Âcize kızmak, gazap etmekse bundan da beterdir, hele merhamet sahibi Tanrı kızar, gazap ederse!"⁸²

Mevlâna, "Allah yargılayıcıdır, merhametlidir" sözünün nefsin aşağılık hilelerinden birisi olduğunu, bir taraftan da bu sözü söyleyenin elimde ekmeğim yok diye gam ve kederden öldüğünü, eğer gerçekten Allah yargılayıcı ve merhametliyse o zaman bu korku neden? diye sormaktadır.⁸³

Bütün bunlara rağmen Mevlâna'ya göre, Allah'ın rahmeti gazabından üstündür.⁸⁴ Çünkü Allah'ın kahrında bile yüzlerce merhamet vardır.⁸⁵ **Allah'ın hükmü, insana rahmet yaygısını yaymıştır.** Mevlâna'nın belirttiğine göre Yüce Mevla şöyle demektedir: "*Her nefeste bizim hilmimizden yüzlerce baba, yüzlerce ana doğar, yokluğa dalıp mahvolur. O babaların, o anaların hilmî, şefkati, bizim hilm ve şefkat denizimizin köpüğüdür. Köpük gider gelir ama deniz bâkidir.*"⁸⁶

*Her şeyin Allah'ın merhametine ihtiyacı vardır. Bu nedenle Allah'ın yaratıkları merhameti ancak yaratanından öğrenebilir.*⁸⁷

Mevlâna, zora düşenin kafir bile olsa gaflet perdesini yırtıp Allah'ın rahmet ve merhametini hatırladığını belirtir:

*"Zahmet geldi mi, gaflet perdesi yırtılır, Tanrıyı ikrar eder, sızlanmaya, ağlamaya koyulur; ya Rabbi, ey merhametli Tanrım demeye başlar. İyileşti mi, gene gaflet perdeleri gerilir önüne; nerde Tanrı der, bulamıyorum, göremiyorum ki; neyi arayacakmışım?"*⁸⁸

2.2. Hz. Peygamberin Şefkat ve Merhameti

Allah'ın geniş şefkat ve merhametinden sonra en merhametli insan Hz. Peygamberdir. Onun bir sıfatı da **rahmet peygamberidir**. O, şefkat ve merhamet timsalidir. Mevlâna bir beytinde merhamet abidesi o peygamberi Münafıkların Mescid-i Dırâr'a götürmek için nasıl kandırmaya çalışmalarını şöyle anlatmaktadır:

"Halk Peygamber'e masallar okumakta; yalan dolan atını sürmekteydiler. O merhametli, şefkatli Peygamber gülümseyerek ancak "Peki" diyebilirdi. O cemaatin teşekkür edilmesi icap eden işlerini anladı, icabet edeceğini söyleyerek haber getirenleri sevindirdi. Onların hileleri gözünün önünde görünüp duruyor, o hileleri süt içinde kıl görür gibi birer, birer görüyordu. Fakat o lütuf sahibi Peygamber, kılı görmemezlikten geliyor, o zarif kimse sütü övüyordu. Yüz binlerce hile ve hud'a kıllarına o an gözünü yummuştu. O kerem denizi doğru buyurmuştu: 'Ben, sizi, sizden ziyade

⁷⁷ Mevlâna, Mesnevi, VI/24, b.1154

⁷⁸ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/XCII, s. B.1910)

⁷⁹ Mevlâna, Divan-ı Kebir, V/ CIV, s.463, b.6330

⁸⁰ Mevlâna, Mesnevi, III/57, b.2220

⁸¹ Mevlâna, Mesnevi, II/52, b.3057-58

⁸² Mevlâna, Mesnevi, V/19, b.30101

⁸³ Mevlâna, Mesnevi, II/52, b.3086-87

⁸⁴ Mevlâna, Mesnevi, I/48, b.2672

⁸⁵ Mevlâna, Divan-ı Kebir, I/xcvii, s. 130. b. 1210

⁸⁶ Mevlâna, Mesnevi, I/48, 2670-76

⁸⁷ Mevlâna, Mesnevi, II/45, b.2667-69; Mevlâna, Mesnevi, III/87, b.3388

⁸⁸ Mevlâna, Fihi Mâ-fih, s.422)

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

*esirgerim.*⁸⁹ Ben âdeta dehşetli surette alevlenmiş, yalınlanmış bir ateşin kıyısına oturmuş bir adama benzerim. Siz pervane gibi o tarafa koşuyorsunuz. Ben de iki elimle pervane kovmaktayım”⁹⁰

Mevlâna Hz. Peygamberi şefkat ve merhamet açısından bir süt nineye benzetmekte, bizim de onu emen çocukları olduğumuzu, onun ümmetini ana şefkatiyle sarıp sarmaladığını belirtmektedir.⁹¹

Mevlâna Dekukî adında aşık ve keramet sahibi bir zatın halka şefkat gösterdiğini, su gibi faydalı olduğunu, onlara güzel bir şefaathçi olduğunu, duasının da Allah tarafından kabul edilen biri olduğunu, daima iyiyi esirgediğini, hatta kötüyü de esirgediğini, herkese karşı anadan daha iyi, babadan daha düşkün ve muhabbetli biri olduğunu bildirir. Hz. Peygamber’in bu ve bu gibi olanlara ise şefkat ve merhametinin küllî olduğunu, yer yüzünde her çeşit merhameti kuşattığını, şu şekilde belirtir: “*Ey ulular, ben size baba gibi şefkat ederim, sizi babanız gibi severim. Çünkü siz benim cüz’lerimsiniz. Neden cüz’ü külden ayırırsınız?*” Cüz, külden ayrıldı mı bir işe yaramaz. Tenden bir uzuv kesildi mi o uzuv, murdar olur. Tekrar aslına ulaşmazsa ölür kalır, candan haberi bile olmaz.⁹²

2.3. Sahabe-İ Kiramın Şefkat Ve Merhameti

Hz. Peygamberden sonra insanlar içinde en merhametli olanlar sahabedir. Kur’an’da belirtildiğine göre; “Onlar kendi aralarında çok merhametli, kâfirlere karşı ise çok serttirler.”⁹³ Mevlâna bunu Divan-ı Kebir’inde şöyle ifade etmektedir: “*ölmek de bizim harcamız, dirilmek de... İkisi de güzel bir yurdumuz bizim; acemice korkmayız, hoşuz, ram olmuşuz. "Aralarında merhametlilerdir" ayeti geldi mi, suya benzeriz, "küfür ehline karşı da çetindir onlar" dendi mi de demiriz.*”⁹⁴

Mevlâna, Hz. Ali’nin (kv) bir savaşta bir düşmanını alt edip öldürmek üzere iken düşmanın onun yüzüne tükürmesi ve Hz. Ali’nin böylesi bir olay karşısında iradesine nasıl hâkim olduğunu anlatmaktadır.

“*İbadetteki ihlâsı Ali’den öğren, Allah aslanını hilelerden arınmış bil. Savaşta bir yiğidi alt etti, hemen kılıcını çekip üstüne saldırdı. O, her peygamberin, her velinin öğündüğü Ali’nin yüzüne tükürdü. Bir yüze tükürdü ki ay, secde yerinde o yüze secde eder. Ali, derhal kılıcı elinden attı, onunla savaşmaktan vazgeçti. O savaşçı er, bu işe, bu yersiz af ve merhamete şaşırıp kaldı. Dedi ki: "Bana keskin kılıcını kaldırmıştın, neden kılıcı indirdin ve beni bıraktın? Benimle savaşmadan daha âlâ ne gördün de beni avlamadan vazgeçtin? Ne gördün ki bu derecede kızgınken kızgınlığın yatıştı; böyle bir şimşek çaktı, sonra sönüverdi?"*⁹⁵ Hz. Ali’nin yüzüne tüküren kişi şöyle devam etti: “*Sen ki, tek başına bir ümmetsin, fakat yüzbinlerce er sayılırsın. Ey bu kulu, himmet doğanına av eden! Kahır zamanında bu merhamet neden? Ejderhayı elden bırakmak kimin yolu?*” Bu soruya Hz. Ali’nin cevabı ise; “*Ben kılıcı Allah için vuruyorum. Allah kuluyum ten memuru değil! Allah aslanıyım heva heves aslanı değil... İşim, dinime şahittir.*”⁹⁶ şeklinde oldu.

2.4. Anne-Babanın Şefkat ve Merhameti

Mevlâna anne ve baba şefkat ve merhametini her daim Allah’ın şefkat ve merhameti bağlamında ele almaktadır. Onların şefkat ve merhametini kendi hılim ve şefkatinin bir sonucu olduğunu, asıl olanın, bâkî olanın ise kendi hılim ve şefkati olduğunu şu sözlerle dile getirir: “*Her nefeste bizim hilmimizden yüzlerce baba, yüzlerce ana doğar, yokluğa dalıp mahvolur. O babaların, o anaların hılmı, şefkati, bizim hılim ve şefkat denizimizin köpüğüdür. Köpük gider gelir ama deniz bâkidir dedi.*”⁹⁷

Mevlâna Ana-baba şefkatinin Allah’tan olduğunu, önce Allah’ın hakkı, sonra ise ana-babanın hakkı geldiğini belirtir. “*Allah, binlerce sanat ve fen düzdü de ana, sana sevgi bağladı, şefkat*

⁸⁹ Mevlâna, Mesnevi, II/48, b.2848-2854

⁹⁰ Mevlâna, Mesnevi, II/48, b.2855-2858

⁹¹ Mevlâna, Mesnevi, III/3, b.103

⁹² Mevlâna, Mesnevi, III/49, b.1933-1939

⁹³ Bkz. Kur’an-ı Kerim, Hadîd 57/27; Feth 48/29; Mâide 5/54.

⁹⁴ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VII/ s.357, b.4617-4618)

⁹⁵ Mevlâna, Mesnevi, I/66, b.3721-3729)

⁹⁶ Mevlâna, Mesnevi, I/67, b.3785-3789

⁹⁷ Mevlâna, Mesnevi, I/48, 2670-76

gösterdi. *Şu hâlde Allah hakkı, ana hakkından öncedir, Allah hakkını bilmeyen eşektir. Anayı, ananın memesini, sütünü yaratan, onu babayla çift eden O'dur, O'na serkeş olma.*⁹⁸

Mevlâna, ana ve babanın şefkat ve merhameti arasında bir fark olduğunu, ana şefkatinin daha yumuşak,⁹⁹ baba şefkatinin ise daha soğuk ve belirsizliğinden söz eder. Hz. İbrahim (as)'e oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesi emri geldiğinde, Allah'ın emrini oğlu İsmail'e anlattı. O da Hakk'ın emrine boyun eğip kurban olmaya hazırlandı. Şefkatli baba oğlunun boğazına bıçağı sürtünce Allah'ın emri ile bıçak kesmedi. Böylece baba ilahî emri yerine getirmiş oldu. Kendisine oğlu yerine bir koç kurban etmesi emredildi.¹⁰⁰

Bilindiği gibi Güneş, yeryüzündeki bütün mahlûkata ışık, sıcaklık ve gıda vesilesidir. En kuytu ve ücra köşelere kadar ulaşmaktadır. Bir mü'minin gönlü de güneş gibi olmalıdır. Gönlü Derya gibi olan bir mü'min de şefkat ve merhamette; engin, geniş ve yüce ufuklara sahip olmalıdır. Etrafını aydınlattığı kadar kendi nurunun da artacağını unutmamalıdır.

2.5. Diğer İnsanların Şefkat ve Merhameti

Mevlâna, şefkat ve merhameti bütün yaratılmışların muhtaç olduğu bir şey olarak niteler. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi yer yüzündeki her şey sevgi, rahmet, şefkat ve merhametin eseridir. Eğer Allah'ın sevgisi, rahmet ve şefkati olmasaydı hiçbir şey yaratılmış olmazdı. Mevlâna'ya göre *"sevgi ve acıma aynı zamanda insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvet ise hayvanlık vasfıdır."*¹⁰¹

*"Ağlamak istersen gözyaşı dökenlere acı. Merhamete nâil olmak istersen zayıflara merhamet et."*¹⁰²

Mevlâna Mesnevi'de konu ile ilgili şöyle bir hikâye anlatır: Çocukları ölen bir şeyhe karısı neden ağlamadığını sorar. O da karısına der ki: *"Arkadaş, merhametim, şefkatim yok, yüreğim katı sanma, biz, kâfirlere, Allah'a küfranı nimette bulunmuş olmalarına rağmen onlara da acırız. Hatta halk onları taşıyor diye köpeklere de acırız. Ben beni ısırın köpeğe de dua eder, Yarabbi sen onu bu huyundan vazgeçir, adamları ısırmasın da halkın taşını, topacını yemesin derim. Allah, velileri âlemlere rahmet olmak üzere yeryüzüne getirmiştir."*¹⁰³

"Onlar, halkı Allah'ın haremine davet ederler, Hakk'a da "Yarabbi bunları sen kurtar" diye dua ederler. Bu yüzden halka usanmadan öğüt verirler. Halk, öğütlerini kabul etmedi mi, "Yarabbi, sen bunlara acı sen kapını kapama" derler. Halkın mazhar olduğu rahmet, cüz'i rahmettir. Fakat himmet sahibi er, külli rahmete mazhardır. Allah'ın cüz'i rahmetine mazhar olan, külli rahmete ulaştı mı rahmet denizi kesilir, yol gösterici olur. Ey cüz'i rahmet, küllü ulaş... ey külli rahmet sen de yürü, halka yol göster. Cüz'i rahmete mazhar olan ve o mertebede kalan, denizin yolunu bilmez. Kuyuları da denize benzer sanır! Denizin yolunu bilmedikçe nasıl yol alır, halkı nasıl denize götürür, denize ulaştırır? Sel ve nehir gibi denize kadar akıp gitti mi o vakit denize ulaşır, denizle birleşir. Bundan önce halkı davet etse bile bu daveti taklittir. Yolu, varılacak makamı görerek yahut Allah'tan vahiy ve ilhamla, Allah kuvvetiyle değil!" Kadın, *"Peki mademki herkese acıyorsun, bu sürünün çobanı gibi sürünün etrafında dönüp dolaşıyorsun demektir. Ecel cellâdı, oğullarını vurup öldürdüğü halde nasıl oluyor da kendi oğluna ağlamıyorsun? Gözyaşları, merhamete delildir, yürek yanmadıkça göz yaşaramaz, neden gözlerinde yaş yok, niçin ağlamıyorsun ya?"* dedi. Şeyh kadına yüzünü çevirip dedi ki. *"Kocakarı, kış mevsimi, Temmuz ayına benzemez. İsterse hepsi ölsün, isterse diri kalsın... gönül gözünden kaybolmuyorlar ki! Onları gözümün önünde görüp dururken neden senin gibi yüzümü yırtayım?"*¹⁰⁴

Mevlâna, ağlamanın ve göz yaşlarının merhametin delili olduğunu, yürek yanmadıkça da gözlerin yaşarmayacağı belirtir. Yine o eğer insan ağlamak isterse göz yaşı dökenlere acılamak gerektiğini, eğer

⁹⁸ Mevlâna, Mesnevi, III/9, b.328-330

⁹⁹ Mevlâna, Mesnevi, VI/7, b. 277

¹⁰⁰ https://archive.org/stream/SefikCanMesneviSerhi/Sefik_Can-Mesnevi_Serhi_djvu.txt

¹⁰¹ Mevlâna, Mesnevi, I/44, b.2436

¹⁰² Mevlâna, Mesnevi, I/15, b.822

¹⁰³ Mevlâna, Mesnevi, III/46, b. 1800

¹⁰⁴ Mevlâna, Mesnevi, III/46, b.1805-1819

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

insan merhamete ulaşmak isterse de zayıflara merhamet etmesi gerektiğini belirtir. Yüce Peygamber Hz. Muhammed de “*merhamet etmeyene merhamet olunmaz*”¹⁰⁵ buyurur.

Mevlâna önemli bir konuya daha vurgu yapmaktadır. O da hiçbir şeyi, bir şeye sahip olmayandan öğrenmenin mümkün olmadığını. Bu nedenle “vefayı vefasızda, edebi hayasızda, merhameti vicdansızda” aramamak lazımdır. Cahilde ise hiçbir şey aramamak gerekir. Mevlâna sevgi ve merhameti insanın içinde akan bir nehre benzetmektedir. Bu nehir ne kadar güçlü akarsa o kadar insanın içinde kötülük tutmaz. Nerede su akarsa orada bir yeşillik, hayat, nerede kardeşlik varsa orada da merhamet vardır.¹⁰⁶

Mevlâna’ya göre, böbürlenerek başlar kıran kişiye ne Allah’ın bir rahmeti nasip olur, ne de halkın. O merhamette güneş gibi olmayı, cömertlikte akar su gibi, tevazuda toprak, ayıpları örtmede de gece gibi olmayı önermektedir.¹⁰⁷

Mevlâna merhamet vb. konularda insana iğneyi kendisine batırmayı, çuvaldızı da başkalarına batırmayı öğütlemektedir. Konuyla ilgili olarak da: Sende zulüm, haset, merhametsizlik ve bunlar gibi kötü huylar olduğu halde, bunlardan dolayı kendine güvenmiyorsun da bunları bir başkasında görünce mi ürküp rahatsız oluyorsun. Bu ürküş esas insanın kendisinden ürkmesidir.

Bir gün Mevlânâ, kızı **Melike Hatun**’un, hizmetçisini azarladığını görür. Ona şöyle öğüt verir:

“–Onu niçin incitiyorsun? Acaba sen onun hizmetçisi olsaydın ne yapardın? Kızım, **Allah’tan başka hiç kimsenin gerçek manada kulu-kölesi yoktur.** Sana hizmette bulunanlar, asla hizmetçilerimiz değil, hepsi de ancak **kardeşlerimizdir.**”¹⁰⁸

2.6. Yarattılmış Diğer Bütün Canlılara Karşı Şefkat ve Merhamet

Mevlâna, merhameti herkes ve her şeyin hak ettiğini savunur. Ancak bunun da karşılıklı olması gerektiğine vurgu yapar. Ona göre hiçbir şey tek taraflı değildir. O, Hz. Peygamberin: “**Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahmân’dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır.**”¹⁰⁹ hadisini kendisine esas alarak: “*Sen yerde olanlara merhamet et ki gökte olanlar da sana merhamet etsin. Sen aşağı olana acı ki senden üstün olan da sana acısın.*” demektedir. Mevlâna merhametin her zoru bozduğu düşüncesindedir. Zira Ona göre, o âşık öldüren kahredici, merhametle, sevgiyle katılsa ve birleşseydi, granitten yapılmış dağdan sütler coşardı, demire kadar her şey gülerdi.¹¹⁰

Merhamet aynı zamanda kızgınlığı, öfkeyi de dindirir. Mevlâna’ya göre dünyada düşmanlar, düşmanlıklar olmasaydı halktaki kızgınlık yatışır, geçer giderdi! Cehennem denilen şey de o kızgınlıktandır. Düşmanlık olmalı ki Cehennem yaşasın. Yoksa merhamet, onu söndürürdü! O vakit kahırsız ve kötülüksüz lütuf kalırdı; bu takdirde padişahlığın kemâli nasıl zahir olurdu ki?¹¹¹

Her şeyin zıddı ile kâim olduğunu belirten Mevlâna, insan yoksulluktan dertlenince, yoksulluğunun ona dadı ve gıda kesildiğini, zira cennetin nefse hoş gelmeyen şeylerden meydana geldiğini, merhametin gönlü kırık âcizlerin nasibi olduğunu, büyülenerek başlar kıran kimseye ise ne Allah’ın merhametinin nasip olduğunu ne de halkın!¹¹² merhametinin nasip olduğunu belirtir. Mevlâna, eğer insan zahmet, eziyet çekmeseydi merhametli olduğunu nerden bilecekti; nekeslik olmasaydı Allah’ın kerim olduğunu nerden bilecekti?¹¹³ diye sormaktadır. Ona göre er kişiye merhamet yaraşır. İlaç ise

¹⁰⁵ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 65. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Edeb 145; Tirmizî, Bîrr 12

¹⁰⁶ Mevlâna, Mesnevi, II/56, b.3300-3302; I/15, b.820-821

¹⁰⁷ Bkz. Cafer Sadık YARAN, “Mevlâna’nın Yedi Öğütü”: Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Aidiyet Meselesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 16, Yıl: 2007, s.32

¹⁰⁸ Mevlâna, Âriflerin Menkıbeleri, I, 626

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, Edeb 58; Tirmizî, Bîrr 16

¹¹⁰ Mevlâna, Divan-ı Kebir, VI/ X V, s.26, b.214)

¹¹¹ Mevlâna, Mesnevi IV/23, b.1077

¹¹² Mevlâna, Mesnevi IV/38, b. 1856-59

¹¹³ Mevlâna, Fihi Ma-fih s.505)

dert peşinden gider. Nerede bir dert varsa, deva oraya gider. Su, neresi alçaksa, oraya akar.¹¹⁴ Eğer insan merhamete nail olmak isterse, önce zayıflara, merhamet isteyenlere merhametlidir.¹¹⁵

Mevlâna sevgi ve merhametin sadece insanlara değil bütün yaratılmışlara, özellikle de hayvanlara yapılması noktasında çok hassas davranır. Bir gün Mevlâna Nefisüddîn Sivâsî'ye bir kuruş verip ekmeğe aldırır. Sonra ekmeği eline alıp yıkılmış ve terk edilmiş bir eve gider. Nefisüddîn de gizlice onu takip eder. Sonunda, Mevlânâ'nın o ekmeği yeni yavrulmuş bir köpeğe kendi elleriyle yedirdiğini görür. Mevlânâ dönüşünde, Nefisüddîn'in kendisini takip ettiğini anlayıp ona; bu hayvanın yedi gündür aç olduğunu ve yavrularına şefkatle baktığını ve yanlarından hiç ayrılmadığını belirtir. Allah'ın Resulü Muhammed Mustafâ'nın (sav) bir hadis-i şeriflerinde; 'Merhametlilerin en büyüğü olan Allah'ı Teâlâ, kullarından merhametli olanlara merhamet eder. Ey ümmet ve ashabım! Siz de O'nun yarattıklarına merhamet ediniz ki, size de sema ehli merhamet etsin'¹¹⁶ buyurduğunu nakleder.

Hayvanlara karşı sevgi ve merhamet sadece açlık ve susuzluklarını gidermekle olmaz. Onlara aynı zamanda eziyet etmemek, fazla yük yüklememek, barınma yerlerini onların yaşayacağı şekilde düzenlemek de sevgi ve merhametin bir gereğidir.

Mevlâna, bir gün bir müridin merkebine binmiş gidiyor olduğu haldeyken merkebin anırmaya başladığını, müridin de sinirlenerek eşeğin başına vurmaya başladığını anlatır. Bu duruma şahit olan Mevlânâ, müride şu uyarıda bulunur:

"–Seni taşıdığı hâlde, sen binici, o da taşıyıcı olduğu için şükredeceğin yerde; bu biçare hayvanı niçin dövüyorsun? Allah göstermesin, eğer iş tersine olsaydı, (o senin sırtına binmiş ve sana vuruyor olsaydı) o zaman ne yapacaktın?"¹¹⁷

Yine Mevlâna Mesnevi'de hayvanlara, özellikle de binek hayvanlarına merhamet gösterilmesi hususuna dikkat çekerek vesvese içinde olan bir sufünün eşeğinin halini şöyle anlatmaktadır: Zavallı eşek; taş toprak içinde, semeri tersine dönmüş, kuskunu kopmuştur. Yol yürümekten ölmüş, bütün gece yemsi... gâh can çekişmekte, gâh ölüm haline gelmekteydi. Bütün gece "Yarabbi, arpadan vazgeçtim, bir avuçtan da az saman olsa" diye sayıklıyordu. Hâl diliyle "Ey şeyhler, bir merhamet edin, bu ham ve edepsiz hizmetçinin elinden yandım" diyordu. O eşeğin çektiği eziyeti, duyduğu azabı ancak karada uçan kuş, sele kapılırsa çeker duyar!¹¹⁸

Mevlâna Hz. Peygamberin bir hadisinden ilham alarak merhametin kalbi yumuşattığını ve duanın kabulüne vesile olduğunu belirtir. Gönül ferahlayıp yumuşadığında duaya en uygun zaman ve hal olduğu anlaşılır: «Gönlünüze bir yumuşaklık, bir merhamet geldi mi fırsat bilin de duaya koyulun.» Varlık âleminin ulusu, yerlerin-göklerin ışığı bunu göstermiştir bize.¹¹⁹ Yine Hz. Peygamber buyuruyor ki: "Gönülleriniz yumuşadı, gözleriniz yaşardı mı, sizde bir yanış, bir yalvarış vasatı meydana geldi mi, o an, hacet dileme ânıdır; o çağ/zamanı ganimet bilin ki rahmet kapısı açıktır; hacetlerinizi dileyin."¹²⁰

Mevlâna merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'a da şöyle niyazda bulunmaktadır: Burada toplanmış olan büyüklerin, yakınların, dostların her birerini kendi rahmet kapına al, hepsini de esenlik yurdunda topla ey âlemlerin Allah'ı, ey yardım edenlerin hayırlısı, rahmetinle duamızı kabul et ey merhametlilerin merhametlisi.¹²¹

Yine Mevlâna dua esnasında insanın duası sebebiyle yok olması gerektiğini, zira o esnada o duada bulunanın Allah olduğunu; duanın da Allah'tan olduğunu, icabetin de O'dan olduğunu dile getirir. Arada vasita olarak mahlûk yoktur. O niyazdan cismin de haberi yoktur, canın da. Zira lütuf ve merhamet sahibi olan Allah kulları, işleri düzeltmekte Allah huyuna sahiptirler. Onlar, şiddet zamanı,

¹¹⁴ Mevlâna, Mesnevi II/33, b.1935-1939)

¹¹⁵ Mevlâna, Mesnevi I/15, b.823)

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16

¹¹⁷ Mevlâna, Âriflerin Menkıbeleri, I, 183-184

¹¹⁸ Mevlâna, Mesnevi II/5, b. 234-239

¹¹⁹ Mevlâna, Fihi Ma-fih, s.471

¹²⁰ Mevlâna, Mecalisi Seba, s.41

¹²¹ Mevlâna, Mecalis-i Seba, s.28

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

sıkıntı vakti, rüşvet almaksızın mahlûkata acırlar, yardımda bulunurlar. Ey belâlara uğramış adam, kendine gel de bunları ara... kendine gel de belâ vaktinde onların duasını ganimet bil!¹²²

Mevlâna merhametin oluşması ve meydana gelmesi için onu istemek, onun için ağlayıp inlemek gerektiğini, bu nedenle de Allah'ın hacet çocuklarını onlar ağlasınlar da süt meydana gelsin diye yarattığını belirtir. Bu nedenle de her daim “Allah'ı çağırım”; ağlayıp inlemeyi bırakmayın ki Allah'ın merhamet sütleri coşsun” diyerek öğüt vermektedir.¹²³

Neticede Mevlâna merhamet etmemin de edilmenin de Tanrı'nın lütuf ve merhametiyle olduğunu belirtir.¹²⁴ Çünkü ona göre sabır ve merhametten başka daha iyi bir iş yoktur.¹²⁵ Buna karşılık katı yüreklilik, merhametsizlik ise kimi bulursa yakar, yıkar; eğer kimseyi bulamazsa o zaman da kendi kendisini yer bitirir. Bu durumu Mevlâna: “Hiç ol da onun dışından kurtul. O katı yürekliden merhameti az um!”¹²⁶ ifadesi ile dile getirir.

Sonuç

Bu çalışmada, ahlakın temel faziletlerden biri olan adalet ve onunla birlikte zikredilen şefkat ve merhamet Mevlâna'nın ahlak anlayışı açısından ele alınmaya çalışıldı. Daha önce bu hali ile konu ele alınıp üzerinde çalışılmadığı için konu araştırılmaya değer bulundu. Çünkü adalet ile şefkat ve merhamet ilişkisi ahlakta çok önemli bir meseledir. Biz önce adalet ile ilgili Mevlâna'nın yaklaşımını ortaya koyduktan sonra, şefkat ve merhameti, bunların önemini, adaletle ne gibi bir ilişki içinde olduklarını, şefkat ve merhamet olmayınca adaletin nasıl bir tavır içinde olabileceği hususlarını irdeleyip sorgulama yöntemiyle betimlemeye çalıştık.

Bu çalışmanın ana ilkesini oluşturan **adalet**, diğer üç temel fazilet olan hikmet, şecaat ve iffeti de içine alan bir bütünü temsil eder. Bilindiği üzere adalet; her din, her mezhep ve felsefe tarafından savunulmuş; ancak onun tanımı, önemi ve yorumu farklı farklı şekillerde yapılmıştır. Bütün bu tariflerin hepsinde ise insanın toplumuna karşı yapmak zorunda olduğu müspet ve menfi görevlerden bahsedilmektedir. Buna göre adaletin: “*Her şeyi ait olduğu yere koymak ve herkese hakkını vermek*” şeklindeki bir tanımı, Kur'anın ruhuna da uygun düşmektedir. Mevlâna'nın “*bir şeyi layık olduğu yere koymaktır*” şeklindeki tanımı da aynı şeyi tekrarlamaktadır.

Mevlâna, adalet ile zıddı olan zulüm arasındaki farkı da varlık ile yokluk arasındaki farka benzetir. Çünkü adalet sahibini, yöneticiyi yüceltir ve insanı doğruluğa sevk eder. Mevlâna adaletle davranmanın nafîle ibadetten daha hayırlı ve gerekli olduğunu ifade eder. Yine o, adaletin iki dünyayı da güzelleştirdiğini, bulunduğu yere uzlaşma ve emniyet getirdiğini, hakkaniyeti sağladığını, dirlik ve düzen getirdiğini, yeri ve göğü aydınlattığını belirtir.

Mevlâna'ya göre insanlar arasındaki sevgiyi adalet tesis eder. Adalet de sevgi ve merhamet ile yaşar. Bu nedendir ki adalet, şefkat ve merhamet arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Sevgi ve şefkat insanı yumuşatır, yardımlaşmaya ve şefkatli olmaya alıştıırır. Şefkatli ve merhametli insanlar ise her şeye karşı daima sevgi hisseder. Sevginin sürdürülebilmesi için de adalet, şefkat ve merhamet daima birbirine muhtaçtır. Çünkü her şeyde, aldığımız her nefeste, bastığımız her yerde Allah'ın adaletini görebilir ve merhametinin eserlerini izleyebiliriz. Zira adalet şefkati olgunlaştırır; şefkat de adaleti tatlılaştırır.

Mevlâna merhameti ise Allah'ın “Rahmân ve Rahîm” sıfatlarından doğan ilâhî bir duygu olarak niteler. Bu ilâhî sıfatlar her işimizin başında bir anahtar cümle görevi görür ve her işe, onları içeren “besmele” ile başlarız. Yine merhamet, Allah ile kulları ve kulların kendi aralarındaki ahlakiliği en mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır. En mükemmel merhamet örneğimiz ise Allah ve Resulüdür. Allah'ın merhameti her şeyi kuşatmıştır. Allah'ın merhameti varlıklara farklı olduğu gibi şefkati de öyledir.

¹²² Mevlâna, Mesnevi III/57, b.2220)

¹²³ Mevlâna, Mesnevi II/33, b.1953-54)

¹²⁴ Mevlâna, Mecalis-i Seba s.39

¹²⁵ Mevlâna, Mesnevi, V/38, b. 4008-09

¹²⁶ Mevlâna, Mesnevi, V/10, b. 530

Mevlâna Allah'ın Peygamberler aracılığı ile vahiy göndermesinin nedenini de Allah merhametinin dertlilere derman olması için olduğunu belirtir. Mevlâna Hz. Peygamberi, şefkat ve merhamet timsali olarak niteledikten sonra, ashabı kiramın da çok merhametli olduğunu belirtir.

Mevlâna ana-baba şefkatinden söz ederken önce Allah'ın hakkı geldiğini, daha sonra ana hakkının onu takip ettiğini, ana şefkatinin daha yumuşak, ama baba şefkatinin daha soğuk ve belirsizliğinden söz eder.

Mevlâna, şefkat ve merhameti bütün yaratılmışların muhtaç olduğu bir şey olarak görür. Çünkü ona göre *sevgi ve acıma bir insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvet ise hayvanlık vasfıdır. Bilindiği üzere o merhamette güneş gibi olmayı, cömertlikte akar su gibi, tevazuda toprak, ayıpları örtmede de gece gibi olmayı önermektedir*

Mevlâna, merhameti herkes ve her şeyin hak ettiğini savunur. O, bu konuda Hz. Peygamberin: **"Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler"** hadisini şiar edinmiştir.

Mevlâna merhamet etmemin de edilmemin de Allah'ın lütuf ve merhametiyle olduğunu belirtir. Çünkü ona göre sabır ve merhametten başka daha iyi bir iş yoktur. Buna karşılık katı yüreklilik, merhametsizlik ise kimi bulursa onu yakar, yıkar; eğer kimseyi bulamazsa o zaman da merhametsizin kendisini yer bitirir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim,

Ahmet Cevad, *Musahabât-ı Ahlakiye*, İstanbul, 1332 R.

Ahmet Eflakî, Ariflerin Menkıbeleri, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yayınları, İstanbul, 1995.

Ali İrfan (Eğribozî), *Mufassal Ahlâk-ı Medenî*, İstanbul, 1327 R.

Ali Kemâl, İlm-i Ahlak, İstanbul, 1330 R.

Ali Seydî, *Ahlâk-ı Dinî*, İstanbul, 1329 R.

Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, Camiu's- Sahih, İstanbul, 1315 H.

Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, Edebü'l- Müfred, Kahire, 1375 H.

Ebû Dâvud, Diyet,6;

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâi ve Müziü'l- İlbas Amma İştehere Mine'l- Ehadisi Ala's- Sinetin Nasi, Beyrut, 1352 H.

Erdem, Hüsamettin, Ahlak Felsefesi, Hü-Er Yayınları, Konya, 2021,

Fadlullahi'l- Ceylanî, Fadlullahi's Samet fi tavzihi'l- Edebi'l- Müfred, Kahire, 1388. H (1-2).

Gökalp, Ziya Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 1970,

Hasan Hüsnü (Doyranî), *Hülâsa-i Medeniyeti İslamiye*, İstanbul, 1304,

https://archive.org/stream/SefikCanMesneviSerhi/Sefik_Can-Mesnevi_Serhi_djvu.txt

Hüseyin Remzi, *Ahlâk-ı Hamidî*, İstanbul, 1310 R.

Mevlâna, Celaleddin, Fihi Mâ-fih, Çev: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008

Mevlâna, Celaleddin, Mecâlis-i Seb'a, Çev. ve Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Kent Basımevi, İstanbul, 1994

Mevlâna, Celaleddin, Mesnevi, Türkçesi: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2007.

Mevlâna, Celaleddin, Divan-ı Kebir, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Remzi kitabevi, İstanbul, 1957.

Müslim, Ebu'l- Hüseyin Müslim el-Haccac, Sahih, Mısır, 1954.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünen, Kahire, 1382.

YARAN, C. S., *"Mevlâna'nın Yedi Öğüdü": Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Aidiyet Meselesi*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 16, Yıl: 2007,

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979,

MAWLANA RUMI AND HIS WORLD OF SUFI AND SPIRITUAL THOUGHT WITH REFERENCE TO LOVE

Hamidullah Marazi *

Abstract

When we talk about spiritual or Sufi thought, first thing which comes to our mind is love and I should say dispassionate and passionate love. Rumi is the embodiment of love and his poetry is indicative of love, divine and human both. Rūmī writes: “Everything I say in explanation and clarification of Love,

When I come to Love (itself) I am ashamed of (my explanation of) it,
Although the commentary of the tongue (zabān) is clarifying
Yet the tongueless (bī zabān) Love is clearer”

We can call Rumi the philosopher of love. As has been said about him that he is playing on the imagery of the “split” of the nip of the pen, which causes the flow of ink. When it comes to Love, because of its inability to describe the ineffability of love, the pen symbolically breaks.

Rumi is best known for his poems expressing the ecstasies and mysteries of love of all kinds “human and divine” and his love poems will open ones heart and soul to the lover inside and out.

He says : 'There are lovers content with longing.
I'm not one of them.'

However according to Rumi: “Love that is for the sake of a fine complexion is no true love; because in the end it proves nothing but a disgrace.”

It can be safely said that the moral and mystical teaching of the mathnawi is centred in love. According to Rumi even an earthly love can purify the soul, and how much greater must be the power of the love that leaves “nothing of myself in me!” By developing this principle Rumi shows that all partial evil is universal good; that the antithesis of freedom and necessity disappears in harmony of will ;and that a religious faith resting on conventional beliefs or intellectual evidences has no value whatsoever .

Rumi has been described by Professor E. G. Browne as 'without doubt the most eminent Sufi poet whom Persia has produced, while his mystical Mathnawi deserves to be ranked amongst the great poems of all time'. He has been called “the greatest mystical poet of any age”. Sir Muhammad Iqbal, who many times acknowledged his indebtedness to the great Persian visionary, stated that 'the world of today needs a Rumi to create an attitude of hope and to kindle the fire of enthusiasm for life'.

Among those who were influenced by Ibn al 'Arabi (d.1240) and his teachings was Jalauddin Rumi. His doctrine of wahdat al wujud inspired Rumi. In turn inspired by the ideas of Maulana Jalaluddin Rumi, Iraqi and Fariduddin Attar, Shaykh Sharafuddin believed in wahdat al wujud. It is very significant to note that Jalāl al-Dīn Rūmī was a friend and close associate of Ṣadr al-Dīn al-Qūnawī and was thus related to the school of Ibn 'Arabī. But to say that Rūmī was fully engrossed in the doctrine of Ibn Arabi is not true because he remains an independent gnostic of outstanding quality and a unique phenomenon in the whole tradition of esoteric commentaries, despite being influenced by Ibn Arabi. According to William Chittick it had become obvious to me that interpreting Rumi in terms of Ibn Arabi is not completely fair to his perspective, though it is certainly preferable to methodologies not rooted in the tradition.

Some of his followers also attended the lectures of Sadruddin Qonawi in order to penetrate the complicated thought system of Ibn 'Arabi, but Maulana kept away from such scholarly deliberations, so much so that he has been accused of a lack of technicality in the Mathnawi and reproached for his failure to present the stages and stations on the path in logical sequence.

It is for the same reason that because of his monumental poetical work, the Mathnawī Rumi, is considered one of the greatest spiritual masters of Islam, and is well known in the West and next to al-Ghazzali perhaps the Sufi most studied by Western orientologists.

Rumi was an enlightened lover, a true human being; .Rumi was an enlightened lover, a true human being. Sufis call Rumi the Qutb, the pole, of love. Gilani (d. 1166) was the pole of power and Ibn Arabi (1165–1249), of knowledge. Through Rumi comes a transmission of the divine to this planet in the regions of love. His poetry is a record of his enduring the experience of living at the core. In each human being there is a meeting with the divine. That intersection is the heart. His poems attend the soul's flowering from grief, and from every emotion that streams through the guest house of consciousness. Rumi says an ecstatic human being is a polished mirror that cannot help reflecting. What we love, we are. As the heart comes cleaner, we see the kingdom as it is. We become reflected light. The polishing may be related to practices, a devotion we do every day that is an emptying

---

* Prof. Director International Centre for Spiritual Studies, Islamic University of Science and Technology, Awantipora Kashmir India

out. John A Subhan calls Mathnawi –i-Maanavi, the “spiritual Couplets”. Rumi’s “real awakening is –due to his meeting with shamsuddin Tabrizi.

It is true that Rumi did not write direct metaphysical expositions as did an Ibn Arabi or Sadr al-Din Qunyawi. But according to Nasr he was a metaphysician of the first order and dealt with nearly every gnostic and metaphysical question, but often in the form of parables, narratives, or other forms of literary devices and poetic symbols. To understand his metaphysical doctrines, it is necessary \ to delve into the Mathnawi and the Diwan as well as the Fihi ma fihi in depth and to extract those passages which bear directly upon metaphysics.

In this paper we will discuss the spiritual Sufi concepts of Rumi with reference to the Divine Being in the context of Wahdat al Wujud and how Rumi is different from Ibn Arabi and will also deal with his all encompassing philosophy of love which is making him distinct from philosophers and many theoretical mystics and poets.

Keywords: Divine Being; Wahdat al Wujud; Shamasuddin Tabriz, tales of love.

MEVLÂNÂ'DA AİLE ROLLERİ VE AHLAKİ BİLİNÇ

Hacı DURAN *

Özet

Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî; yaşamın değeri, önemi, sorumlulukları, yükümlülükleri, ilahi takdiri, temel ahlak kuralları ve medeni yasalarla olan ilişkisi konusunda çok sayıda öykü yazmıştır. *Mesnevi* ve *Divanı Kebir*'de külli bir hikâye kurgusunun tamamlayıcısı olan binlerce öykü ve bu öyküleri oluşturan her bir beyit; yaşamın değerini çeşitli yönlerden göstergelere dönüştürüp anlatmaktadır.

Bu tebliğde, aile rollerinin göstergelerle kurgulanan ahlaki, içtimai ve siyasi konulardaki kullanımı üzerinde duracağım. Aile rollerinin belirtilen konularda örnek olarak gösterimi konusunda da belirtmek isterim ki yine yüzü aşkın örnek hikâye belirtilen eserlerde farklı bağlamlarda gösterime konmaktadır. Ben bunlarda üç tanesini seçerek konuyu anlatmaya çalışacağım.

Aile rollerinin bir ahlaki sorumluluğun anlatımı konusunda kullanımı; iki bakımdan bizim açımızdan önemlidir. Bunlardan birincisi, annelik, babalık, kardeşlik gibi aileye özgü rollerin; insan türü için evrensel ve sürekli olmasıdır. Bu rollerin temel alınarak bir ahlaki sorumluluğun anlatılması; Rûmî'nin eserini bütün toplumlar için yazmış olduğuna delalet eder. Sadece Müslümanlar, Türkler, Araplar, Farslar veya kendi çağdaşları için yazmamıştır. Bundan dolayı örnek olarak gösterime konan roller, mektepli-alaylı, zengin-fakir, ilkel-çağdaş ve Müslüman-Hristiyan farkı olmaksızın tabii sağduyu becerisi ve bilgisine malik bütün insanlar için geçerlidir. İkinci olarak aile rolleri, doğal sosyalleşme, eğitim ve gelişme ile edinilen roller olmalarına rağmen, bir insanın hayatında her zaman en etkili ve kalıcı model roller olmalarıdır. Üçüncü olarak aile rollerinin; doğumdan ölüme kadar, yaşamın sonradan edinilmiş olan rolleri ve statüleri ile birlikte her zaman varlıklarını hissettirmesidir.

Bu tebliğde, Rûmî'nin birkaç tane şiiri temel alınarak belirtilen konuları açıklamaya çalışacağım.

---

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü. duranhaci@gmail.com

21. YÜZYILDA MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ VE MİSTİSİZM, METAFOR VE RETORİĞİN YENİDEN MODELLENMESİ (METAFİZİK KRİZLER BAĞLAMINDA)

Ali ÖZTÜRK *

Özet

13. Yüzyıl ile 21. Yüzyılın hem insanlık tarihi bakımında hem de İslam dünyası açısından bazı benzerlikleri var. Her iki dönemde de büyük siyasi dönüşümler, her sahaya yayılmış sosyo-psikolojik belirsizlikler, insanı ve insanının yönünü her bakımından zorlayan tanım alanları düzene sokacak büyük dehalara ihtiyaç duyduğu büyük metafizik krizler yaşanıyor. Her iki dönemde de epistemik ve teknik bilgi zirvede ancak metafizik, etik ve retorik yönelimler ziyadesiyle yorgundur.

Bununla birlikte 13. Yüzyıl, retorik, metaforun ve mistisizmin kâmil manada yeniden harmanlandığı bir çağdır. Bu bakımdan hem global hem de yerel aktörlerin nazire yarışına girdiği bir dönemdir. Epistemik okullar ile mistik okullar derin bir yarılma içinde. Tam bu dönemde her iki kanıtta da Mevlâna başta olmak üzere bu kaosa cevap bulan çok sayıda büyük insan dünyayı şereflendirdi. İslam mefkuresi çevresinde insanın en çok ihtiyaç hissettiği manevi motivasyon kaynağı mistisizmi yeniden yorumlayan Mevlâna, geleneğe yaslanan bu örgüyü yenilenen bir metafor örgüsü ile güçlü bir retorik ve modellenmiş sembolik tümücü bir sistematige bağladı.

21. yüzyılda ise metafor ve retorik dijital, gündelik dağılımda sınırsız sembolik yansımalar ile açığa çıkıyor. Mistisizme gelince başta kaotik kuantum bacılar tarafından fraktal bir parçalanmayla profesyonel disposal (kullan-at) bir sağaltım enstrümanı gibi tüketiliyor ya da her parçada algoritmik bir yansıma olarak çoğaldıkça çoğalıyor. Yeniden Mevlana'ya ihtiyaç var ya da yeni bir Mevlana'ya, bu mümkün olacak mı, bunun imkanlarının sorgulanacağı bir çalışmayla bu soruları sorgulayacağım ve bu bağlamda çeşitli cevaplara varmayı hedefliyorum.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mistisizm, Metafor, Retorik, İmajoloji.

Maulana Jalaluddin Rumi, of Mysticism, Metaphor and Rhetoric in the 21st Century (In the Context of Metaphysical Crises)

Abstract

The 13th century and the 21st century have some similarities in terms of both human history and the Islamic world. In both periods, there are major political transformations, socio-psychological uncertainties pervading every field, and major metaphysical crises that require great geniuses to put in order the fields of definition that express the human being in a twilight state. thus, epistemic and technical knowledge are at their peak, but metaphysical, ethical and rhetorical orientations are extremely tired.

However, the 13th century is an age in which rhetoric, metaphor and mysticism were completely mixed together. In this respect, it is a period when both global and local actors enter into competition. Epistemic schools and mystical schools are in deep divergence. During this period, many great people, especially Mevlana (Maulana), who found answers to this chaos, honored the world in both categories. Mevlana, who reinterpreted Sufism, which is the source of spiritual motivation that people need most, around the Islamic ideal, connected this tradition-based structure to a renewed metaphorical texture, strong eloquence and a modeled symbolic holistic systematics.

In the 21st century, metaphor and rhetoric emerge through limitless symbolic reflections in digital, everyday distribution. Mysticism, on the other hand, is consumed by chaotic quantum sisters in a fractal disintegration as a professional (disposable) treatment tool, or as an algorithmic reflection, it multiplies in each piece. Is there a need for a new Mevlana? Will this be possible? I am going to question these questions with a study that will examine the possibilities and aim to reach various answers in this context.

* Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey imajoloji@gmail.com – ORCID: 0000-0002-7810-3152.

Giriş

İslam dünyası 13. asra vardığımızda bilgi, ilim, sanat ve bilimim medeniyet etme amellerinde mucizevi işlerin altına imza atmıştı. Kuşkusuz bunlardan en önemlisi sebep olduğu güzide insanlar. Bir taraftan ilim ve bilim, İbni Sina, Farabi ibni Ruşt, diğer taraftan edebiyat Hafız, Firdevs'i Sadi. Bir yandan Gazali diğer yanda Sühreverdi, Ömer Hayyam ve Hallaç, Feridüddin Attar ve İbn-i Arabi. Bir taraftan İbn Teymiyye diğer taraftan Mevlana Celaleddin Rumi ve daha nice. Hepsini bir şekilde İslam inanç ve değer dünyasının medeniyetleşme süreçlerine katkı vermek ve dünyada yaşanan çalkantı ve çözümlere sistemli tutarlı cevaplar bulmak çabasındayım. Kimisi rasyonalite kimisi bilim kimisi edebiyat ve sanatsın büyük mimarı olmayı seçmiş kimisi ise mistizmi inşa ve organize etme çabası içine girmiştir. Mevlana Hazretleri bu farklı teknik ve kanalları mistizim ve metafor ekseninde imar etmeyi başarmış edebiyatı şiiri form olarak kullanmış, bilim ve felsefeden kopmamış, nakil ve akıl bereketini bir birini besleyen havuzda toplamayı başarmıştır. Mistizim örgüsü çatısı altında bütün bu amelleri toplayabilmiş tümcü bir amel, iman ve ahlak adamıdır. Buna aynı zamanda kişisel hikayesinde de cem etmiş, gelecek nesillere de bir miras bırakarak yüz yıllarca sürecek bir öğretiyi kurumsallaştırmayı başarmıştır. Mevlana kimse değildir, ama Mevlana herkeştir. Onun Vahdeti vücut anlayışı belki de Mevla'nın *Rahmet* sıfatını tüm kuşaticılığıyla kusursuz olmasıdır. Elbette bu hikettir ve hakikattir, bir yanıyla da hedefdir. Kimse yanılmasın. Bu bağlamda Mevlana'nın bu çağda yeniden anlamaya ihtiyaç vardır.

Mistisizm, Metafor ve Retorik Üzerine

İnsanlık tarihi başlangıcından bugüne bu üç olgu, kavram, fenomen ya da her nasıl isimlendirilecekse terkip ile doğrudan ilgili oldu. Bu kelimeler içerik olarak tüm medeniyet havuzlarında çok önemli karşılıklar bulmuştur. Ancak günümüzde anlaşılan haliyle tarihsel olarak batı teknesinde aşağıdaki etimolojik tanımlarıyla önem kazandı. Öncelikle Mistik terimi, başlangıçta gizli bir kült veya gizem dininin hareket noktasını ifade eden Yunanca *mystes* isminden türetilmiştir. Klasik Yunanistan'da (MÖ 5. – 4. yüzyıl) ve Helenistik Çağ'da (MÖ 323 – MS 330), gizem dinlerinin ayinleri büyük ölçüde veya tamamen gizliydi. *Mystes* teriminin kendisi de *myein* ("kapatmak", özellikle gözleri veya ağzı) fiilinden türetilmiştir ve sır saklayan kişiyi ifade eder. Erken Hristiyanlık, Helenistik gizemlerin teknik kelime dağarcığını kendine mal etti, ancak daha sonra gizliliği reddetti ve bu da gizemlerin anlamında bir dönüşüme yol açtı. Daha sonraki Hristiyan kullanımında gizemler veya mistik, doktrinsel olarak kabul edilebilir dini vecd biçimlerinin uygulayıcılarına atıfta bulundu. (<https://www.britannica.com/topic/mysticism>)

Metafor kelimesine gelince, yüzyıllardır anlamı yaratıcı ve yaratıcı bir şekilde iletmek için kullanılan bir konuşma sanatıdır. "Metafor" kelimesi, "aktarmak" veya "aktarmak" anlamına gelen Yunanca "metafor" kelimesinden gelir. Bu terim ilk kez Aristoteles tarafından Şiirde mecazi dilin kullanımını tanımlamak için "Poetika" adlı eserinde kullanılmıştır. Metaforun kullanımı, mitlerde, masallarda ve diğer hikaye anlatımı biçimlerinde kullanıldığı eski zamanlara kadar izlenebilir. Orta Çağ'da, karmaşık teolojik kavramları büyük ölçüde okuma yazma bilmeyen bir nüfusa açıklamak için dini metinlerde metaforlar yaygın olarak kullanıldı. Rönesans döneminde metafor kullanımı daha karmaşık hale geldi ve William Shakespeare ve John Donne gibi şairler tarafından eserlerinde canlı ve akılda kalıcı görüntüler yaratmak için kullanıldı. Shakespeare'in oyunları, eserlerinin karmaşık duygularını ve temalarını aktarmaya yardımcı olan metafor kullanımıyla özellikle dikkat çekiyor. 19. yüzyılda Emily Dickinson ve Walt Whitman gibi şairler, insan zihninin iç işleyişini ve doğal dünyanın karmaşıklığını keşfetmek için metafor kullandılar. Özellikle Dickinson, insan zihnini "aşırı dolu bir silaha" benzetmek gibi alışılmadık metaforlar kullanmasıyla tanınıyordu. (<https://eslgrammar.org/metaphor/>)

Elbette retorik kavramı da batılı süreçte bir tarafıyla da şu şekilde bir hikâyeden doğduğu ifade edilebilir: 14. yüzyılın başlarında, rethorike, "dilde belagat ve ikna sanatı, başkalarını etkilemek için dili kullanma sanatı", Eski Fransızca'dan rethorike, rethorique (Modern Fransızca rhétorique) ve doğrudan Latince retorikten, Yunanca rhētorikē tekhnē'den "sanat" bir hatip," rhētōr'dan (genitif rhētoros) "konuşmacı, usta konuşmacı, hatip; retorik öğretmeni", özellikle (Attika resmi dilinde), "halka açık hatip." Bu, rhesis "konuşma", rhema "kelime, ifade, fiil", kelimenin tam anlamıyla "söylenen şey" ile ilgilidir (3) "konuşmak" fiilini içerir. Klasik zamanlardan beri, doğal veya

etkilenmemiş olanın aksine, "yapay hitabet" gibi aşağılayıcı bir öneriyle "gösterişli beyanat" manasına da gelmektedir. (<https://www.etymonline.com/word/rhetoric>)

Elbette kavramların da insanlar gibi doğum anı, gelişimleri, farklı roller üstelenerek farklı temsiliyet ifa etmesi gibi çok boyutu vardır. Bu manada hiçbir kavram etimolojik ve semantik değerine indirgenemez zira kavramların birçok boyutu olduğu açıkça ifade edilmek zorundadır. Daha önceki bir makalemizden olduğu gibi aktarmam gerekirse süreci şu şekilde tarif etmek mümkündür:

Sosyal bilimlerde herhangi bir kavram ya da sembolik bir değişken olarak konumlandırılıyorsa genelde bu kavram ya da olgu indirgemeci imgesel izdüşümüyle metriste yer edinmektedir. Bu olgu ve kavramın epistemolojik, semantik ve paradigmasal düzeneği tartışma konusu edilmeden imgesel postulat sabitesi üzerinden ya da imgesel postulat sabitesi pompalanarak analiz başlangıcına kodlanarak değişkenlerin illiyet bağı bu algı üzerinden meşruluk kazanmaktadır. Kuşkusuz bu belirlenimler sosyal bilim metinlerinde yer yer de fen-bilim metinlerinde çokça başvurulan bir nakısa şeklinde görülmelidir. Doğal olarak bu tekno-metodik çarpıklığın tümcü ve sistematik bir biçimde irdelenmesi gerekmektedir.

Şimdi oluşturduğumuz bu kategorileri şu şekilde izah edelim:

1. İmgesel kategori: Bilinç dışılığı hedef alan zihindeki toplam algının, sembolik çağrışım şeklinde bir kavrama ilişkin yaratılmış, yarı psikolojik, kavramsal sabiteyi örgütlediği bir kategoridir. Bireyin rasyonel olarak, bütün boyutlarıyla izah edemediği bir düzenek olduğu için, indirgemeci gönderiler bu yapıya karşı ya yıkıcı, ya da kayıtsız bir ilgi uyandırır. Sosyal bilimsel metinlerde çoğu kez bilincinde olunmaksızın, bazı kavramlar bu imgesel yükleriyle metaforize edilirler. Bu da o kavramların bilimsel düzenekler içerisinde kendileri olmaktan başka bir şeyin temsilcisi olarak var olmalarını sağlar. Kavram ve olgu potansiyel olarak manipüle olmuş olur.

2. Semantik kategori: Kavram ve olgunun ontolojik ve işlevsel bütünlerini örgütleyen zihinsel karşılıkları olan, belli ölçüde stabil olarak vücut bulan anlam öbekleridir. İşlevsel olarak rasyonel olmalarına karşılık, bağlamsallığı yansıtmadığı için dinamik manipülasyona imkân sağlayabilir.

3. Etimolojik ve epistemolojik kategori: Kavram ve olgunun doğuşu, gelişimi ve serüveni bağlamında gelişen dinamik bir bilgi sürecinden bahsedilebilir. Bir olgu ve kavramın bağlamlarını; tarihsel koordinatını, uygarlık koordinatını, bir olgu ve kavramın kendi iç ilişki ve iletişimle dayalı koordinatını dikkate alan (Öztürk, 2012, b) bir yaklaşım olarak indirgemeye daha az imkân tanıyan bir düzenek sağlar. Ancak epistemoloji de ait olduğu uygarlık zihin ve bilim tezgâhının bir sonucu olduğu (Öztürk, 2011: 51-63) için bu modellemenin bir çıktısı olarak total profesyonel ve inatçı kendine özgü dogmatik bir manipülasyona sebep olabilir.

4. Disiplin ve Paradigmasal kategori: Her olgu ve kavramın paradigmasal bir bağlamı söz konusu olabilir. Bu, paradigmanın iddiasının anlaşılması için ne kadar elzemse, kavram ve olgunun o bağlamın dışına taşırılarak anlaşılması kavram ve olgunun anlaşılması açısından o kadar nakısalı bir durumdur. Burada paradigma ile kavram-olgu örgütlenmesi eşgüdümlü olarak tanımlanamaz. Aynı şekilde bir kavram ve olgunun bir disiplin içindeki rolü de bir başka disiplinin kullanımına indirgenemez. Bu bilinç ayrışmasını (Öztürk, 2011: 23) görmezden gelerek bir metinde kullanımı, kendine özgün epistemik bir karmaşaya yol açacaktır. Bundan çok daha önemli olanıysa bir paradigma, disiplin ya da öğretilerde bir kavramın birçok bağlamıyla ele alınacak olmasının bir tek kullanımıyla satın alınması riskidir.

5. İmajist kategori: Bir kavram ve olguya, istemli ya da istemsiz anlam yükleyerek sabotasyona uğratarak, kurgusal ve manipülatif amaçların bir aracı haline getirerek, operasyonel mevzi tutma üzerinden anlam yaratmayı örgütlemektir. Burada niyete ait kasıtlı ve araçlarla örgütlenmiş süreçsel bir macera vardır ve genelde bilimsel metinleri yönlendirerek manipüle eden yaklaşımların başında gelmektedir. Yukarıda bir olgu ve kavramın metin oluştururken kullanılan teori, varsayım ve hipotez içinde yargı kümecikleri biçiminde ya da doğrudan böyle bir sistematikten beslenmiş bir metodolojinin uygulama alanı olarak kadim kavramlar içinde kimi özel farklar yaratır. İşte bu anlamda mistisizm, metafor ve retorik vb. kavramlar medeniyete özgü olarak çeşitli farklı prensipler içerebilir.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Niyet, istikamet, araçlar, amel ve sonuç açısından kimi kendine özgü mekanizmalar oluşturabilir. Bununla birlikte ayrı bir imgesel ve simgesel önem kazanır.

Sonuç olarak mistisizm, metafor ve retorik her medeniyet havuzunda benzer bazı nitelikleri yansıtmakla birlikte farklı motivasyonlara ve farklı biçim ve tekniklere bağlı olarak şekil bulabilir. Bunun medeniyetler tarihi ve Mevlana özelinde ele alınabilecek birçok analiz sahası vardır. Ancak uzun uzadıya analiz etme imkânımız olmadığı için sınırlı prensipler düzeyinde bir temaslâ yetinmemek zorundayız.

Ancak şunu söylemeliyim ki her medeniyet benzer araçları başka medeniyetlerin kalıntılarından da faydalanarak yeniden yorumlayabilir. Birçok benzerlikle birlikte o artık o medeniyetin değer sahasında yeniden fiyatlanmış (modern ekonomik bir imge ile). Metaforik bir ifadeyle Platon, Antik Yunanda başka İslam dünyasında (Müslümanlaşarak Eflatun) başka modern dönemde (özgür ve eleştirel düşüncenin babası) başka postmodern dönemde (belki farklı fantastik arayışların sembolü) de başka bir adamdır. Yani yeniden ele alına bir adamdır. Elbette ortak noktalar vardır. Fakat medeniyet tezgâhında yeniden dokunduğu da caridir. Bu aynı şekilde kavramlar ve kurmacalar için de geçerli bir durumdur.

Nitekim Medeniyet ve Sosyoloji adlı kitabımızda bu meseleyi detaylandırmıştık, ama kaba haliyle şöyledir:

Bir inanç sistemi, değerler bütünü ya da din, kendine özgü araçlar geliştirebiliyorsa medeniyet iddiası taşıyor- yani, söylem üstünlüğünün ötesine geçerek gündelik hayat, sanat, mimari, bilim, eğitim ve bilumum beşerî üretimlerin doğal ortamını meydana getirmeyi başararak medeniyet vasfına bürünüyor demektir. Bir medeniyet, bulunduğu yeni araçları yeniden içeriklendirip insanlığın hizmetine sunabildiği oranda küresel veya evrensel karakteristiğe sahip olabilir. Nitekim İslam, sahip olduğu evrensel inanç ve değer dizgesi ile çıkışından çok kısa süre sonra hızla küresel bir güç haline gelerek dünyada büyük bir değişime neden olmuş; aynı zamanda karşılaştığı kültür, teknoloji ve beşerî üretimlerin büyük çoğunluğunu İslamileştirmeyi de buna paralel olarak başarmıştır. Böylece, kendi dairesine dâhil ettiği büyük insanlık kümesine huzurlu, müreffeh, entelektüel derinliği olan, ahlak ve estetik temerküzü etkin bir medeniyet tecrübesi geliştirdi. Bunun yanı sıra hakim olduğu coğrafyadaki gayrimüslim unsurları da barışık ve İslam toplumuna birçok bakımdan entegre halde tutmayı da ihmal etmedi. Bununla birlikte sıra dışı muazzam bir medeniyet harmonisi meydana getirme başarısı yabana atılır cinsten değildir (Öztürk 2015).

Bir medeniyetin kamil hale gelmesi ise tüm yansı alanlarını bir şekilde sanatsal üretim ve estetik akıl üzerinden forme etmesiyle mümkündür. İşte ortaçağ İslam dünyasında mimari, musiki vb. üstün sanatsal amaller yanında metafor, retorik ve mistik kurguları akla ziyan düzeyde yeniden formüle edilebilmiştir. Bunun en önemli kanıtı ise Mevlana gibi insanların dünyayı ziyaret etmesidir. Çünkü dünyaya değer katacakları anlaşılırmaktaydı. Nitekim anlayanların olduğu da rivayet edilmektedir:

'Hayret; bir ırmak, koca bir ummanı peşine takmış, sürükleyip gidiyor'.

Rumi'yi Yeniden Anlamak

Rumi¹ ismi bugün birçok Anadolu Türk için tuhaftır. Ama Mevla'nın da adıdır. Mevlana Farsça yazmıştır. Ama tuhaf bir şey yok her gerçeklik kendi doğası içinde anlaşılınca metaforik-jetlagların çözümü anlaşılabilir bir hikâyeye kavuşur. Zira Mevlana Rum değildir, yaşadığı dönem açısından ise kökeni değil inandığı ve ortaya koyduklarıyla anlaşılabilirliğin önemli olduğu bir çağdır. Mevlana büyük bir İslam düşünürü, büyük bir süfi, sıra dışı bir şair ve kendine özgü büyük bir filozoftur. İslam medeniyetinin en önemli isimlerinden biri olarak kabul görmüş, sıra dışı hayatı, bilgeliği bütün bu

¹ 6 Rebiülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya geldi (Ferîdün-i Sipehsâlâr, s. 22; Eflâkî, I, 73). Öte yandan *Dîvân-ı Kebîr*'deki bir şiirinden hareketle (III, 49) Şems-i Tebrîzî ile bulunduğu (642/1244) altmış iki yaşında olduğu, dolayısıyla doğum tarihinin 580 (1184) olması gerektiği ileri sürülmüşse de (Gölpınarlı, *ŞM*, sy. 3 [1959], s. 156-161), Hellmut Ritter bu iddiayı geçerli bulmamıştır (*EI2* [İng.], II, 393). Mevlânâ, *Meşnevî*'nin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlânâ" unvanı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. "Sultan" mânasına gelen Farsça "hudâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle "Belhî" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da zikredilmektedir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi>)

detaylardan çok daha kıymetlidir. Zira Mevlana doğduğu coğrafyadan, geldiği topraklara, doğduğu tarihten, yürüdüğü şehirler, evet, bunların hepsinden daha büyük bir hikâyeye ilham verebilmiş bir adamdır. Adını aldığı yerlere kıymet vermiş, dokunduğu ve yerleştiği şehirlere mühür vurmuş bir bilgedir. Bir medeniyet böyle adamlara imkan tanıdıkça, böyle adamlara yol buldukça büyür.

Dijital çağda bulunduğu platformlardan daha büyük bir isim çıkarmak mümkün müdür? Zira yazılımlar fenomenler üretiyor. Fenomen, yani yazılım artığı mı diyeceğiz, hayır, elbette bu kadar değil, ama Mevlana ise büyük bir medeniyetin çatısını yükseltmiş, toprağını bereketlendirmiştir. Üstelik söz ile şiir ile hal ile öykü ile yar ile. İmdi sözlerinden çalan romanlar bestseller, twitler hit, tiktoklar mit. Kırıntılar kesirli evrende yankı yanasının sınırsızlığında salındıkça çoğalmaktadır. İmajoloji adlı kitabımda 23 yıl önce mistik doğu dansı diye yeni anlam kazanan plastik semah yansısından bahsetmiştim (Öztürk, 2001). Peki, bu çağda sahici bir Mevlana'ya yer var mıdır?

Kriz sosyolojisine girişinde şöyle demişim: Filozofların ve bilim adamlarının yerini misyoner sermaye grupları ve küresel lobilere ait teknelci dergiler aldı. Sınırlı ve maksatlı temalar, beşinci sınıf algoritma oyunları ile izah edilen kifayetsiz copy fikirler. İcazet dağıtan sınırsız işporta tezgâhları, çeşitli merkezlerden kesintisiz sufle alan medyanın propaganda marabaları, karpis ve kompleksten gayri sermayesi olmayan taşra entelektüeli, yeni kuşaklara şifa ve umut dağıtan kuantum bacıları ve daha nice siyle bilimin, ilmin, sanatın, zarafetin ve estetiğin en büyük okulları.

Mevlana'nın yaşadığı çağ kolay bir çağ değildi. Ama medeniyetin krizini çeşitli cenahlardan sisteme kavuşturan medreseler, tekkeler, şiirhaneler ve nice büyük adamlar vardı. Bu çağın en büyük sorunu bu entelektüel kaosu kendi cenahından sisteme kavuşturacak, temellendirecek estetize edecek böyle adamlardan uzak olmasıdır. Açıkçası ne toplumların ne de diğer aktörlerin bunlara tahammül edemiyor olmasıdır. Kurulu tüm tezgahlar böyle adamlar olmasın diye yeminli. O zaman yaşasın kuantum bacılar, falcılar, ve tabi diğerleri.

Sonuç

Her medeniyetin yaslandığı inanç ve değer sistemleri vardır. Kimi medeniyetler inanç ve değer sistemlerini satın alarak onları yeniden formüle eder. Örneğin bu bağlamda Roma Hristiyanlığın inanç ve değer sistemlerini evrensel manevi motivasyonlar açısından elverişli gördü ve başlangıçta çok sert bir press uyguladığı halde (çünkü motivasyonları doğrudan Romanın motivasyonlarını sarsıyordu) daha sonra bünyesine alarak yeni bir işlev kazandırmış oldu. Bu uzun uzadıya tartışılması gereken bir konu. Ama İslam inanç ve değer sistemi medeniyet inşa edebilmiş; çünkü değer ve inanç inşası esnasında uzlaşmamış ve uyarlanmamıştır, ama tüm insanlığı kapsayan mekanizmalar üretmeyi başarmıştır ve daha sonra da diğer medeniyetleri dönüştürebilmiştir. Bu esnada karşılaştığı şeyleri kendindenleştirerek, himaye ederek, koruyarak ve tolere ederek kapsayıcı bir medeniyet inşa etmiştir. Bugünse birçok sebepten medeniyet etme bakımından büyük krizler yaşamaktadır.

Bu krizin en büyük yoğunlaştığı alan inanç ve değer sisteminde değil genelde medeniyet üretme zorluğu özelde ise insanı rehin alan her dönem kendine özgü yeniden şekillenen retorik mekanizasyonlar, metaforik ikna araçları ve mistik motivasyonların organizasyonudur. Bunları organize etmeyi Mevlana çok iyi başardı. O pür bir filozof değildi. Pür bir bilim adamı da değildi. Temelsiz uçarı bir metafor ustası da değildi. İslam inanç ve değer sistemini medeniyetin zirveye ulaştığı mecaz mekanizmalarını felsefeyle örgüledi, eşyanın tabiatını hikmetle bezedi, zahiri batınlı yordadı, batını göze, gözü gönle yoğurdu.

Sözü amale ameli niyete yordu. Kaynağı olmayan gerçeği kaynağa buharlaştırdı. Sırları ifşa, sınırları inkişaf eyledi. Biz de onu dinledik;

Bişnev inney çün şikâyet mî küned/Ez cüdâyhâ hikâyet mî küned

Şu neyin nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle. Onun feryadı ayrılıkların destanı, hikâyesidir. (<https://www.semazen.net/mesnevinin-ilk-18-beyti/>)

Peki, bugün Mevlana bize ne söyler?

Naçizane kendimce şöyle derim; *Hikmetine varamadığın hakikatin sırrı beyhudedir.*

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Öyle ya laboratuvarlar, bilim adamları bize gözyaşının tüm süreçlerinden ve içeriklerinden haber verebilir, sırlarını ifşa edebilir. Ama bir mazlumun gözyaşının ne anlama geldiğini hangi formülle anlatabilirler? Onlar *bilim adamıdır* bililer hücrenin sırlarını, ama mazlumun gözyaşını anlamak hikmetine ram olmak için *Adam* olmak gerekir.

Kaynakça

Öztürk, A. (2013). Sosyal Bilimlerde Kavram Ve Olgü Modülasyonu Bağlamında Bir Tekno-Metodoloji Denemesi: Sekülerist Bilim İndirgemeciliğinin Din Kavram Ve Olgusuna Yaklaşımı Örneğinde. *Sosyologca*, (6).

Öztürk, Ali, 2008 İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi), Edim Yayınları, İstanbul,

Öztürk, Ali, “Sosyal Bilimlerde Metin Yazıcılığı Üzerine Meta-Matematiksel Bir Model Denemesi”, Dini ve Felsefi Metinler Sempozyumu, İstanbul 2012,

Öztürk, A. (2015). Medeniyet ve sosyoloji (2. Basım). Ankara: Elis Yayınları.

Öztürk, Ali, Kriz Sosyolojisi (Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz), Doğu Kitabevi, İstanbul, 2011.

(<https://www.semazen.net/mesnevinin-ilk-18-beyti/>)

<https://www.britannica.com/topic/mysticism> 07.05.2024

<https://eslgrammar.org/metaphor/> 07.05.2024

<https://www.etymonline.com/word/rhetoric> 07.05.2024

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi> 07.05.2024

2. ULUSLARARASI MEVLÂNÂ DÜŞÜNCESİNDE BEŞERÎ MÜNASEBETLER SEMPOZYUMU 8-9 ARALIK 2022 SARAYEVO'DA ŞEB-İ ARUS İHTİFALERİ

Ayten ARDEL*

Giriş

Sarayevo'da tarihte çeşitli tarikatların yanında Mevlevilik de büyük iltifat görmüş ve taraftar bulmuştur. Bilhassa şehir merkezlerinde faaliyet gösteren Mevleviliğe Sarayevo'da vesikalara dayalı XV. yy.dan itibaren rastlıyoruz. Bosna Sancak Beyliği yapan İsabey İshakoğlu'nun bir Mevlevi zaviyesi kurduğunu öğreniyoruz.⁽¹⁾ Tarihî vesikalara bize yalnız Sarayevo'da değil, Yugoslavya'nın birçok büyük şehrinde Belgrad, Üsküp, Mostar, Konyiç ve Niş gibi Mevlevi tekkelerinin var olduğunu göstermektedir.⁽²⁾ 1659 yıllarında Bosna'ya bir seyahat yapan Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde bu yıllarda Sarayevo'da bir Mevlevi tekkesinin varlığını şöyle anlatmaktadır: "Sarayevo'da kırk yedi adet derviş tekkesi vardı. (Mevlevi tekkesi) Milyaçka nehri kıyısında cennet bağı gibi bir yerde olup, semahaneli ve meydanlı yetmiş, seksen adet fukara hücreli, mutrib mahfilli, imaret ve aşevi olan bir Celaleddin Rumi tekkesi vakfidir ki şeyhi bilgi sahibi dervişlerden, duası kabul olan bir zattır".⁽³⁾ Evliya Çelebi'nin bahsettiği bu Mevlevi tekkesi daha düne kadar ayakta idi. Ancak 1957 yılında Sarayevo'nun yeni şehir planı uygulamaları sırasında tekke yıkılmıştır. Mevlânâ'nın *Divan-i Kebir*, *Mektubat*, *Mecalis-i Seb'a*, *Fihi Ma-fih* ve *Mesnevi*⁽⁴⁾ adlı eserlerinin içerisinde Bosna'da en çok *Mesnevi*'si okunmuş ve okutulmuştur. Hatta bazı vakıfnamelerde ise vakıf sahipleri *Mesnevi*'nin okutulmasını şart koymuşlardır. Böylece Tevekkülü Dede, Şeyh Abdülfettah, İseviç ve Bakir Baba gibi büyük Mesnevihanlar yetişmiştir.⁽⁵⁾ Osmanlı İmparatorluğu'nun Bosna'da hakimiyetinin sonra ermesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun istilasına uğramasından sonra da devam etmiştir, Mehmed Cemaluddin Çauşeviç, Mutaga Mergemiç gibi Mesnevihanlar yetişmiştir. *Mesnevi*'yi okutma faaliyetini 1966'dan 1988 yılına kadar Şeyh Feyzullah Hacıbayriç ifa etmiştir. Hacıbayriç 1990 yılında vefat etmeden iki sene önce bu görevi Hacı Hafız Halid Efendi Hacımuliç'e devretmiştir. Hacı Halid Efendi Hacımuliç 2011 senesinde vefat edinceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Hacımuliç Efendi'nin vefatı üzerine Mesnevihanlık görevini talebesi Hafız Mehmed Karahociç devam ettirmektedir.

Sarayevo'da bugün eski Mevlevi tekkesi ayakta olmamakla beraber Saraybosna Mevlevihanesi yeni yerinde inşa edilmiştir. Mevleviliği temsilen Hacı Abdullah Foçak Bey bulunmakta ve Mevlevilik bir dinî gelenek olarak sürmektedir. Denebilir ki bu tasavvufî düşünce Bosna'da Mevlevi tarihine mensup olanlar arasında bir moral ve kültür mirası olarak yaşamaktadır. Hâlâ sürmekte olan Mesnevi derslerinin yanında tebliğimizin konusunu oluşturan Şeb-i Arus ihtifalleri de hadisenin bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

Unesco'nun 1955 yılını dünyada Mevlânâ yılı ilan etmesi ile Türkiye'de düzenlenmeye başlayan Şeb-i Arus ihtifallerinden iki yıl sonra yani 1957'de Sarayevo'da ilk Şeb-i Arus ihtifallerinin düzenlendiğini görüyoruz. Konu ile alakalı Türkiye'den ilk bilgileri Makedonya Reis-ül uleması özel danışmanı Abdurrahman Mehmet Bekçe getirmiştir.⁽⁶⁾ Büyük ihtimalle Sarayevo'da Şeb-i Arus ihtifallerini yapma düşüncesini fikir babası bu zat olsa gerektir. Sarayevo'da ilk Şeb-i Arus ihtifali Mevlânâ'nın vuslat sene-i devriyesi olan 17 Aralık 1957 tarihinde büyük Mesnevihan Hacı Muyaga Merhemiç'in evinde yapılmıştır. Bu ilk ihtifalde Mevlânâ'nın ruhuna Kur'an'dan bir aşere, Şems-i Tebrizi'nin Nat-ı Peygamber'i, Şeb-i Arus gazeli (Farsça ve Boşnakça olarak) ile bir Hatim dua okunmuştur.⁽⁷⁾ Bu seneden itibaren Sarayevo'da bugüne kadar her 17 Aralık tarihinde düzenli bir şekilde Şeb-i Arus ihtifalleri gerçekleştirilmiştir. 1959'a kadar Şeb-i Arus ihtifalleri Mesnevihan Hacı Muyaga Merhemiç'in evinde yapılmıştır. Bu tarihte hacı Muyaga ölmüş Şeb-i Arus ihtifali o sene kızı Hafız Mula Hanımın evinde gerçekleşmiştir. Bunda sonra yapılan Şeb-i Arus ihtifalleri Nadmlini, Hacı Sinanova gibi tekelerde ve Sarayevo'nun camilerinde yapılmaya başlanmıştır.

* Araştırmacı-Yazar. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Emekli Uzman.

İlk Şeb-i Arus ihtifallerinin programına sonraları ilahiler ve Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinden bir ders verilerek zenginleştirilmiştir. Bilhassa Yunus Emre'den

“Aşkın ile aşıklar

Yansın yar Resulallah

İçip aşın şarabın

Kansın ya Resulallah “

dörtlüğüyle başlayan ilahi Türkçe olarak okunmaktadır. Türkiye’de de yapılan ihtifallerde de okunan “Serveri Ser Bülendimiz” ilahisini de Şeyh Hacı Feyzullah Hacıbayriç semazen başı Hüseyin Holat’tan alarak Sarayevo’ya getirdiğini ifade etmektedir. Şüphesiz ki Boşnakça ilahiler ve hatta Türkçe-Boşnakça karışımı ilahiler de okunmaktadır. En güzel ilahi okuyan Mustafa Orman ve Recep Zahiroviç’tir. Bu programlarda *Mesnevi* derslerini verme işini 1957’den beri Hafız Hacı Hacımuliç üstlenmiştir. Yapılan her Şeb-i Arus ihtifalinde Şeb-i Arus gazelinin hem Farsça hem de Boşnakçasına yer verilmiştir. Gazelin bugüne kadar Boşnakçaya birçok tercümesi olmuştur. Ancak bu çevirilerden en mükemmeli Eşref Kovaçeviç’in tercümesidir. Bu yüzden yalnız onun tercümesi okunmaktadır. Bu ihtifallerde aynı zamanda tarih, tarikat ve tasavvuf konusunda tebliğler sunulduğu da olmuştur. Bugüne kadar tebliğ sunanlar içinde ilk sırayı 35 tebliği ile Hacı Feyzullah Hacıbayriç gelmektedir. Hacı Hafız Halid Hacımuliç 14, Hafız Mahmut Traliç 13 ve Hacı Mehmet Muyeziç 9 tebliği ile onun arkasından gelirler. Fakat tarikatın sembolleri hâline gelen musiki ve semanın ihtifallerde hiçbir zaman yer almadığını görüyoruz.

İhtifalde yer alana tebliğler ve metinler 1961, 62, 65, 66, 69 yıllarında Glasnik’te yayımlanmış. 1957, 58, 59, 60, 63, 64, 67, 68 yıllarında bunlar neşredilmemiştir. 1970-1972 yıllarında Preporod gazetesinde 1974 yıllarında itibaren ise adı geçen tebliğ ve metinleri Şeb-i Arus adlı bir dergi neşredilerek muhafaza altına alınmıştır. Bugüne kadar böyle sekiz adet (1974, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86) Şeb-i Arus dergisi yayımlanmıştır. Bu risalelerin 1981’den sonra günümüze kadar düzenli olarak yayımlandıklarını görüyoruz.

Ayrıca Bosna Hersek Cumhuriyeti’nde 1974 yılında Tarikatski Centar (Tarikat Merkezi) kurulmuş. Şeb-i Arus ihtifallerinde bu tarihten itibaren çeşitli tarikat mensuplarının da katılmasıyla resmî olarak düzenlenir olmuştur.⁽⁸⁾

Sarayevo’da bugün her yıl yapılan Şeb-i Arus ihtifalleri dışında Türkiye’den 1980 yılında Mevleviliği temsil icazet alan Hacı Abdullah Foçak her on beş günde bir Mevlevi ayinini Potok Tekkesinde yönetmektedir. Böylece Mevlânâ ve onun düşüncesi bugün hâlen Sarayevo’da çok açık bir biçimde de Müslüman Bosnalıların yüreklerinde ma’kes bulmaktadır.

Görülüyor ki Şeb-i Arus ihtifalleri yalnız burada, Konya’da Mevlânâ’nın mekânında değil, buradan binlerce kilometre uzakta Sarayevo’da da yapılmaktadır.

Kaynakça

- 1) Vakufname iz B İ H XV i XVI viyek, Sarayevo 1985 Oriyentalni institut s. 9-25.
- 2) Dzemal Cehayic, Derviski Redovi, Sarayevo 1986, s. 30-31
- 3) Evliya Çelebi, Seyahatnamen, sekizinci kitap, Mehmet Zillioğlu, İstanbul 1970. s. 289.
- 4) Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna Celaleddin, İstanbul 1985 dördüncü basım, s. 268-273.
- 5) Basagic Bosnaci i Hercegovci u islamskoy knjijevnosti Sarayevo, 1968, s. 107.
- 6) Şeb-i Arus, Povodom 700 godišnice smrti Mevlâna Dzelaludina Rumiye, 1974, s. 5.
- 7) A. G. E. s. 49
- 8) Sead Halilagiç, Bibliografiya pisane riyeçi sa Sebi Aruskih Akademija, Sebi Arus, Sarayevo 1986, s.13.

MAULANA ROMI THOUGHTS IN PAKISTANI MADRASSA EDUCATION SYSTEM

Ahmad ALI*

Abstract

Moulana Jalaluddin Balkhi famous with Moulana Romi (September 30, 1207 Balkh Afghanistan- December 17, 1273 Konya, Turkey). After the four main falls in the Muslim worlds (Fall of Baghdad, Fall of Spain, Ending Ottoman empire and spitting of Palestine) the Muslim world is orphan and cannot raise the original slogan. They only satisfy themselves with the quotes of great people. Maulana Romi quotes satisfy the Muslim world to a great extent. Romi has a great place in Pakistani and Indian Literature. A lot of books fixed with Romi but his most authentic and famous book "Masnavi of Moulana Room" is being stored, translated and taught in Deobandi syllabus. It is still in practice in original form in Persian language. The said book is so important that it has been translated in Urdu language with different names. The great poet Allama Muhammad Iqbal "known the Poet of East" message of "self" is also the copy of Maulana Romi message of love and self of humanity. The other religious poets i.e. Abdur Rahman Ba Ba a great Pakhtoon saint, whose poetry is mainly based on "love with Prophet and hand overing himself to God" Ghani Khan "love with God "messages are indirectly linking with Maulana Roomi. The other books of Romi are indirectly taught in Pakistani Schools/Madrassas. One of the most Rumi's importance is the rise above religious, national and ethnic borders. Maulana Romi teachings inspired the religious, nationalists and true politicians in Pakistani and Indian societies to a great extent. The modern Muslim leaderships are indirectly and the entire Sufism school of thoughts are directly under the influence of Romi messages in the study area. One can find countless scholars and Sufis inspired from Romi thoughts in Indo-Pak traditional society.

Keywords: Romi, Tabrizi, Pakistan, Deoband, Religious, Nationalism, Sufism Asian Poets and saints.

---

* Assistant Professor department of sociology, Abdul Wali Khan University Mardan, Khyber-Pakhtunkhwa, Pakistan. Email: dr.ahmadaup@gmail.com

MEVLÂNÂ'DA BEŞERÎ MÜNASEBETLERİN KAYNAĞI OLARAK AHLAK

Sami ŞENER *

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, İslam Tasavvuf hareketinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kalmamış, aynı zamanda tüm insanlığa İslam dinin önemli mesaj ve bakış açılarını sunarak, dinin kuşatıcı sevgi ve merhametini dile getirmiştir. Mevlânâ'nın bu özelliği, öncelikle onun bilgi yönünü yanında, daha çok; ahlaki sorumluluk konusunu önelemesinden ileri gelmektedir.

Mevlânâ, İslam dininin insana çok yönlü ve derinden bakışını; diğer tasavvuf erbabı gibi pratik bir yaşama felsefesi haline getirmiş ve daha sonra, bu yaşama felsefesinin insani ve medeni kurallarını ortaya koymuştur.

Ahlak, aslında bir yaşama tarzıdır. Elbette ki bu yaşama tarzının, belirli bir bilgiye dayanması gerekir.

Bu tür bir ilahi bilgi insan tarafından, toplumla olan ilişkilerini düzenleyici bir bilgidir. Fakat bu bilginin de, iyi bir davranış sistemi ortaya koyabilmesi, o bilginin özümsemesiyle mümkündür. İslam dini, insanı herhangi bir maddî veya siyasi bir temele bağlı olmadan, sadece insan olduğu için benimsemesi gereken bir varlık olduğunu dile getirmektedir.

İslam, peygamberi “Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” demiştir. Bu özellik; Tasavvuf kültürü içinde insanın Allah ile birlikte hayatı idrak etmesi ve ona bağlılık içerisinde olması demektir. Bir diğer ifade ile hayatı anlayış, hassasiyet ve samimiyet dünyası içinde gerçekleştirebilmesidir.

Mevlânâ, sözden ziyade özün önemli olduğuna işaret ederek, bu tavrı; kendi hayatında gerçekleştiren ender bilge insanlardan biri olmuştur.

Bu çalışma, günümüzde sembol bir kavram hâline gelen ahlakın, sosyal münasebetlerde nasıl anlaşılması ve gerçekleşmesi gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu konu ile ilgili analizler, Mevlânâ'nın düşünce ve davranış perspektifinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sevgi, Ahlak, Beşeri Münasebetler, Hikmet, Kültür.

Abstract

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, not only one of most important figure of sufi tradition he at the same time, he had presented love and compassion of Islam as its important message and perspective to all humanity.

This character of him is appeared at ethical responsibility field more than his knowledge side.

Mevlânâ had rendered practical living philosophy of Islam that is humanitarian side and very dimension like other sufi people and then he established humanitarian and civil rules of it. Ethic in fact it is a life style. Normally any living style has to be stand a knowledge.

This kind knowledge is a divine knowledge which regulative the human relations with society. But realizing of good behaviour of this knowledge, it is possible the assimilate of it by human being. The religion of Islam explains that human should be adopted as a only human not only any with materialist or political speciality of him/her.

The Prophet of Islam says: “I was been sent for to complete of good ethic”. This character, means understand the life together with Allah and within loyalty to Him as Sufi culture. With other words, it means that make realized of the life with understanding, sincerity and sensibility. The attitude of Mevlânâ as point out that “core is more important from Word”, show that he has been huge person as realizing this rule.

This study try to explain how the ethic understand and realizing in social relations from the perspective of symbolic concept. Analysis in this subject, it will be valuated from the perspective of thought and behavior of Mevlânâ. Analysis in this subject, it will be valuated from the perspective of thought and behaviour of Mevlânâ.

Keywords: Love, Ethics, Social Relations, Wisdom, Culture.

* Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Programı, cep tel.: 0 (554) 342 80 58, e-mail: samis843@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0066-9105.

Giriş

Mevlânâ, İslam dininin ruhi ve manevi yönünü güçlendirmek ve insanın daha hassas bir dünyaya taşınmasını sağlayan tasavvuf hareketinin en belirgin simalarından biridir. Onun temel fonksiyonu, insanlar arası ilişkilerin ahlaki zeminde gerçekleşmesi için, insanın niteliğinin tanınması ve onun gerçek bir varoluş şuuruna erebilmesini sağlamaktır.

Bu durum, aynı zamanda düşünürümüzün ahlâk anlayışını ve ahlâkî yargıların belirlenmesi konusundaki yaklaşımını belirginleştirmektedir. Ahlâkî ilişki, insanlar arasındaki en temel ilişki türlerinden biridir ve temel vasfı “değer kavramı”nı öne çıkarmasıdır (Durak, 2006:1).

Ahlâkın değerler sistemi olarak hayata aktarılması, onun daha net ve belirgin bir hâle gelerek, sistemli bir yaşayış sistemi olarak benimsenmesini sağlamaktadır.

Ahlak, bir yönüyle felsefi, diğer yönüyle pratik bir sosyal davranış kuralı olarak ortaya çıkan ve kültürel yönü ağır basan bir davranış düzenleyicisidir. Bu yüzden, insanlık tarihi boyunca önemli fikrî, manevi ve zihnî çabaların desteğiyle kurumlaşmıştır:

Felsefenin en köklü ve önemli konularından birini oluşturan ahlâk, konusunu oluşturan unsurlarla, insana özgü, insan merkezli, insan hayatını kuşatan ve bu yönüyle evrensel, evrenselleştirilebilir değerler alanıdır (Durak,2006:2). Ahlakın, alan ve ilgi konusu olarak evrensel olmasına karşılık, her ahlakın kaynağını aldığı ilahi veya beşerî felsefeye göre şekil aldığı da belirtmek gerekmektedir. Bu yüzden ki, toplumların ahlaki düşünce ve ilişkileri birbirinden farklı olmaktadır.

Ahlâkın sadece evrensel yönünün olması, onun pratik hayatta fonksiyon görmesine ve kalıcı bir özellik taşımasına sebep olamamakta, ahlâkın pratiğe dönüşerek insan toplumlarının hayatına düzen ve anlam katması gerekmektedir. Mevlânâ ve onun ekolündekiler, ahlâkın sadece teorik ve iyi niyet temennileriyle varlık gösteremeyeceğini, insanın kendini manevi yönden disipline etmesiyle gerçekleştirebileceği hakikatini, düşünce, uygulama tarzı ve geliştirdikleri yaşama biçimi ile ortaya koymaktadırlar.

Ahlâkın, somut bir gerçeğe kavuşması, insan-ı kâmil denilen bir özellik ve niteliğe ulaşmasıyla gerçekleştirilebileceği, tasavvuf kültürü ile ortaya konulmuştur. Bu insani olgunluk düzeyi, her türlü coğrafya, ırk ve hatta dini bile içine alabilecek kuşatıcılığa ve genişliğe sahip bir “yaşama kültür”ün ortaya çıkmasına imkân verebilmiştir.

Bundan dolayı evrenselleşmek, insan-ı kâmil kavramının ifade ettiği boyutu yakalayabilmek, ancak kültürümüz içinden oluşturabileceğimiz bir yaratıcılığı, evrensel bir seviyede yaşamak ile mümkündür. Ancak böyle bir bakış açısıyla ahlâkımızı toplumların paylaşımına açabilir, bütün insanlığa karşı sorumluluk duygusunu belirginleştirebiliriz (Gürsoy,2008:46-47). İnsan-ı kâmil, sadece sözlü bir bilgelik olmanın ötesinde, davranış ve tutumların da ahlaki değerler eşliğinde gerçekleşmesiyle sağlanabilmektedir.

Mevlânâ, söz ve dizeleriyle, ahlak felsefesinin özelliklerini hayata ve toplumlara aktarırken, aynı zamanda bu felsefenin hayali ve uçuk bir söylem olmadığını, bizzat söz-davranış ekseninde ortaya koymuş, insan ilişkileri ve sosyal hayatın kapısını gönül dünyasına açan bir bilge olmuştur:

Mevlânâ Tasavvufun ahlâkî boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu açıdan onun ahlâk öğretisini belirginleştiren iyi ve kötü kavramları, aynı zamanda bu gönül insanının, İnsan-Allah-Kâinat anlayışının birbiriyle bağlantısını da ortaya koymaktadır.

Mevlânâ'nın eserleri incelediğinde, insanı ve onun tabiatını oldukça canlı, veciz ifadelerle, psikolojik tahlillere yer vererek ortaya koyulduğu görülmektedir: İnsanın ahlâkî, sosyal ve insanî yönü, ahlâkî öğütler, tasavvufi kavramlar, çeşitli hayvan karakteri kullanılarak metaforik bir üslupla ifade edilmektedir (Durak, 2006:3).

Aslında bu metod, birçok İslam aliminin topluma mesajlarını iletmede kullandığı canlı bir anlatım üslubudur.

Ahlakın Özelliği

Ahlak konusu, iyi tutumların yanında sosyal anlayış ve kavrayış gibi özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ahlakın, kendiliğinden ortaya çıkmadığı, belli bir kültür çerçevesinde gelişen eğitim ve sosyal ilişkiler yoluyla bir yaşayış tutumu ortaya koyduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, insanın davranışlarına bakarak, nasıl bir eğitim ve hayat anlayışı içerisinde olduğunu anlamak mümkündür. Mevlânâ, insan davranışlarını analiz ederek, bu davranışların niteliğini, varlıkların özellikleri üzerinden anlatıp, insanların anlamasını sağlamak istediğini görüyoruz:

İslam düşüncesinde nefsin, nebâtî, hayvânî ve insanî olarak üç kısma ayrılıp incelenmesi anlayışı Mevlânâ tarafından da benimsenmektedir. Bu anlayış doğrultusunda hayvânî nefis ile insanî ruhun fonksiyonları üzerinde durulmaktadır (Yakıt, 1993:69). İnsanın çabası, hayvani nefsin, insani ruh seviyesine ulaştırılmasını sağlamaktır.

Mevlânâ, Batı antropolojisinin insan ve hayvan arasındaki benzerliğini sadece fiziki ve organik açıdan ele almasına tam da ters açıdan yaklaşır, bu farklılığı duygu ve düşünce açısından ele alarak, aslında varlıkların farklılığını hiyerarşik bir şekilde açıklamaktadır.

Mevlânâ, ruh ve beden ikilisinin birlikte ve aynı istikamette bir işleyiş içerisinde olmamasının, çeşitli sıkıntılara sebep olduğunu anlatarak, iki farklı dünyanın birbirini tamamlaması gerektiğini eserinde dile getirmektedir. “O, can gibidir, cihan beden gibi. Beden; iyiyi, kötüyü, canın tesiriyle kabul eder” (Mevlana,1990:1764). Burada, büyük gönül adamının; aslında ruh ve akıl gibi iki insani değer arasındaki birlikteliği vurgulamaya çalıştığı söylenebilir.

Mevlânâ, insandaki kötülüklerin, maddi olduğunu söylerken; günümüzde eşya ve statüye yönelik çeşitli ihtiras ve çatışmaların da kaynağını, insanın kendi dışındaki objeleri, olduğundan fazla önemli kabul ederek, insani ve sosyal ilişkileri ikinci plana atan yanlışlığa işaret etmektedir. Gerçekten de, günümüz modern dünyanın en büyük eksikliği, insanın kendini maddeye esir ederek, bütün yanlış ve hatalı tutumları bu objeyi körü körüne elde etmeye çalışmasından kaynaklandığı görülmektedir:

Mevlânâ'ya göre kötülüğün kaynağı maddedir ve bu kötülük ileride işaret edileceği gibi ârîzi ve nîsbîdir, asıl olan, bütün âleme hâkîm olan unsur iyilik (hayr)dır. Mevlânâ öğretisinde Mutlak kötülük bu âlemde ve ahiret âleminde bulunmamaktadır. “Görüyorsun ya, dünyada mutlak olarak kötü bir şey yoktur. Kötü, buna nispetle kötüdür” (Mesnevi, 1990:C. IV., b. 65). Mevlana'nın, kötülüğün maddeden kaynaklandığı açıklaması ve bunun sürekli olmadığını belirtmesi, insanın maddeye olan bağlılığının geçici olup, sürekli olmadığı gerçeğini dillendirerek, insanın bu önemli eksikliğini telafi edebilecek kabiliyette olduğunu ortaya koymaktadır.

Mevlânâ; halk arasında klasik olarak dünya ve ahiret ikilisine verdiği manaya farklı bir açıklama getirmekte ve kötülüğün ne dünya ve ne de ahiret ile ilişkili olmadığını, bizzat insanın kendi hata ve eksikliklerinden kaynaklandığını açıkça ifade etmektedir. Ayrıca, mutlak kötülük diye bir kavramın olmadığını, kişilerin ahlak ve inanışları doğrultusunda iyilik ve kötülük ayırımının ortaya çıktığını belirterek, bu konuda hiçbir dış etkenin rolü olmayıp, bizzat insanın kendisinden kaynaklandığı tezini ortaya getirmektedir. Bu değerlendirme; birçok filozof ve düşünürün, iyiliği insan dışındaki faktörlerle açıklama tavrına tam da ters bir açıklama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, insanın sistemli çaba ve gayretiyle, bu kötülük huyunu değiştirebileceğine de işaret etmektedir.

Mevlânâ, gerek Kur'an ve Sünnet gibi ilahi kaynakların bilgisi ve gerekse, insan psikolojisine vakıf olma özelliği ile, bir “karakter analizi yaparak, iyi ve kötü kavramlarının “değer taşıyıcı” özelliği ile birbirinden ayrıldığını Mesnevi’de dile getirmektedir:

“İyiyi bilmedikçe kötüyü bilemezsin..ey yiğit, zıt, zıddıyla görülebilir “(Mesnevi,a.g.e.:13)

Bu açıklamasıyla da, iyilik ve kötülüğün, birbirini açığa çıkarmada önemli bir değerlendirme kriteri olabileceğini söylemektedir.

İnsanın irade kuvvetinin, doğru ve yanlış seçmekte önemli bir güç olduğunu söyleyerek, kişinin doğruyu arama ve bulma, ondan sonra da bunu hayatında gerçekleştirme gibi, tutum ve davranışlara temel olacak akıl kaynaklı bir niteliğe sahip olması gerektiğine işaret etmektedir. Onun hedeflediği nitelik, ahlaki kapasite ve olgunluktur:

Bundan dolayı ahlâkî olarak yetkinleşmenin temelinde aklını doğru kullanmak, bedenî arzu ve isteklere kendini kaptırmamak gelmektedir: “*Nefsin, kötülük şarapları var ki o kötü kişiyi bunlarla yoldan çıkarır*”! (Mesnevi, a.e., IV.2688-2689). Mevlânâ bu açıklamasıyla, ahlakın gelişebileceğinin de işaretini vermektedir.

İnsan İlişkileri ve Ahlak Nitelik

Mevlânâ, eserlerinde insanın tutum ve davranış analizlerini yaparken, davranışlar ile karakter arasındaki bağı ele almakta ve olumsuz ve yanlış davranışların sahibini, hayvanların görüntü olarak en çirkin olan eşek ile eşleştirmektedir. Burada, hayvanın örnek olarak gösterilmesi, onun akıl ve iradeden mahrum bir varlık olduğunu da belirterek, kötülüğe kaptıran kişilerin aslında, akıllarını kullanmayı beceremediklerine temas etmektedir. İnsanın ise, ahlak ile diğer varlıklardan ayrılan önemli bir özelliği olduğuna dikkatleri çeken Mevlânâ, insanın; doğruyu aramak gibi önemli bir özelliği olması gerektiğine de dikkatleri çekmektedir:

“*İnsanlıktan mı bir cevhere sahiptin, eşeklikten mi?*” ifadesiyle dile getirilen husus, insanın kötülüğe kendini kaptırmasının ancak kendisini kötü kılacağıdır: “*Kim, reнге, kokuya mahpus kalırsa, zahit olsa bile huyu iyi olmaz, dar canlıdır. Bu daracık duraktan çıkmadıkça nasıl olur da ahlâkî düzelir, gönlü ferahlar?*” İnsanın asli mahiyetini ortaya çıkaracak bir arayışın içinde olması temel hedeftir. (Mesnevi, a.e., 3531-3532). Mevlânâ, burada ahlaki değerlerin, insanı geniş bir dünyaya ulaştırdığını ve bağınazlıktan kurtardığını belirtmektedir. Çünkü ahlak, davranışa ait bir kurallar toplamını insanın hayatına hâkim kılmayı sağlamaktadır.

Bazı kimselerin, çevrelerinde meydana gelen olayları, başka olaylara veya kişilere bağlayarak, kendi sorumluluklarını üzerlerinden atmaya çaba gösterdiklerini dün olduğu gibi, bugün de görüyoruz. Hatta, “Kader”i de buna sebep olarak gösterenler bulunmaktadır. Mevlânâ, insanların başına gelen normal olaylarda, kişinin iyiyi ve kötüyü analiz edebilecek bir şekilde dünyaya gönderildiğine temas ederek, kişinin; çevresindeki birçok olumsuzlukları giderebilecek güçte olduğunu söylemektedir. Ona göre, bunun da yolu, kişinin kendi huyunu eğitim ile iyi yöne kanalize edebilecek bir çabaya sahip olmasıdır.

Mevlânâ, insan ilişkilerinde önemli bir konu olarak, kişinin arkadaş ve dostunu iyi seçmesini ve bunun getireceği fayda ve zararların niteliğinden bahsederek; sosyal ilişkilerin sağlıklı bir temele oturmasında, insan karakterinin önemine temas ederek, bu konuda; insanlara ikazda bulunmaktadır.

Mevlânâ insanı kötülüğe sevk eden etkenlerden biri olarak kötü huylu insanlarla kurulan dostlukları göstermektedir: “*Kötü dostla ünsiyet, belâya bulaşmaktır.*” (Mesnevi, a.e., II.36) Zaten; yaşadığımız hayat da, buna ait birçok örnekleri barındırmıyor mu?.. Birçok insan, dost ve arkadaş eliyle çeşitli sıkıntı ve problemlerle yüz yüze kalmaktadır.

Mevlânâ'ya göre ahlâklı davranış; bilinerek, seçilerek, bilerek, hür şekilde, kişinin sorumluluğunu taşıdığı bir eylemi ifade etmektedir. Bu aynı zamanda kişinin gerilimini, çatışmasını duyduğu, yaşadığı nefsiyle mücadele ettiği bir imtihan alanıdır (Durak, a.g.e., 9).

“*Âlemde iki zıt ses gelmektedir.. bakalım sen hangisine istidatlısın? Bir tanesi, iyi kişilere hayattır.. öbürü kötü kişilere hile*” (Mesnevi, a.g.e., 1622-1623). Mevlânâ, dünya hayatında her türlü insan ve olay ile karşılaşıldığını, herkesin, kendine ait özellik ve kabiliyetine göre bunlara eğilim gösterdiğini belirtmektedir.

İnsan, başkalarının zarar görmemesi için ahlâkî bir ödev duygusuyla hareket edecektir. Fakat bu durum, tasavvuf ahlâkının ve semavi dinlerin temel akidelerinden biri olan mutlak ahlâkî yargılardan kaçınarak gerçekleştirecektir (Gürsoy, a.g.e., 189-190). Burada ahlaki yargı, hatalı bir şekilde yapılan yargılardır. Yoksa, insanın olaylara ahlaki ölçüler içerisinde bakması kadar, tabii bir durum olamaz.

“*Nefislerinizi elinizle tehlikeye atmayın’ nehyi asıl bizedir. Çünkü nehyi, tatlı şeyden olur, acı için nehye zaten hacet yok ki.*”

Mevlânâ, bu açıklaması ile; kendimizi iyi ve hoş zevkler karşısında korumamız gerektiğine işaret etmektedir. Bu tesbit, pek dikkat edilmeyen bir durumu bize hatırlatmaktadır. Kötülüğün de, bu iyi ve tatlı iş ve ortamlardan gelebileceğini söylerken; büyük bir bilgelik örneği göstermektedir. Bu

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

açıklama, aslında insanın sosyal ve psikolojik yapısının önemli bir tahlilinin yapıldığını ortaya koymakta ve Mevlânâ'nın olaylara bakışındaki derinliği göstermektedir.

İnsan iyi ve kötüyü birbirinden ayıracak bir yetiyle dünyaya gelmiştir ve ilahi vahyin muhatabıdır. Fakat insanın sınırlı yetileri, dini terminolojide İlâhi Kaza olarak tanımlanan hikmeti anlamaya yeterli görülmemektedir. Bu yüzden de, ilahi mesajı dikkate almadan, insanın iyi ve kötünün hikmetini tam olarak anlama imkanı bulunmamaktadır.

Bedenin ruh üzerindeki olumsuz etkileri, kişinin ahlâkî yetkinliği kazanmasındaki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Mevâlid-i selâse olarak adlandırılan cemâd-nebat ve hayvan etaplarını geçen insan, akılla donanmış insanî nefis haline ulaşmakla, kendisinin asıl hüviyetini oluşturan meleklerden bile üstün bir merhaleyi kazanmayı potansiyel olarak taşımaktadır. Bu yüzden, insanın asıl çabasını bedenine değil, ruhuna yöneltmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Mevlânâ sofistlerin, septiklerin, natüralistlerin ve rasyonalistlerin felsefesini yermekle birlikte, inanca dayalı, doğunun ruhunu taşıyan bir felsefe yapmaktan geri durmuyor. Gazali nasıl "Ey Oğul" adlı eserinde kuşkudan imana ulaşıırken felsefe yapıyorsa, Mevlânâ da *Divan*'ını ve *Mesnevi*'sini yazarken ölmez bir biçimde varlıkta birlik felsefesi yapıyor.

Felsefesine İlâhi aşkı kattığını düşünürsek, Mevlânâ'nın konuyu nasıl renklendirdiğini daha iyi değerlendirebiliriz. Mevlânâ, ilerde göreceğimiz gibi insana yüce bir değer vermiş ve onu Allah'ın sevgisine layık bir varlık olarak görmüştür. Her şeyi imanda aramıştır. Ona göre insan ruhi açıdan incelдикçe her şeyin hayalden ibaret olduğunu, varlık olarak yalnız Allah'ın bulunduğunu kavrar. İnsanda Allah'ta erime yeteneği vardır. Çünkü O, Allah'tan gelmiştir. (Çubukçu,101-103)

Yirminci yüzyıla değin insanlık birçok bulguya sahip olmuş, ilim ve teknikte büyük atılımlar yapmıştır. Ancak insan meselesini, felsefi antropoloji açısından açıklığa kavuşturamamıştır. Mevlânâ bu işe yaklaşık yedi yüz yıl önce parmak basmış ve "insanın kaderi"ni dile getirmeye çalışmıştır. Âdetâ imanın nasıl bir varlık olduğunu bize anlatmıştır. Bunu yapmak için de, insanın evrendeki yerini tespit etmek ve amacını belirtmek istemiştir. İnsanın öteki varlıklardan farklı yönlerini vurgulayarak niteliklerini sayıp dökmüştür.

Mevlânâ bu yönüyle, insan psikolojisini kendi iç dinamikleri ile açıklamaya çalışmış ve modern psikolojinin, insanın kendini, kendi dışında aramak gibi tutarlı olmayan metodundan uzak kalmıştır.

Bakınız hu konuda Mevlânâ ne diyor: "*Kim ben? Kimim ben? Niçin, bir sürü vesveseler içindeyim? Neden oradan oraya sürüklenip duruyorum? Fezalardaki yıldızlardan birisimiyim ki, hurçlardan burca geçer, sıkıntılara ağlar, mutluluklara gülerim? Göklerdeki Imrçlarda alçalış ve yükselişlere hazan rüzgarlarla sürüklenir, bazan alçalış ve yükselişlerle bazan rüzgarlarla bazan da kayıtlarla bağlanırım. Bazan yanan ateş, bazan coşan sel olurum. Ne asıldanım ne fisıldanım, hangi pazarlarda satılırım?*" (Çubukçu,106)

Mevlânâ'nın kendine odaklaşmak, kendi özelliğini anlamak ve asıl varlığına erişmek gibi, felsefi bir çaba içerisinde olduğunu sözlerinden ve dizilerinden anlamamak, mümkün değildir. Hayat, çeşitli felsefi, dini ve iktisadi açılardan değerlendirilebilen bir dönemdir. Fakat, önemli olan, insanlarla olan ilişki ve bir arada yaşayabilmeleri konusundaki değerler ve kurallardır. İnsanların huzur ve mutluluğu, bu değer ve kuralların onların yaşayışına sağladığı katkı ve kolaylıklar ile ölçülmektedir. Mevlânâ; Kur'an'ın temel olarak aldığı değerleri, toplumsal hayatın işleyişi açısından ışık tutucu bir şekilde formüle ederek, bunları sadece Müslümanlara değil, bütün insanlığa sunmaya çalışmıştır.

Kur'an'da çok zikredilme açısından en fazla vurgulanan 4 erdem; sabır, doğruluk/dürüstlük, affedicilik ve yardımseverliktir. Yine, Kur'an'daki Nahl suresi 90.ayet dikkate alındığında, en temel görülebilecek 4 erdem; adalet, yardımlaşma, iffet ve merhamettir. İşte Mevlana'ya atfedilen 7 öğüt de ana erdemleri belirleme ve vurgulama geleneği içinde değerlendirilebilecek ve dikkate alınabilecek önemli listelerden biridir. (Yaran,2007:28)

Öyle ki, Mevlânâ, insanı saf bir hâle getiren ve başkaları ile ilişkileri en güzel ve faydalı bir noktaya çeken davranış tiplerini ve tutumlarını sergilemek suretiyle, bir arada yaşamının da bir anlamda kurallarını koymaktadır:

Mevlânâ şefkat ve merhamette güneş gibi olmamızı, insanları; “ya bendensin ya bana düşman” gibi kamplara ayırıp zulmetmeksizin, güneş gibi, her insan, hayvan veya bitki türünden varlığı imkanlarımız ölçüsünde şefkat ve merhamet kanatlarımız altına almamızı, her varlığa güneş gibi sıcacık bir gönülle yaklaşmamızı, aç ve açıkta kalmışları bulup ısıtmamızı, onlara hayat ve enerji vermemizi öğütlemektedir. Çünkü ona göre, "sevgi, acımak, insanlık huyudur; öfke ve istekse, hayvanlık huyları." (Mesnevi,C.1.: 426)

Mevlânâ, İslam ahlakının en önemli kuralı olan, kendi hatasını aramak felsefesi ile hareketi tavsiye ederek, insanlığın en büyük hatasına işaret eder:

Ne mutlu o cana ki, kendi ayıbını görür. Madem ki başında on yara var: melhemi kendi başına sürmen gerek. Onun ilaca, kendi ayıplamaktır. Sende o ayıp yoksa bile, emin olma; olabilir. Ya o ayıbı sen de işyebilirsin.”(Mesnevi, a.g.e.,426)

“Ya olduğun gibi örün, ya görüldüğün gibi ol!! İnsanoğlu'nun, henüz esrarını anlayamadığı bir gerçektir bu.. Mevlânâ her şeyin görüldüğü gibi olmadığını farkındadır ve öyle sanmamamız konusunda bizi uyarır:

“Eğer her görünen şey, görüldüğü gibi olsaydı” der, “ o kadar keskin ve aydınlık bir görüşe sahip olan Peygamber: ‘Bana eşyayı olduğu gibi göster’(H) diye feryat etmezdi.” O, bununla demek ister ki: “Ey benim Rabbim! Gerçekte çirkin olanı güzel, güzel olanı çirkin gösteriyorsun; bize her şeyi olduğu gibi göster ki, tuzağa düşmeyelim ve hiçbir zaman yolumuzu kaybetmeyelim.

Mevlânâ “mümin müminin aynasıdır” sözünü şöyle açıkladı: “Allah'ın adlarından birisi de mûmindir. İman eden kul da mûmindir. “Mümin müminin aynasıdır” demek, “Allah onda o aynada tecelli etti” demektir. Yani ayna gibi olan mümin kulda, mümin olan Allah tecelli ediyor demektir. Allah'ı görmek istiyorsan, gel aynaya bak da onu gör (Eflaki,1995: II: 78).

Mevlânâ'nın eserlerinde insanın eğitimini ele alması, Allah'a kuvvetle inanması ve güvenmesi, olayları değerlendirmesi, bütün insanları sevmesi ve bu konuda diğer insanlara tavsiyede bulunması, konuşup yazması ile, felsefi antropolojinin bir felsefe disiplini olarak doğuşundan yaklaşık 700 yıl önce, bu alanla ilgilendiğini gösteriyor. (Aslanoğlu,14)

Mevlânâ, yüceliğin ve kendini aşmanın tek yolunun “aşk” olduğundan bahseder. Bu duruma, kişinin kendisi ile kainatın sahibi arasındaki derin ve samimi ilişkinin sebep olduğunu açıklamaktadır.

Mevlânâ'nın insaniyetçiliğinin temelinde ve metafizik anlayışında “aşk”ın çok önemli olduğu kadar da, derin bir yeri vardır. O aşkın mahiyetini izah ederken, boyutlarını ve işlevlerini de ele almıştır. Aşkın, insan hayatındaki yerini dikkatli bir şekilde açıklamıştır. Mevlânâ'ya göre, insanın sonsuz olanla, varlığın esasıyla temasa gelebilmesi, ancak aşk ile olur. O, bunu şu şekilde dile getirmiştir: Mahrem kişiyle Tanrı arasında elçi aşktır; haberleri o getirip götürür (Gölpınarlı,1992: 1630).

Mevlânâ'ya göre, insanlık vasfının özünü, ideal mahiyetini bulan ve onun idrakinde olan kişi hem 'aşık' hem de “maşuk”, yani Allah'ı hem seven hem de Allah'ın sevdiği kişi olur. Mevlânâ burada âdeta bir “aşk” felsefesi' yapmaktadır “İdeal insan” (İnsan-ı kâmil) bu aşkı bütün benliğinde bulan ve yaşayan kişidir. Dolayısıyla insan canında onu bulacak ve orada gerçek dostuna kavuşacak bir varlıktır. Bu hususu şöyle dile getirir:

“Her şeyi aramadıkça bulamazsın;

Ancak bu dostu bulmadıkça aramazsın ”. (Fihi Ma Fih, 172)

“Sen cihanın hazinesisin, cihan ise yarım arpayı değmez. Sen cihanın temelisin, cihan senin yüzünden taptazedir. Diyelim ki, alemi meşale ve ışık kaplamış. Çakmaksız ve taşsız olduktan sonra o, iğreti bir rüzgardan başka nedir? ,,

Mevlânâ'nın ideal insan tasavvuruna ait sözlerini toparlayacak olursak, görürüz ki, Mesneviler boyunca ideal insan, kainatın kalbi olarak ele alınmıştır. Aşk yönü kendisinde hakim olan insan-ı kâmil, kendisini insan şeklinde yaratan Yaratıcı'yla kurduğu psikolojik birliğin şuuruyla dolu insandır. Bu insan, boşuna uzaklarda aranan, ancak aşırı istekli varlığın yıkıntıları içerisinde bulunan gizli hazineyi, kendinde keşfetmesini bilmiştir. Bu konuda Mevlânâ şunları söylemektedir:

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

"Hazine arayan fakire) bir hazine arayıcısı gibi bakma,

O hazinenin kendisidir.

Aşık, maşukun gayrı nasıl olabilir?"

Kısaca diyebiliriz ki, bütün unsurlarıyla tüm ibadetler Allah adını zikretmeden, ilahi benliği ve onun şuurunu insani benliğe yerleştirmeden ve insani benliği temizlemeden başka bir şey değildir. İbadette insan, benliğini ilahi benlikten ayrı tutuyorsa, yaptığı ibadet gerçek zikir değildir. (Yazoğlu, 2002:19). Böyle bir ibadetin, ahlaki bir öz ve nitelik taşımadığını kim söyleyebilir?

İşte bu şekilde hakıyla yapılan ibadet; insanı, gerçek kulluğa ve hakiki dindarlığa götürür. Mevlana'ya göre gerçek dindarlık, insana, otokritik yapmasını öğretir. Eksiği ve ayıbı başkalarında değil, önce kendinde arar.

"Ne mutlu o kişiye ki, kendi ayıbını görür; kim birinin ayıbını söylese alını , o ayıbı kendinde bulur. Çünkü onun yarısı, ayıp dünyasındandır; öbür yarısı gayp dünyasından..

Madem ki başında onlarca yara var; merhemi kendi başına sürmen gerek. Onun ilacı, kendini ayıplamaktır. İnsan, sınır bir hale geldi mi de artık "acıyın" sözünün yeri. Sende o ayıp yoksa bile, emin olma; olabilir ya, o ayıbı sen de işleyebilirsin, senden de yayılı halka o ayıp. (Mesnevi, a.g.e.,38).

Mevlana, ahlaki değerlerin tutumlara yansımaları olan, kendi nefisini kontrol etme noktasında, büyük bir ruh olgunluğunun örneğini eseri ve hayatı ile ortaya koyan büyük bir mürid ve dava adamı olduğunu göstermiştir. Zaten, bütün dünyadan onu ziyaret için gelenler de, onun ahlakının ortaya koyduğu insani ilişkileri benimsediği ve kendilerini o anlayış içinde kabul ettiği için Mevlana ile buluşmayı istemektedirler.

Sonuç

Ahlak, sosyal ilişkilerin üzerinde geliştiği önemli bir alandır. Bu yüzden, ahlaki olgunluk ve şuur olmaksızın bir toplumda sosyal ilişkileri geliştirmek çok zordur. Bu yüzden, öncelikle ahlaki duyarlılığı geliştirmek gerekmektedir.

Mevlânâ, bu yüzden insanın ruh ve ahlak dünyasını gün yüzüne çıkarmak ve bu dünyayı etkin hâle getirmek için, insanın sosyal hastalıkları üzerinde durarak, bunların giderilme yollarını bize açıklamaktadır. Batı dünyasında insan, ruhi ve manevi değerlere sırtını döndükten sonra, maddi ve teknolojik alana yönelerek, insanın en önemli özelliğini geliştirmeyi ihmal etmiştir. Bugün, gelişmiş ülkelerde her türlü vahşi, acımasız ve duyarsız ilişkilerin varlığı, insanın iç dünyasının eğitimsiz kalmasının sonucudur.

Teknolojik ve iktisadi gelişmeler, toplumların sosyal hayatına destek olurken, sosyal hayatı biçimlendirme ve yönlendirme imkânından mahrumdur. Günümüzde, iktisaden gelişmemiş olsa bile, sosyal ve ahlaki yönü güçlü olan ülkelerin insanının huzurlu ve mutlu olduğunu görmemiz, ahlaki değerlerin toplumlar için birinci öncelikleri olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ'nın sadece Müslümanlara değil, tüm insanlığa karşı derinden sorumluluğu, inanç ve ahlaki değerlerin şuurunda olmasının bir sonucudur. İnsan davranışlarının, ahlaki değerler ile biçimlenmesi, sosyal dünyamızın manevi yönünü açığa çıkarmakta ve ahlakın, ne derece önemli bir değer olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, insanlığın yarınlarını daha iyi bir dünya hâline getirebilmek için, ahlaki değerlere yeniden layık olduğu değeri ve önemi vermesi gerekmektedir.

Toplumların yeni Mevlânâ ve Yunus Emre gibi gönül insanlarına fazlasıyla ihtiyacı bulunmaktadır. Bu gelenek, kişinin sadece kendini düşünmesi değil; başkalarını da en az kendisi kadar düşünebilecek bir kültüre sahip olmasıyla sağlanabilecektir. Zaten, toplumsal yaşamın gereği de böyle bir bakış açısına sahip olmakla sağlanabilir.

Kaynakça

Abdülkadir Gökpınarlı, *Mevlana Celaleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul,1999

- Ahmet Eflaki, *Ariflerin menkıbeleri I*, Çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul, M.E.B. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 62, 1995.
- İbrahim Arslanoğlu “*Mevlana'nın Aşk ve İnsan Felsefesi*” Semazen Akademik Sitesi ,2008 http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=2008
- İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlana*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993
- Kenan Gürsoy, *Etik ve Tasavvuf Felsefi Diyaloglar*, Yayına Hazırlayan: Semih Yücel, Sufi Kitap, İstanbul 2008, s. 46–47
- Mevlana Celaleddin Rumi, *Fihi Ma Fih*, İz Yayıncılık, Tercüme H.A.Konuk, Yayına hazırlayan Selçuk Eraydın, İstanbul 2020
- Mevlana Celaleddin Rumi, *Divan'ı_Kebir*, çev.Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992
- Nejdet Durak “Mesnevi'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi” Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu, Çanakkale 2006, ss. 155–165.
- Ruhattin Yazoğlu, “Humanizm ve Mevlana”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı.29, 2002 Erzurum
- Sadık Yaran, “Mevlana'nın Yedi Öğüdü, Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Adiyet Meselesi”, *İst. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı.16, Yıl.2007
- Veled İzbudak, *Mevlana Celaleddin Rumi*, Mesnevi, M.E.B. Yayınları, C. I-VI, İstanbul 1990; Mesnevi, C.I., s. 1764

MEVLÂNÂ'NIN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Roida RZAYEVA OKTAY *

Özet

Mevlâna'nın düşünce dünyası insanlığın birçok önemli değer ve yargılarını içerisinde barındırmaktadır. Rûmî'nin görüşleri felsefi düşünce niteliği kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Felsefe bütünlükle evren ve insanın evrenle olan ilişkisi konusunda bilgi veya evreni ve evrende kendini kavrama yöntemi olduğu için Mevlâna'nın bir insanın kendisini ve yaşamdaki yerini kavrama gayesinin sonucunda ortaya çıkan düşünceleri felsefi kavramları yansıtmaktadır. Düşünürün yaşam konusundaki fikirleri ve görüşleri bugün dünya tarafından kabullenen çağdaş üniversal değer ve ahlâk ölçütleriyle bağdaşmakta ve günümüzde güncelliğini korumaktadırlar. Nitekim kendisinin "Mesnevi" eseri insanlığın dinsel, felsefi, sosyal problemlerini içermektedir. Dünyanın varoluşundan mevcut olan konular Rumi'nin algılama ve analizleriyle felsefi dünya görüşü niteliği kazanmış, tarihin süzgecinden geçerek gelecek kuşaklara mesajlar aracılığıyla yön verme özelliklerini barındırmaktadır. Bu sebeptendir ki, Mevlâna'nın Batı'ya çok önemli ideolojik tesirinden bahsedilmektedir. Türk kültürel mirasının bir parçası olan Mevlâna dünya kültürünü önemli katkıda bulunmuştur.

Mawlana's World of Thought

Abstract

Mawlana's world of thought includes many important values and judgments of humanity. Rumi's views gained the character of philosophical thought and have survived to the present day. Since philosophy is, in its entirety, knowledge about the universe and man's relationship with the universe, or a method of understanding the universe and himself in the universe, Mawlana's thoughts that arise as a result of a person's aim to understand himself and his place in life reflect philosophical concepts. The thinker's ideas and views on life are compatible with contemporary universal values and moral standards accepted by the world today, and they remain current today. As a matter of fact, his work "Mesnevi" contains the religious, philosophical and social problems of humanity. The existing issues from the existence of the world have gained the character of a philosophical worldview with Rumi's perception and analysis, and have the feature of guiding future generations through messages, passing through the filter of history. For this reason, Mawlana's very important ideological influence on the West is mentioned. Mawlana, who is a part of Turkish cultural heritage, made a significant contribution to world culture.

---

* Prof. Dr., İslami Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü. Şarkiyat ilminin tarihi ve teorisi Bölümünün başkanı. e-mail: roida@bk.ru

Mevlânâ fikirleri ve görüşleri çağları aşan düşünürlerdendir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, kendisini ve insanlığı var eden değerlerin devamlı ve evrensel ilkelerini tesbit edebilmesidir (1, s. 9). Mevlânâ'nın düşünce dünyası insanlığın birçok önemli değer ve yargılarını içerisinde barındırmaktadır. Rûmî'nin görüşleri felsefi düşünce niteliği kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. (7, s.184). Bu sebeptir ki Mevlânâ'nın sürekli geleneksel tasavvuf anlayışı ve Mevlevîliğin bazı belirli kuralları çerçevesinde ele alınması ve sadece mutasavvıflığın ve özellikle şairliğinin işlenmesi doğru değildir.

Eserlerinin entelektüel nitelikte oluşları onları devrinde diğer şairlerin dine ve tasavvufa dayalı eserlerinden farklı kılan özelliğidir (7, s.184). Düşünce dünyası derken, ilk önce Mevlânâ'nın felsefi görüşleri ve felsefesi anlaşılmaktadır. Düşünürün yaşam konusundaki fikirleri ve görüşleri bugün dünya tarafından kabullenen çağdaş evrensel değer ve ahlâk ölçütleriyle bağdaşmakta ve günümüzde güncelliğini korumaktadırlar (7, s.184). Nitekim kendisinin “Mesnevi” eseri insanlığın dinsel, felsefi, sosyal problemlerini içermektedir. Dünyanın varoluşundan mevcut olan konular Rûmî'nin algılama ve analizleriyle felsefi dünya görüşü niteliği kazanmış, tarihin süzgecinden geçerek gelecek kuşaklara mesajlar aracılığıyla yön verme özelliklerini barındırmaktadır. Bu sebeptir ki, Mevlânâ'nın Batı'ya çok önemli ideolojik tesirinden bahsedilmektedir.

Mevlânâ felsefi düşüncelerini her zaman diler getirmiş ve bunlar eserlerinde akis bulmuştur. Kendi felsefi sisteminin olmamasına rağmen Mevlânâ'nın felsefi görüş ve düşüncelerinden birçok kişi etkilenmiş ve “Mevlânâ'nın söylediği gibi” veya “Mevlânâ'ya göre” diyerek ve kendisine atıfta bulunarak bugüne ulaşan ve kendisine atfedilen birçok söylemler çağımızda da çok da yaygındır. Bu durum kendisinin gerçekten filozof ve düşünür oluşunun bir göstergesidir (6, s.178-179).

Ayran kâsem önümde oldukça,

Vallâhi kimsenin balını düşünmem bile

Azıksızlık, ölümle kulağımı bursa bile

Hürriyeti kulluğa satmam ben!

Felsefe bütünlükle evren ve insanın evrenle olan ilişkisi konusunda bilgi veya evreni ve evrende kendini kavrama yöntemi olduğu için Mevlânâ'nın bir insanın kendisini ve yaşamdaki yerini kavrama gayesinin sonucunda ortaya çıkan düşünceleri felsefi kavramları yansıtmaktadır. Nitekim kendisinin başvurduğu konular fizik ve metafizik boyutlarında ele alınmaktadır. Ve bu konuların felsefi bir analizle incelenmesi ve diğer felsefi doktrinler içerisindeki yerinin gösterilmesi önem arz etmektedir.

Mevlânâ'nın düşünce sistemi felsefi soruları içermektedir. Bunların arasında insan-ı kâmil (=ideal insan), varlık, yaşam vb.

Mevlânâ'nın felsefesinin iki ana konusunu insan ve aşk, sevgi oluşturmaktadır. Aynı zamanda belirtilen konular üzerine yazdığı eserler zengin felsefi ve bilimsel çağrışımlara sevk etmektedir. (6, s.179).

Mevlânâ'nın ele aldığı konular en önemli felsefi akımlarından biri olan varoluşçuluk (“egzistansiyalizm”) çerçevesinde analiz edilebilir. Nitekim Mevlânâ da kendi eserlerinde insanın varoluş problemlerine değinmiş, insanı çeşitli perspektiflerden ele almıştır.

Mevlânâ insanın ruh ve beden bütünlüğünden söz etmektedir.

İnsanı fizik âlemlerle metafizik âlem arasına yerleştiren Mevlânâ insanda her iki yönün bulunduğunu belirtirken manevi yönüne vurgu yapıyor. (8, s. 34).

İnsanın ruhu tek bir cevherdir.

Hayvan ruhu ise kırık çanaklar gibidir (5, II, s. 190).

İnsanın fizik yönünün hayvani olduğunu vurgularken bu yönünü tatmin edenlerin kıdası, şehveti ve arzuları olduğunu belirtiyor. İnsanın gerçek yönü, özü veya insanlık yönü gibi tanımladığı yönünün

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

manevî yönü olduğunu vurguluyor ve belirtileni de metafizik âlemlerle ilişkilendiriyor. Bu yönün gıdası olarak da ilmi, hikmeti, Tanrı tecellisini ve aşkı gösteriyor. (9, s. 34).

Mevlânâ insanı idealize etmekle ve ona evrensel anlamlar yüklemekle İslam tasavvuf literatüründe yer alan “insan-ı kâmil” kavramını kullanarak insanın değerini aradığı şeyde ve gördüğü nesnede görür. Bu bağlamda Mevlânâ insanın değerini teleolojik bir ifadeyle göstermektedir. (8, s. 40).

Sen bu cisimden ibaret değilsin, gözden ibaretsin. Canı görse cisimden vazgeçersin. İnsan gözdür, öte yanı deriden, etten başka bir şey değil. Gözü neyi görürse değeri o kadardır insanın (5, VI, s. 811-812).

Cân apaçık olduğundan, pek yakın bulunduğundan görünmez. İnsan, içi su ile dolu dışı kupkuru küp gibidir (5, I, s. 1120).

Öküzün rengini dışından, insanın rengini, sarı, kırmızı, her neyse içinden ara! (5, I, s. 764).

Görüldüğü gibi Mevlânâ metafizik yönü ağır basan bir felsefe içinde insan-ı kâmil evrensel bir varlık olarak ele alır teşbih, sembol ve çeşitli niteliklerle eserlerinde işler.

Aynı zamanda Mevlânâ insanı “ruh, akıl ve sevgi üçgeni” olarak tanımlar. (1, s. 23). Ayrıca insana çok değer vermesi şu dizelerde ifade ediliyor:

İnsan bir hamur teknesi boyundadır ama her şeyden, her varlıktan yücedir.

Ben kemik değilim ki, kemikte iliğim. İlik değilim ki, damarda kanım. Kan değilim ki, bedende canım. Can değilim ki, pek çok şeyim. Yok yok, pek azıcık bir zamanım. Dilime bak, dost, dilime bak. Ne Doğu’dan, ne Batı’danım. Gözüme bak, hey, gözüme bak: küçüklere, büyüklere, eşeklere, bitkilere hayranım. Kaf dağından zalimleri taşıyan iyicil devim. Zayıfım; aptalım, deliyim, sıfırım, insanım!

İnsan öneminden bahseden *Divanı-ı Kebir*’deki şu gazel de dikkat çekmektedir:

Nice dilekleriniz var, bağış istemedesiniz;

Bir kendinize gelin artık, bağışın ta kendisi sizsiniz.

Gece gündüz kavuşup buluşma aşkındasınız;

Fakat kavuşmanın da ışığı sizsiniz, buluşmanın da;

Bundan haberiniz yok, bunu anlamıyorsunuz.

Yine varoluşçuluk (“egzistansiyalizm”) çerçevesinde analiz edilebilen metafiziğin en önemli konularından olan varlık konusunu Tanrı-insan ilişkisinde görüyoruz.

Türk-İslam düşüncesinde mikro kozmik bir varlık olarak kavranılan insan sadece kainatın bir parçası gibi değil, kainat gibi görülmüştür. Nitekim şu mısralar bu düşüncesini ifade etmektedir: “*kâinata bak insanı, insana bak kâinatı, her ikisine bak Tanrı’yı anla*”. (9, s. 37).

Mevlânâ’da aşk bütün varlıklarda tecelli eden Tanrı’nın bir sıfatı olarak görülmektedir. Nitekim mikro kozmik insan evrende tecelli eden bütün değerleri barındırır. (9, s. 142). Bu yüzden insan âdeta kutsal bir varlıktır:

Dağ, taş, su, ateş, yel bile insana secde etmededir. Birkaç lüzumsuz münafık secde etmemiş noksan mı gelir insana. (4, s. 226).

Felsefi bir platformda ele alınarak Mevlânâ’nın eserlerinde yer alan aşk kavramı metafizik, ahlak, estetik, hatta psikolojik perspektiflerden incelenmeye tabi tutulabilir. (9, s. 14).

Mevlânâ insanı Tanrı’yı tüm benliğiyle sevebilen tek varlık olarak görmekte ve ona duyulan aşkı şu dizelerde ifade etmektedir (6, s.179-180):

Dünyada aşk gibi bir üstat, bir mürşit ve insanı doğru yola ulaştıran bir kimse yoktur. (2, I, s. 408).

Aynı zamanda aşkın bile ilimle bağlantılı olduğunu vurguluyor (6, s.180):

İnsanlara akılları miktarınca söz söyleyin, akıllarınıza göre değil. (4, s. 87).

Herkes, herkese bir lokma birşey verebilir ama, boğaz bağışlamak, ancak Tanrı işidir...

Tanrı'nın güzelliği, yüceliği ve kudreti şu dizelerinde ifade ediliyor:

Tanrı erlerin kalbi, Tanrı'nın nazarının kiblesidir ve evrenden de daha yüksek ve yücedir. (2, I, s. 673).

... Dünya, insan, yerde ve gökteki her şey, kendi mahsulü olan bir ressamın eseridir. (2, II, s. 125).

Sonuç

Düşünce ve fikirleri sayesinde Mevlânâ düşünce tarihinde önemli yer edinmiştir. Türk-İslâm felsefesinde yeri ve rolü yadsınamaz ve kendisi felsefi düşünce ve analizlerin dışında tutulamaz. Türk kültürel mirasının bir parçası olan Mevlânâ dünya kültürüne önemli katkıda bulunmuş ve felsefi düşünceye çok malzeme vermiştir. Dolayısıyla Mevlânâ'nın fikirlerini düşünce tarihi ve Türk-İslâm felsefesi çerçevesinde değerlendirdiğimizde bize miras olarak bıraktığı zengin kültür hazinesinden bahsedebiliriz.

Kaynaklar:

1. Çelebi, Celâleddin B. (2006). *Hız. Mevlâna Okyanusundan*. Konya, III. Baskı.
2. Eflaki, A. (1995). *Ariflerin menkıbeleri I*. Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: M.E.B. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 62.
3. Eflaki, A. (1995). *Ariflerin menkıbeleri II*. Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: M.E.B. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 62.
4. Mevlâna Celalettin (1959). *Fihî Mâfih*. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul.
5. Mevlana Celaleddin-i Rumi (1990). *Mesnevî*. Çev. Veled Çelebi İzbudak (I-VI), 2. Baskı, İstanbul: MEB.
6. Rzayeva Oktay, R. (2012). Mevlânâ'nın Dehası, *Türk Modernleşmesi*. Ankara: Otorite Yayınları, s. 175-183.
7. Rzayeva Oktay, R. (2012). Mevlâna ve Yaşam, *Türk Modernleşmesi*. Ankara: Otorite Yayınları, s. 184-185.
8. Yakıt, İ. (2000). *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*. İstanbul: Ötüken.
9. Yakıt, İ. (2010). *Mevlâna'da Aşk Felsefesi*. İstanbul: Ötüken.

MEVLÂNÂ'NIN İNSANA BAKIŞININ KADIN VE ERKEK DEĞERLENDİRMESİ ÜZERİNDEN OKUNMASI

Roza SÜLEYMANOĞLU DİNÇER *

Özet

Yaşadığı dönemde İslam dininin etkisinde kalan ve bu etkiyle kadına bakışı şekillenen Mevlâna, kadına verdiği değeri bazı kıssalarında anlatmış; eserlerinin bazı bölümlerinde kadının aleyhine değerlendirilen örnekler de vermiştir. Bu örneklerde kadının kötülükleri, kıskançlıkları ve kaprisleri üzerinde durmuştur. Kadını nefsin, hırsın ve kötü ilişkinin bir sembolü olarak değerlendirerek olumsuz nitelendirmeler içeren temsillerde bulunmuştur. Ağlamayı bir tuzak olarak kullanan, üstünkörü hüküm veren, sadece dış görüntüsünü önemseyen bir varlık olarak tasvir edilen kadına, tahammül etmek gerektiğini, kadının baskıyla düzelemeyeceğini ve dolayısıyla kadına nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda bilgi sahibi olunmasını ifade etmiştir. Peki bu ifadeler, Mevlâna'nın kadına bakışının tamamen olumsuz olduğunu göstermesi açısından yeterli midir? Bu ifadeler yaşadığı dönemin tasavvurunu yansıtmakta fakat Mevlânâ'nın düşünceleri kadına yönelik olumlu bir değerlendirme de içermektedir. Zira Mevlânâ, kadınlara yönelik aşırıya kaçan sınırlamaların getirilmesinden kaçınmış, kadınların "eve kapatılma fikrine" karşı çıkmış ve kadınların toplum içerisinde görünürlüklerinin artırılması gerektiğini savunmuştur.

Kadın müritlerinin sayısının fazla olması da Mevlânâ'nın kadınlara hoşgörü ile yaklaştığının bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Bu hoşgörünün kaynağı, Allah'ın cemal sıfatının bir yansımasıyla kadına yaklaşmasıyla ve kadının yaratılış itibarıyla güzel olarak değerlendirmesiyle ilişkilidir. Bu nedenle kadına sadece maddi varlığından kaynaklı yaklaşılmamalı; kadına yaklaşımda sevgi ve merhametten hareket edilmelidir.

Hem kadını hem de erkeği toplumun eşit bir parçası olarak değerlendiren Mevlânâ, kadının kişiliğine yönelik olumsuz bir bakış açısı sergilemekten ziyade erkeğin ya da kadının toplumsal üstünlüğüne dayalı bir kıyasın doğru olmadığını düşünmektedir. Mevlânâ, insana insanlık kazandırmanın akıl ve ruh olduğunu ve her ikisinin de cinsiyeti olmadığını belirtir. Cinsiyeti bir üstünlük ölçüsü olarak değerlendirmez. İnsan olma bilincini cinsiyetten ziyade şahsiyete bağlar. Mesnevi'sinde "insan olmanın" tarifini yapar; kadın ve erkeğin dayanışma ve birliğiyle toplumsal huzurun sağlanabileceğini belirtir.

Bu çalışma ise Mevlânâ'nın kadına ve erkeğe yaklaşımını açıklamayı hedeflemektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın insana bakışı bu iki cinse yönelik değerlendirmelerinden hareketle anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Hümanizm, Kadın ve Erkek.

Abstract

Mevlâna, who was under the influence of the religion of Islam during his lifetime and whose view of women was shaped by this effect, explained the value he gave to women in some of his stories. In some parts of his works, he also gave examples that were evaluated against women. In these examples, he focused on the evils, jealousies and whims of women. Evaluating the woman as a symbol of self, ambition and bad relationship, she made representations with negative characterizations. He stated that the woman, who is depicted as a being who uses crying as a trap, makes superficial judgments and only cares about her appearance, must be tolerated and that women cannot be healed by pressure. Therefore, she stated that she should be informed about how to approach women. So, are these statements enough to show that Mevlâna's view of women is completely negative? While these expressions reflect the imagination of the period in which he lived, Mevlâna's thoughts also contain a positive evaluation of women. Because Mevlâna avoided the imposition of excessive restrictions on women, opposed the "idea of confinement" of women and argued that women's visibility in society should be increased.

The high number of female disciples is also expressed as an indicator of Mevlâna's tolerant approach to women. The source of this tolerance is related to God's approach to women as a reflection of the attribute of beauty and the evaluation of women as beautiful by nature. For this reason, women should not be approached solely because of their financial assets; The approach to women should be based on love and compassion.

Evaluating both women and men as equal parts of society, Mevlâna thinks that a comparison based on the social superiority of men or women is not correct, rather than displaying a negative perspective on the personality of women. Mevlâna states that it is the mind and the spirit that gives humanity to human beings, and that both have no gender. It does not consider gender a measure of superiority. It connects the consciousness of being human to personality rather than gender. He defines "being human" in his Mesnevi; states that social peace can be achieved with the solidarity and unity of women and men.

* Doğuş Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Sosyal Hizmetler Programı Öğretim Üyesi. rsuleymanoglu@dogus.edu.tr

This study aims to explain Mevlâna's approach to women and men. In addition, Mevlâna's view of human beings will be tried to be understood based on his evaluations of these two genders.

Keywords: Mevlâna, Humanism, Woman and Man.

Giriş

Kendine has bir dünya görüşüne sahip Mevlâna'nın yaşadığı dönemin özellikleri, sahip olduğu etki, İslami düşünceyi temsil gücü gibi etkenler, kadına yönelik değerlendirmelerini de önemli kılmaktadır. Özellikle kadının konumuna ve varlığına ilişkin çelişik yazılar, onun kadın konusuna bakışının doğru ve net olarak anlaşılmasına engel olmaktadır.

Sözden tam olarak yararlanmak için misaller, hadisler, hikayeler, benzetme ve kıssalardan faydalanan Mevlâna'nın, hikâye ve kıssalarının her biri farklı bir boyuta sahiptir. Bunlardan bazılarında dostlarını, fakir ile zengini, efendi ile uşağı, hakim ile suçluyu, kadın ile kocasını sözün odağı yapmış; bir bölümünde peygamberlerin hikayelerinden, hadislerden referans almıştır. Hayali ve zihin ürünü hikâyeleri de mevcuttur. Dolayısıyla kadınlar konusunda da görüşlerini anlamlandırabilmek için sadece misallerinin görünür boyutlarını ele almak ya da sadece hikayelerini okumak yeterli değildir (Meşhedi, 2006, s. 56). Çalışmalarının sadece kısmi bir yönünden hareket etmek, bütüncül bakmayı engelleyeceği gibi taraflı bir karar verilmesine de neden olacaktır.

Mevlâna'nın kadına yönelik tutumunu anlayabilmek için hümanizme ve insana yüklediği anlamlara odaklanmak gerekmektedir. Ayrıca tutumunun açığa çıkartılmasının belki de en somut yollarından biri kendi ailesi içerisindeki kadınlara nasıl yaklaştığı ve bu kadınların toplumsal konumlarının ne olduğudur. Dolayısıyla bu çalışmada aile üyesi kadınların konumlarına ve bu kadınlara yönelik tutumlarına da yer verilerek sosyal çevresi üzerinden konuya yaklaşımı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Mevlâna, Hümanizm ve Tanrı

Romalı düşünür Cicero tarafından ilk kez “insan sevgisi” anlamında kullanılan Hümanizm, 16. yüzyılda yaygın bir şekilde kullanılmış ve tüm sorunların sadece insanla çözülebileceğini savunmuştur. Hümanizm, insanı tek ölçüt olarak ele aldığından Tanrı ve dini inancı dışlamaktadır (Yazoğlu, 2002, s. 67). Tanım ve içerikten hareket edildiğinde, Mevlâna'nın hümanist olduğunu iddia etmek çok da mümkün görünmemektedir. Çünkü felsefesi, Tanrı aşkına ve bu aşkın toplumsal yansımalarına dayanmaktadır. Zaten beşerî aşkların nihai hedefi, gerçek aşk olarak tanımladığı ilahi aşka ulaşmaktır. Rubailer’de de bu durum sıklıkla örneklendirilmektedir. Aşağıda Rubailer (I)’den bazı örneklere yer verilmiştir (1974, s. 44-128):

- i) “Her nereye baş koysam ona secde edilecek yerdir orası. Altı yönde de, onun dışında da Tanrı odur. Bağ, bülbül, sema, güzel bunların hepsi bahane, hep aranılan, istenilen O’dur” (b. 206).
- ii) “Dürüst aşık, düşmanın tehdidini iştirirse, bineğini çabucak Tanrı yönüne doğru sürer. Düşman zannı ile dosttan ayrılmaz; bir hayal uğrunda gerçekten yüz çevirilmez” (b. 223).
- iii) “Canım o candan ve cihandan yüz çevirmiştir. Hem kiblemi, hem de Kâbemi o tarafa döndürmüştür. Bizi arşın sultanı (Ulu Tanrı) öyle yaratmıştır. İşleri çeviren ve bize böylece yüz gösteren Ulu Sultan O’dur” (b. 234).
- iv) “Elinin, gözünün ayağının çift olması yerindedir. Ama gönül ve sevgili iki olunca iş değişir, bu uygunsuz düşer. Sevgili bir bahanedir. Sevgili yalnız bir Tanrı’dır. Onu iki sananlar ancak ateşe tapanlarla inkârcılardır” (b. 267).
- v) “Tanrı aşkından hiçbir ziyan görmeyeceksin. Nereve cansız kalacaksın? Sen kendin can olacaksın. Önce göklerden yere inmiştin. Sonra da yerden göklere gideceksin” (b. 417).
- vi) “Her gelişme ve olgunlaşma ilk sebebin eseridir. (Her şey Tanrı’dan üremiştir.) her suret ve şekil de ilk maddenin makbulüdür. Her parça bütünden meydana geldi, ama her bütünün parçalanması da gerekli değildir” (b. 629).

Sadece Rubailer’in ilk cildini ele aldığımızda, 346 sayfalık eserde, Tanrı kelimesine 146 defa yer verildiği görülmektedir. Allah kelimesi de metinde 14 defa geçmekte, insan kelimesine ise 66 defa yer verilmektedir.

Toplumsal bir hareket ve felsefi bir görüşe sahip olan hümanizmin Tanrı tasavvuru ile Mevlâna’daki Tanrı tasavvuru da ikisi arasındaki ilişkinin açığa çıkmasında yardımcı olacaktır.

Hümanizm, Tanrı'ya karşı insanı yüceltme çabası içerisinde. Tanrı'yı dayatmacı ve baskıcı olarak nitelendirme eğiliminde olduğundan onu yüce ve aşkın bir varlık olarak görmez. Hümanizm, insanı Tanrı'nın yerine koyar, dinden ziyade pozitif bilimi öne çıkarır, öbür dünya yerine bu dünyayı merkeze alır (Taş ve Kiroğlu, 2017, s. 562-563).

Tanrı'nın tasavvuru, varlığı ve özellikleri farklı düşünürlerin üzerinde yoğunlaştığı bir alandır. Bu düşünürlerden biri de Tanrı hakkındaki düşüncelerini İslami düşünceler etrafında şekillendiren Mevlâna'dır. Mevlâna'da Tanrı, Baykan (2005)'a göre tasavvufi düşüncenin temelini oluşturan yüce bir varlıktır. Tunagöz (2013) de Divân-ı Kebir'den yaptığı alıntıyla, Mevlâna'da Allah algısının, gizli olan Allah'ın somut her şeyin yansıması şeklinde karşılık bulduğunu belirtmektedir. Zira, Mevlâna'ya göre kainattaki her şey Tanrı'nın habercidir ve yaprak bile kıpırdasa onun sayesinde (Çubukçu, 1986). Aşk ise Tanrı'ya ulaşmanın bir aracıdır ve Tanrı'nın varlığının kanıtıdır (Aydın, 2010).

Mevlâna aşkı kâinatın yaratılış sebebi olarak görür. Varlık aleminin yaratılma amacı, Allah'ın peygambere duyduğu sevgidir. Varlığın özünü aşk olarak gördüğü için aşkın en ileri noktasını da Allah aşkı olarak görür ve bunu her şeyin üzerinde bir değere eş tutar (Yeniterzi, 1997, s. 48). Nitekim bunu yukarıda örneklerine yer verilen beyitlerden de görmek mümkündür.

Mesnevi (III)'de de aşk temasına yer vermiş ve "canların gıdası aşktır" (b. 3034) demiş ve devam etmiştir: "Fakat aşkı örtmek nedir? Ateşi yün ve pamuk içinde gizlemek! Ne kadar örtersen o kadar meydana çıkar! Ben, onu örtmeye çalıştım mı o, bayrak gibi baş kaldırır, işte buracıktayım der." (b. 4733-4734).

Mevlâna'da aşkın, akıldan üstün olduğu söylenebilir. Bu, aklı inkâr ettiği anlamına gelmemektedir (Yazoğlu, 2002, s. 73). Akl-ı cüz'î ve akl-ı küllî olmak üzere aklın iki ayrı işlevinden bahsetmektedir. Akl-ı maâş olarak adlandırdığı akl-ı cüz'î, dünyevi işlerin yönetimi sağlayan ve öğrenmeye muhtaç bir akılken, akl-ı küllî, Allah'ı bilmeyi sağlayan bir öğretmendir (Rumi, 1994, s. 200).

Mevlâna, Mesnevi (III)'sinde şu ifadelerle yer verir (b. 3193-3195):

"Melekle akıl, aynı yaradılıştadır hikmeti var da iki suret oldu.

Melek, kuş gibi kanatlı olmuş; akıl, kanadı bırakmış, nura bürünmüştür.

Hulâsa ikisini de mânası aynı olduğundan, ikisinin de hakikati bir olduğundan o iki güzel, birbirlerine arka olmuşlar, birbirlerine yardımcı kesilmişlerdir."

Akıl ile meleği bir dost gibi gören Mevlâna, aklın yetersiz kalabildiğini de belirtir: "Akıl ve zekâda kemale ermekle Tanrı'ya varılmaz" (Rumi, 1995, s. 43).

Mevlâna, Divan-ı Kebir adlı eserinde de aşka yer vermiştir (Yakıt, 2010, s. 22):

"Aşk üstünlükte, bilgide, defterde, kitap sahifelerinde değildir. Halk dedikoduya düşmüştür ya, o yol aşıkların yolu değildir. Aşk, öyle bir nur ağacıdır ki, dalları ezelde, kökleri de ebeddedir. Bu ağaç, ne arşa dayanır ne de yeryüzüne, bu ağacın gövdesi de yoktur... Akli işten atıp, hevesi kovduk... Sende fani güzellere iştiyak var, bir özlem var. Bu ise puttur. Sen kendini kendinde bulur ve kendin sevgili olursan, sende özlem kalmaz."

Hümanizme ek olarak Mevlâna'nın bir diğer yönü Muhammedi ahlakın temsilciğini üstlenmesi ve İslami yönüdür. Özellikle UNESCO'nun öne çıkarmak istediği nokta, hoşgörü ve çoğulculuğa dayalı hümanist/insancıl yön olsa da bu yön bir diğerini yok etme üzerine inşa edilmemelidir (Atay, 2007, s. 308).

Mevlâna, erkek ile kadın arasındaki aşkı, ilahi aşkın bir parçası olarak görmektedir. İki cins arasındaki aşkı, diğer bir ifadeyle sevgiyi bazen bir perde olarak görmekte, bir gün bu perde kalkarak hakiki ve nihai aşka erişilecektir. Aşk bir şarap, dervişler kadeh ve mürşidler aşkın sâkisidir (Yağmur, 2016, s. 156)

Mevlâna Düşüncesinde İnsan

Hırslarından arınarak sadece Allah'ı bulmakla vücut bulabilecek bir canlı olarak gördüğü insan, içinde iyiliği ve kötülüğü bulundurmaktadır. Günahsız bir halde dünyaya gönderilen ve cüz-i

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

iradesiyle seçimini yapabilen bir varlık olan insan, çevresine göre de şekillenmektedir. Bu şekillenme sonucu geliştireceği davranış için ruhani bir tezkiyeye ihtiyaç duymakta ve Mevlâna'ya göre bu tezkiye kalptir (Çömlekçi, 2020, s. 23).

Kalbi, ruhani bir arıtma merkezi olarak gören Mevlâna, eserlerinin çoğunda insanı işlemişle birlikte insanın bazı üstünlüklerinden de bahsetmiştir:

“Bizim şu topraktan tenimiz feleğin nurudur.

Bizdeki çeviklik melekleri kışkandırır.

Kim olur, temizliğimize melekler imrenir.

Kimi de olur, şeytan bile korkusuzluğumuzu görür de kaçır bizden” (Rubailer I/61).

Ona göre insanın çevikliğine ve temizliğine melekler gıpta etmekte, insanın korkusuzluğu karşısında şeytan dahi kaçmaktadır.

Mevlâna, insanın farklı yönlerini ve niteliklerini incelemesine rağmen insanı çeşitli ve bağımsız parçalardan oluşan bir yapı olarak değil de bir bütün olarak ele almıştır. Mesnevi (I)'sinde bunu görmek mümkündür:

“Hele birbirine zıt olan şeylerden; su, toprak, ateş ve yelden meydana gelmiş cüzü...

Koyunun kurttan kaçmasına şaşılmaz; şaşılacak şey, bu koyunun kurda gönül vermesidir!

Sağlık, zıtların sulhüdür; aralarında savaşın başlamasını da ölüm bil!

Tanrı'nın lütfu, bu aslanla yaban eşeğine, bu iki zıdda, vefakârlık hususunda bir ülfet vermiştir” (1995, s. 104 - b. 1291-1294).

Ona göre insan, diğer insanları ve bütün mahlukatları sınırsız bir sevgi ile sevmelidir ve tamamen kollamalıdır (Pehlivan, 2015, s. 61). Buradan hareketle onun, insanın sınırsız bir sevgiyle kuşandığına yönelik bir inancı olduğu ve diğer canlıları da koruyucu bir niteliğe sahip olabileceği düşünülebilir.

Mevlâna'da insan sevgisi, hoşgörüsü ve çoğulculuğa olan inancının varlığı, en yaygın olarak şu meşhur davetine dayandırılmaktadır: “Gel gel, ne olursan yine gel”. Rubainin tamamı aşağıdaki gibidir (Atay, 2007, s. 309):

“Yine gel, yine gel (veya geri gel), ne olursan ol yine gel

İster kâfir, ister ateşe tapıcı, ister putperest olsan da gel

Bizim bu dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir

Yüz kere tövbeni bozmuş da olsan yine gel.”

Mevlâna deyince akla gelen ilk dörtlüklerden biri olan bu rubainin ona ait olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Zira rubailerin Sultan Veled tarafından yapılan Farsça derlemesinde bu dörtlük gözükmemektedir. Gölpinarlı'nın bir başka nüshayı dikkate alarak yaptığı tercümede ise mevcuttur (Atay, 2007, s. 309). Evrensel bir mesaj olarak nitelendirilen bu rubai Ebû Said-i Ebu'l-Hayr ve bazı başka sufi şairlere de nispet edilmektedir (Şafak, 2009, s. 75).

İnsan için biri istemek ve diğeri istememek olan iki hal vardır (Rumi, 1994, s. 155). Elde edemeyeceğinden fazlasını isterse kişi kötü huylarının açığa çıkmasına vesile olur. Bu huylar; hırs, şehvet, çok istekte bulunma ve yüksek mevki peşinde koşmaktır (Mesnevi, Cilt 5, b. 30). Bu dört huy, dört kuş ile ilişkilendirilmekte ve onların özelliklerinden hareketle açıklanmaktadır. “Bu kuşlar, kaz, tavus, kuzgun ve horozdur. Bunların içlerdeki benzerleri de dört huydur. Kaz hırstır, horoz şehvet. Makam tavusa benzer, kuzgun dileğe.” (Mesnevi, Cilt 5, b. 43-44). Bu benzetmeler, hayvanlar üzerinden insanın kendisini daha iyi tanımasına, kendisini dışarıdan görmesine yardımcı olma amacı taşımaktadır. Olması gereken kişinin özelliklerini yine beyitlerinden hareketle ifade etmektedir: “Hasılı acele etmez, sakindir, nasibini kaçırmayacağına emindir. Bu yüzden sabreder gözü toktur, eline geçeni başkalarına ihsan eder, yani yakası temizdir. Çünkü yavaşlık Tanrı ışığıdır. O çabukluksa şeytanın dürtmesinden meydana gelir” (Mesnevi, Cilt 5, b. 57-59). Dolayısıyla inanan kişiyi, sabırlı, sakin, aceleci olmayan, ölçülü şeklinde tanımlamıştır.

Mevlânâ'nın sadece insana değil, hayvandan bitkiye, doğadan toprağa her şeye aynı saygı ve hürmet ile yaklaştığı bilinmektedir. Onun bu hoşgörüsünü Muhammedi ahlakının bir parçası olarak görenler, Mevlânâ'nın yeni bir hümanist ahlak icat ederek bunu dinlerin üstüne taşıdığını kabul etmemektedirler (Atay, 2007, s. 312).

Özetle vurgulanması gereken önemli nokta, Mevlânâ düşüncesinin insanın etrafında döndüğü; dil, din, ırk gibi ayrımları yapmadan insana odaklanması bakımından insani olduğudur. İnsan merkezli değildir çünkü düşüncesinin kaynağını insandan almaz. Diğer bir ifadeyle insanı merkeze alsa da insan merkezli bir yapıya sahip olmadığıdır. Düşüncesinin çıkış noktası nedir sorusuna verilebilecek yanıt ise ilahi kaynaklı olduğudur. Her şeyde Allah'ın rızasını araması ve herkesi O'na yöneltmesi de bundan dolayıdır. Vahdet aşığı ve işçisi olarak görülen Mevlânâ, kendi tanımlamasıyla Mesnevi de "bir vahdet dükkanıdır, orada Allah'ta gayrı ne bulunursa puttur" (Atay, 2007, s. 314). Böylelikle her şey Allah'ın etrafında Allah tarafından şekil bulmaktadır.

Mevlânâ Düşüncesinde Kadın

Mevlânâ'nın eserlerinde kadın, kişiliğinden ziyade bir anlam olarak olumsuz şekilde nitelendirilmiştir. Kavram olarak erkek ve kadın birbirinden farklıdır ve biri diğerine üstün değildir (Meşhedî, 2006, s. 60). Kadın ve erkek birbiri için gereklidir, kadının toplumdaki soyutlanması doğru değildir (Tokmak, 2006, s. 76).

Kadının toplumdaki soyutlanmamasına ek olarak toplumun geleceği de kadınlar tarafından belirlenmiştir. Kadınların ihmal edilmesi ve kaderine terk edilmesi kabul edilmemelidir. Fakat bu değerlendirmeler dışında, kadının Mevlânâ'da cinsiyetine bağlı olarak değil de kişiliğine bağlı olarak da değerlendirildiğine yönelik bir kabul de vardır (Özköse, 2007, s. 52).

Ünal da Mevlânâ'da insan anlayışının, cinsiyetler arasında bir fark gözetmeksizin oluştuğunu belirtmektedir (2016, s. 84). O, kadınla erkeği bir bütün olarak görmüş ve onlara insan oldukları için değer vermiştir (Özköse, 2007, s. 53). Havada bulunan azot ve oksijen, kadın ve erkeğe benzemektedir. Bütün canlılar, nefes almak için azot ve oksijene birlikte gereksinim duymaktadır. Kadın ve erkek de birbirine ihtiyaç duymakta ve birbirini tamamlamaktadır (Can, 2013, s. 188).

İyiliği, kadına ya da erkeğe ait bir özellik olarak görmekten ziyade insanın iyisinin ve zararlısının (Tokmak, 2006, s. 92) olduğunu belirten Mevlânâ'da ruhun dişi ya da erkek yönü bulunmamakta ve dişilik ile erkeklik ruhun vergisi olarak değerlendirilmektedir. "Fakat canın müenneslikten pervası yok. Çünkü ruhun ne erkekle bir alâkası var, ne kadınlı!" (Rumi, 1995, s. 157 – b. 1975).

Mevlânâ'nın kadına yönelik düşüncelerinin temelinde Türk-İslam kültürünün yansımaları görülmektedir (Tokmak, 2006, s. 76). Diğer bir ifadeyle kadınlara yönelik düşüncelerinin çıkış noktası Kur'an Kerim'dir. Bakara Suresi'nin "Erkeklerin kadınlar üzerine hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır" 228. ayetinde görüldüğü üzere (Can, 2013, s. 191) İslamiyet erkekler kadar, kadınlara da değer vermektedir. Mesnevi (I)'de bu konuya ilişkin şu ifadeler yer vermiştir (1995, s. 195 - b. 2426-2429):

"Tanrı; kadını erkeklere munis olmak üzere yarattı. Âdem nasıl olurda Havva'dan ayrılabilir?"

Kişi yiğitlikte Zâloğlu Rüstem bile olsa Hamza'dan bile ileri geçse yine hükmetme hususunda karısının esiridir.

Âdem sözlerinden âlemin sarhoş olduğu Muhammed bile "Kellimini yâ Humeyrâ" derdi.

Gerçi zâhiren su, ateşten üstündür; fakat bir kaba konuşca ateş, onu fıkır fıkır kaynatır."

Mevlânâ'nın bu ifadelerinden ilk etapta kadının erkeğe uygun yaratıldığı anlamı çıkmaktadır. Fakat ilerleyen kısımlarda iki cinsin ayrılmaz bir bütün olduğuna yönelik vurgu vardır. Hz. Muhammed'in eşinin kendisiyle konuşmasını istediğini, görünüşte suyun ateşten üstün olduğu gözükse de ateşin de suyu etkileme gücüne sahip olduğunu belirterek İslami bir referanstan da hareketle kadın ile erkek arasında bir etki dengesinin olduğunu, diğer bir ifadeyle kadınlara erkekleri etkileme gücüne sahip olacak kadar değer verildiğini vurguladığı görülmektedir.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Özetle erkek, kadından üstünmüş gibi görünmesine rağmen değildir. “Kadın, Hak nurudur, sevgili değil.. Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değil!” (Rumi, 1995, s. 195 - b. 2437).

Kadının kendini annelik vasfı ve evlilik ile kemale erdireceğini (Özköse, 2007, s. 51) ifade eden Mevlâna, Mesnevi (III)’de de anne hakkını vurgulamıştır (b. 325-326):

“Ana hakkı bile Tanrı hakkından sonra gelir. Çünkü Tanrı, anayı senin ana karnındaki şekline borçlu etmiştir.

Tanrı, seni onun cisminde bir surete bürümüş, gebelik halinde ona seninle istirahat ve huzur vermiş, onu sana alıştırmış.”

Mesnevi (III)’deki diğer bir örnek aşağıdaki gibidir (b. 1460):

“Çocuğun ayağı olmadığı için anası gelir, çocuğun başına nimet ve ihsanları yağdırır”.

Kendi kızlarının, torunlarının ve gelinlerinin de iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Güçlü bir toplumun kadının eğitimiyle mümkün olacağına inanmıştır (Özköse, 2007, s. 51).

Mevlâna’nın kadın müritlerinin fazla olması da onun kadınlara yönelik olumlu bir yaklaşımının olduğunu göstermek açısından dillendirilmektedir (Eflâkî, 1964, s. 474-475).

“Konya’nın bütün hanımları her Cuma akşamı sultanın has nakibi olan Eminiüddin Mikail’in hanımının huzurunda toplanır ve mutlaka Mevlana’yı davet etmesi için yalvarırdı. Bu cemaat toplanınca hepsi tam bir huzur içinde Mevlana’nın teşrifini beklerlerdi. Mevlâna akşam namazından sonra kimseyi rahatsız etmeden tek basına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Kadınların hepsi o kutbun etrafında halka olurlardı. Ve Mevlânâ’nın üzerine gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gülsuyu içinde tere boğulur, gece yarısında kadar manalar ve sırlar saçmakla, nasihat etmekle meşgul olurdu. Sonunda şarkı söyleyen cariyeler, nadir defçiler, kadın neyzenler çalmaya baslar, Mevlânâ da semaya kalkardı. O topluluk, baslarını ayaklarından, külahlarının baslarından ayırt edemez bir hale gelirdi. Mevlânâ bir şeycik kabul etsin de iltifatta bulunsun diye bütün altın ve mücevherlerini o kesif sultanın ayakkabısının içine dökerlerdi. Mevlânâ bunlara hiç bakmaz ve sabah namazını onlarla kılar, hareket ederdi.”

Kadının eğitimine önem vermesi, kadın mürit sayısının fazla olması gibi durumlar, kadına yaklaşımının tutum ve davranışları üzerinden değerlendirilmesi açısından önemlidir. Çünkü tutum ve davranışlarındaki bu boyut, onun düşünce boyutundaki kadına yaklaşımını da göstermektedir.

Kadının bir süs eşyası olarak kabulünü de eleştirmektedir. Kadının Tanrı katında güzelliğine vurgu yaparak erkek için çekici yaratılmadığını ifade etmeye çalışmıştır (Rumi, 1994, s. 12-13). Böylelikle ahlaki güzelliğe yönelik bir vurgusu vardır.

Mevlâna’nın kadına yönelik olumsuz nitelendirmeler de yaptığını söylemek mümkündür. Kadın, bir fitne unsuru olarak değerlendirilmekte, bazı kadınlar, kocaları sayesinde varlık kazanmaktadır: “Nice kişi, kadın olarak Kaarun oldu. Nice kişi de kadın yüzünden borçlandı” (Mesnevi, Cilt 6, b. 3689). Ya da “Kadının bakışı fitnedir. Fakat bu fitne, sesi de duyuldu mu bir katken yüz kat olur” (Mesnevi, Cilt 6, b. 4557).

Mevlâna’nın Ailesinde Kadının Konumu

Mevlâna, iki kere evlenmiş ve tek eşli bir yaşam sürmüştür. İlk evliliğini, Semerkanlı Hoca Şerefeddin Lala’nın kızı olan Gevher Hatun ile 1226 yılında gerçekleştirmiştir ve bu evliliğinden Alâeddin Çelebi ve Sultan Veled adında iki çocuğu olmuştur (Eflakî, 1964). Gevher Hatun’un vefatından sonra bir çocuğu olan Kira (Kerra) Hatun ile hayatını birleştirmiştir. Melike Hatun ile Muzaffereddin Alim Çelebi’nin annesi Kerra hatun ise eğitmen rolüyle ön plana çıkan biridir (Özköse, 2007, s. 64).

Mevlâna’nın ablası Fatma hatun, şer’î konularda fikri alınan ve görüşlerine değer verilen biridir (Helminski, 2004, s. 168). Mevlâna’nın torunlarından Mutahhare Hatuna’a Âbide, Şeref Hatun’a ise Şerife Lâkabı takılmış ve onların bu meziyetleri ön plana çıkarılmıştır (Eflakî, 1964, s. 596). Bu lakaplar, bir nevi gücü ve korkusuzluğu simgeleyerek kalıcılığa vurgu yapmaktadır.

Mevlânâ'nın ailesindeki kadının konumunun anlaşılabilmesi için Mevlevilikte kadının rolüne değinmek gerekmektedir. Mevlevilik, Sultan Veled ve Hüsameddin Çelebi tarafından kurulmuştur (Can, 2013). Mevlânâ'nın düşüncelerini temsil eden Mevleviliğe, sultanların hanımları ve kızları gibi zengin ve varlıklı kadınlar da katılmıştır (Özköse, 2007, s. 65).

İki büyük zümreye ayrılan sûfilerin bir zümresi, dünya nimetlerinden uzak durup az yemek yiyip, az konuşan ve az uyuyan kişilerden oluşurken ikinci zümre, Allah'a ulaşmanın yolunu aşk ve cezbede görmüş; musiki ve semayı gerçek yolcu için bir ödev saymış ve Melâmetiler olarak anılmıştır. Mevlevilik de Melâmetilik'ten meydana gelmiştir (Gölpınarlı, 1983).

Mevlevilikte kadınlara saygı duyulmuştur. Mevlevi kadınlar, sadece kadınlara değil, erkeklere de rehberlik etmiştir (Helminski, 2004). Kadınlar, şeyhlik makamına kadar yükselmiş ve birçok müride sahip olmuşlardır (Eflâki, 1964, s. 468).

Kadınların Mevlevi tarikatında olmaları, Mevlânâ'nın yaşadığı dönemle sınırlı değildir. Ondan sonra da kadınlar, tarikat içerisinde yer almışlardır. Fakat 17. yüzyıldan sonra durum değişmiş; kadınlar tarafından yönetilen Mevlevîhanelere rastlanılmamış, mukabeleyi dışardan izlemişlerdir. Çile çıkarma ve ikrar verme geleneğini de son verilmiştir (Gölpınarlı, 1983, s. 281).

Mevleviliği iki evrede incelediğimizde, ilk evrede kadınların cemiyetin dışına itilmediği, aksine erkeklerle eşit bir şekilde süreci yönettiği görülmektedir. 17. yüzyıldan sonraki ikinci evrede ise serbest dolaşimleri engellenmiş ve cemiyetten dışlanmışlardır. Bu durum, Mevlevilikte kadına yönelik algının tarihsel süreç içerisinde değiştiğini göstermektedir.

Sonuç

Mevlânâ eserlerinin çoğunda "insan"ı işlemiş; dil, din, ırk gibi ayrımlardan uzak durarak herkesi ve evrendeki her şeyi Allah'ın bir tecellisi olarak görmüştür. Bir cinsiyet ayrımı yapmamış ve tasavvufi düşüncenin içerisine kadını da koymuştur. Fiziki alemde cinsiyet farklılaşmasına dayalı davranışsal bir ayrımın olmamasını ve dolayısıyla kadının, öncelikli olarak insan olduğuna bir vurgu buradan gelmektedir.

Kadının kimliğini, cinsiyetinden ziyade ön plana çıkaran Mevlânâ'nın, kadına bir insan olarak değer verdiği ve kadın ile erkeği, bir bütünün iki parçası şeklinde değerlendirdiği görülmektedir. Hakk'ın bir cemel görüntüsü olarak kadını değerlendirmiş ve annelik vasfına vurgu yapmıştır. Hem kadın müritleri hem de yetiştirdiği çocuklarıyla kadın şahsiyetlerin önem kazanmasına ve örnek olmasına önem vermiştir.

Kendisinin kızlarına, eşlerine ve ailesinde bulunan diğer kadınlara yaklaşımları da kadına verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. İslami bir kaide olarak kadına saygıyı benimsemekte, toplum içerisinde ve cemiyette kadının görünür olmasına değer vermektedir.

Kaynakça

- Aydın, M. S. (2010). *Din Felsefesi*. İzmir: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Atay, R. (2007). Peygamber Varisi Mevlana: İnsan Sevgisi Merkezli Çoğulcu Bir Okuma Denemesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), ss. 307-316.
- Baykan, E. (2005). *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlânâ*. Van: Bilge Adam Yayını.
- Can, Ş. (2013). *Mevlana Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çömlekçi, E. (2020). *Mevlana'nın İnsan Anlayışının Rönesans Dönemi İnsan Anlayışı ile Karşılaştırılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Çubukçu, İ. A. (1986). *Türk Düşünce Dünyasında Felsefe Hareketleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Eflâki, A. (1964). *Âriflerin Menkıbeleri I-II*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*. 2. Baskı. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

- Helminski, C. A. (2004). Sufi Kadınlar-Saklı Bir Hazine. (çev. Ayşe Aslı Özer). İstanbul: Dharma Yayınları.
- Meşhedî, Mehdi F. (2006). Mevlânâ'nın Düşüncesinde Kadın. (çev. Hasan Almaz). S. 20. ss. 53-64.
- Özköse, K. (2007). Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşüncesinde Kadın. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1. ss. 51-67.
- Pehlivan, M. (2015). Mevlana ve Sartre'da Varlık ve Oluş. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta.
- Rumi, M. C. (1974). Mevlana'nın Rubailerini, (çev. M. Nuri Gençosman). İstanbul: MEB Yayınları.
- Rum, M. C. (?). Mesnevi III. (çev. Veled Çelebi İzbudak). https://dosyalar.semazen.net/MESNEVI-I_SERIF_3.cilt.pdf
- Rumi, M. C. (?). Mesnevi V. (çev. Veled Çelebi İzbudak). https://dosyalar.semazen.net/MESNEVI-I_SERIF_5.cilt.pdf
- Rumi, M. C. (?). Mesnevi. 6. Cilt. (çev. Veled Çelebi İzbudak). https://dosyalar.semazen.net/MESNEVI-I_SERIF_6.cilt.pdf
- Rumi, M. C. (1994). Fihi Mâ Fih. (çev. A. Avni Konuk). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Rumi, M. C. (1995). Mesnevi I. (çev. Veled Çelebi İzbudak). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Şafak, Y. (2009). Mevlânâ'ya Atfedilen "Yine Gel..." Rubâisine Dair. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 24(2). ss. 75-80.
- Taş, H. Ve Kiroğlu, K. (2017). Mevlâna'nın Dinler-Üstü Bir Hümanist Olduğu Savı Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 12(13). ss. 557-576.
- Tokmak, T. (2006). Mevlana Düşüncesinde Kadın. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas.
- Tunagöz, T. (2013). Mevlâna'da İlahî Sıfatlar. *Electronic Turkish Studies*, 8(3). ss. 583-608.
- Ünal, A. (2016). Mevlana ve Nietzsche'de İnsan Anlayışlarının Karşılaştırılması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
- Yağmur, S. (2016). Aşkın Gözyaşları I. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Yakıt, İ. (2010). Mevlana'da Aşk Felsefesi. 1. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yazoğlu, R. (2002). Hümanizm ve Mevlâna. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9 (20). ss. 67-83.
- Yeniterzi, E. (1997). Mevlâna Celâleddin Rûmî. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

MESNEVİ'DE TOPLUMSAL TİP OLARAK ZAHİT

Ergün YILDIRIM *

Özet

Bu tebliğde Mevlânâ'nın *Mesnevi* adlı eserinde tasavvufta yer alan zahit tipinin nasıl bir toplumsal bağlamda ele aldığını göstermeye çalışacağım. Zahit, bir tiptir. Kur'an'da da geçen bir modeldir. Tasavvufta ise bu tip çoğunlukla bireysel bir çerçevede ele alınmaktadır. Oysa zahit, aynı zamanda bir toplumsal tiptir. Toplum hayatında belli sosyal ilişkileri, eylemleri ve yine toplumla içine girdiği etkileşimlerle bir kimliğe veya bir ideal tipe dönüşmektedir. *Mesnevi*'de bunu açık bir şekilde görebiliyoruz. Zahit, ideal toplumsal tiptir. Oldukça sosyolojik vasıflara sahiptir.

---

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ergun.yildirim@izu.edu.tr, ORCID:0000-0002-5076-3466.

POSTMODERN TOPLUMDA NARSİZME MESNEVİDEN CEVAP VERMEK

Erdem DİRİMEŞE *

Özet

Yaşadığımız çağda insanlara bilgi toplumunda yaşadığımız sürekli olarak hatırlatılsa da mevcut bilgi anlayışı insanları duygusal yönden desteklemeyi ihmal etmektedir. Bu duygusal ve manevi boşluk insanların bencil ve kibirli oluşundan narsistik düşüncenin başta bireye sonra da topluma yayılmasına neden olarak bireysel ve toplumsal sorunları ortaya çıkarmaktadır. Seküler terapi ve meditasyonlara yönelen insan ruhsal açlığına çare bulamamaktadır. Mevlânâ, içinde yaşadığı dönemde Anadolu'daki karışıklıklar esnasında topluma umut olduğu gibi insana da teselli olmayı başarmış büyük bir âlimdir. Onun eserlerinden biri olan *Mesnevi*'de anlatılan hikâyeler, gündelik yaşamdan verilen örnekler, Kur'an vahyini insan hayatına tasavvuf elinden dâhil edişi ve metafizik düşüncesi geniş ve karmaşık bir şekilde iç içe işlenmiş bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada *Mesnevi*'nin bireysel ve toplumsal gelişim yönünden önemi ortaya konularak günümüz toplumunda başta eğitim olmak üzere gündelik yaşamda toplumsal hayata sağlayabileceği katkılar ele alınmıştır. Literatür tarama ve içerik analizi yöntemi kullanılarak *Mesnevi* okuması yapılmış ve narsizm ve narsistik davranışlar ve Mevlânâ'nın tavsiyeleri arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Sonuç olarak *Mesnevi*'nin günümüz eğitim sistemi içerisinde insanın manevi gelişimi ve toplumda ahlaki davranışın tesis edilmesinde yararlanılabilecek bir kaynak olduğu, insanın ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasında batı kaynaklı uygulamalar ve modernliğin giderek sekülerleşmeyle birlikte oluşturduğu bireyci, bencil ve narsist toplumun bireyleri için bir kazanma dönüştürülebileceği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mesnevi, Narsizm, Postmodernizm, Manevi Gelişim.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı, Merkez/Zonguldak, e-mail:erdemdirimese@gmail.com

MEVLÂNÂ'DA AHLAKİ REZİLETLER VE BUNLARIN TEDAVİ YOLLARI

Naim ŞAHİN *

Özet

Çağımızda ahlak sahibi insanların sayısı küçümsenemeyecek kadar yüksek olmakla birlikte birçok ahlaksızlıkların yaşandığı bu bağlamda geleneksel inanç, değer ve ilkelerin sorgulanarak yerine yenilerinin konulmaya çalışıldığı bir dünyada en önemli problemlerden birinin erdemsizlik olduğu birçok ilmi toplantılarda vurgulanmaktadır. Bu durumda değerlerin; erdemlerin, faziletlerin insanın ahlaki bakımından hem bireysel hem de toplumsal yaşam ve olgunlaşmasına katkılar sağlayacağı kuşkusuz önemlidir. Birçok ahlak teorisyenleri tarafından, ahlaki erdem ve faziletlerin yerini erdemsizlik ve reziletlerin almasının, hem birey hem de toplumsal alanda ahlaki bir bunalıma dönüşeceği ifade edilmektedir. Bu bakımdan tarihte bu tür ahlaki bunalımlardan başa çıkabilme çabalarının olduğu ve bundan da başarılı bir şekilde başa çıkıldığı görülmüştür. Bunun için günümüz insanının ve Müslümanların geçmişin bu tür bilgi, deneyim ve tecrübelerinden yararlanması gerektiği hususu öneme haizdir. Bu bilgi ve deneyimler toplumun geleneksel dinamiklerini oluşturur. Bu bağlamda, toplumsal dinamiklerimizden birisi olan, büyük mutasavvıf, din filozofu, mütefekkir Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ahlaki problemlere çözüm ve çözüm önerilerinin günümüz için de canlılığını muhafaza ettiğini söyleyebiliriz. Mevlânâ, ahlak sistemini; insan, insanlık, insan-ı kâmil, adalet, alçak gönüllülük, iyilik etmek, yardımlaşmak, tolerans, hoşgörü, barış, sevgi, aşk, huzur, mutluluk, bilgelik ve güzel ahlak gibi bütün insanlık için vazgeçilemez değerler üzerine inşa etmiştir. Ancak biz burada onun ahlaki sistemi içerisinde ele aldığı erdemleri, faziletleri değil, bunların kazanılamamasından ve onun yerine ikame edilen, olumsuzlukları oluşturan ahlaki reziletler veya kötü huylar olarak; zulüm, cimrilik, kibir, hırs, kıskançlık, haset, gıybet, mal düşkünlüğü ve dünya sevgisi, hile, yalan, öfke, israf, tembellik, çirkinlik vb. ele alacağız. Ayrıca Mevlânâ'nın bunların giderilmesinde tedavi yolları olarak önerilerinin neler olduğuna yer vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Ahlak, Erdemsizlik, Ahlaki Reziletler, Zulüm, Öfke, Gıybet, Yalan.

---

* Prof. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

MEVLÂNÂ'NIN DOSTLUK ANLAYIŞI

Ramazan ALTINTAŞ *

Özet

İnsanlık düşünce tarihi boyunca farklı ilişkiler bağlamında dostluk meselesi tartışılmıştır. Gerçek dostluğun ortadan kalktığı, her şeyin yarar ve çıkar ilişkileri üzerine oturduğu bir çağda yaşıyoruz. Bu sebeple dostlukların sahil bir temel üzerine yeniden inşa edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bizim önümüzde, İslam tarihinde yaşanmış muhteşem dostluk örnekleri vardır. Hz. Peygamber'in hicret olayında yâr-ı gâr olan Hz. Ebubekir'in dostluğu, Medine'de ensarla muhacirin arasında gerçekleştirilen yeniden kardeşleştirilme projesi bu dostluğun ete-kemiğe bürünmüş hâlidir. İşte Hz. Mevlânâ gibi bir gönül erinin yaşadığı çağda yeniden "dostluk" meselesine vurgu yapması, asr-ı saadetteki dostlukları ihyaya dönük bir çaba ve gayretin ürünüdür. Mevlânâ, eserlerinde tüm insanlığı; önce Allah'la dostluğa, sonra da Allah'la dost olanlarla dostluğa ve dostları arttırmaya çağırılmaktadır. Bu dostlukların temelinde dünyevi bir çıkar ilişkisi değil, rıza-i Bâri inancı yatmaktadır. Onun felsefesinde gerçek dostluk, surete dayalı dostluk değil, manaya dayalı hakiki dostluktur. Eğer insanlar birbirlerine karşı suret-mana bütünlüğünü gözeterek dostluklar geliştirseler birbirlerine şifa da olabilirler. Bu da sağlıklı bir cemiyetin oluşturulmasına katkı sağlar. Onun için bugün Mevlânâ'nın dile getirdiği hasbî temelde yükselecek olan ve bir değer ifade eden dostlara ve üretici dostluklara ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla biz bu bildirimizde Mevlânâ'nın dostluk anlayışı üzerinde duracağız. Ayrıca "bu anlayışı yaşadığımız dönemde insan ilişkilerine nasıl yansıtabiliriz?" sorusuna da cevap arayacağız.

Anahtar Kelimeler: Dost, İyi Dost, Kötü Dost, Sevgi, Dost Biriktirmek.

Hz. Mevlânâ'nın 749. Vuslat yıldönümünü idrak ediyoruz. Onun "*dost ol da dostu gör*" sözünün ilham kaynağı olduğu bu yılki şeb-i arûs törenlerinin ana teması, "Dostluk Vakti"dir. Ben de bu bildirimde sizlere Hz. Mevlânâ'nın dostluk anlayışı üzerinde duracağım.

İnsanlık düşünce tarihi boyunca farklı ilişkiler bağlamında dostluk meselesi tartışılmıştır. Gerçek dostluğun ortadan kalktığı, her şeyin yarar ve çıkar ilişkileri üzerine kurulduğu sahte dostlukların yaşandığı bir çağda yaşıyoruz. Bu sebeple öncelikle dostlukların sahil bir temel üzerine yeniden inşa edilmesi gerekir. Önümüzde İslam tarihinde yaşanmış muhteşem dostluk örnekleri vardır. Hz. Peygamberin hicret olayında Hz. Ali'nin ve yâr-ı gâr olan Hz. Ebubekir'in dostluğu bu dostluklardan birisidir. Ayrıca, Medine'de ensarla muhacirin arasında gerçekleştirilen yeniden kardeşleştirilme projesi bu dostluğun ete-kemiğe bürünmüş halidir.

Dostluk, her inanç ve kültürde var olan insani bir değerdir. İnsanlık tarihinde birçok düşünce adamı bu konuyla ilgilenmiş, dostluğun insan hayatında yeri ve önemi üzerinde konuşmuşlardır. İşte bu mütefekkir insanlardan birisi de Hz. Mevlânâ'dır. Nitekim Mevlânâ, eserlerinde tüm insanlığı; önce Allah'la dostluğa, sonra da Allah'la dost olanlarla dostluğa çağırılmaktadır. Bu dostlukların temelinde dünyevi bir çıkar ilişkisi değil, rıza-i Bâri ve hasbîlik gibi değerler yatmaktadır.

Arapça'da dost; velî, ashab ve refik gibi sözcüklerle ifade edilir. Hz. Mevlana eserlerinde yeri geldikçe bu kelimeleri kullanır. Mevlana, dost sözcüğünü hem Allah (c.c) ve hem de O'na yakın olan mana ehli için kullanır. Onun dostluk karşılığında en çok kullandığı sözcük "velî"dir. Velî sözcüğünün; içinde tasarruf sahibi olan, birinin işini üzerine alan, yardım eden, yardımcı, yakınlık gibi anlamlarının yanında dost anlamı da vardır. Yüce Allah'ın isimleri arasında yer alan el-velî, bütün bu anlamları kuşatır. İrfan erlerinin dilinde O, Hak dosttur. Çünkü Yüce Allah mü'minlerin dostu, yardımcısı, koruyanı; kâfirlerin ise, düşmanı ve kahredicisidir. Bu vurgu şu âyette çok açık olarak geçmektedir: "*Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğuttur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.*"¹

Bir başka âyette de, Yüce Allah'ın mü'min kullarının dostu, inanmış erkek ve kadınların da birbirlerinin velisi, dostları olduğu anlatılır: "*Mü'minlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velisidirler; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve*

* SÜ., İslami İlimler Fakültesi Dekanı.

¹ Bakara 2/257.

*Resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”*²

Görüldüğü gibi Yüce Allah'ı dost eden mü'minler, O'nu hoşnut edecek işler yaparlar. Velî, Allah'ın dostudur. Onun bulunduğu makama “*velâyet makamı*” adı verilir. Bu unvana kimlerin layık olduklarını Hz. Peygamber'den gelen şu rivâyetten anlıyoruz: “*Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allah akla gelir.*”³ Çünkü onlar, gerçek anlamda Allah'ın dostları olup tahkiki iman ile Allah'a bağlanmışlardır. Mümkün olduğu ölçüde Allah'ı ve sıfatlarını bilirler, itaate devam ederler, seherlerde istiğfar ile meşgul olup, gündelik hayatlarının tüm alanlarında isyanın ve masiyetin her türlüünden kaçınırlar. Şehvetlere ve lezzetlere dalmaktan uzaktırlar. Bunların dünya malına, kazanç yollarına sevgi ve düşkünlükleri yoktur. Yine onlar, sevdiklerini Allah için severler, öfkelenediklerine de Allah için öfkelenirler.

Hz. Mevlana'ya göre Allah mü'minlerin dostu, mü'minler de O'nun dostudurlar: Bu sebeple “*Dostların dostu anması, kutludur.*”⁴ Dostluğun ispatı, Allah'ı sevmektir. “*Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir.*”⁵ Allah sevgisi bütün sevgilerin üzerindedir ve hiçbir sevgiye denk değildir. Dünya hayatında üretilen her değer de Allah için olmalı ve O'nun rızasını kazanmaya dayanmalıdır. Çünkü dost, sevilen, kendisine güvenilen, yakın, arkadaş ve Gönüldaş gibi manalara gelir. Gerçek dost yâr olur, bâr olmaz. Dostlarına yük olmadığı gibi, aksine onun yükünü alan, hafifleten kimse olur. Nitekim Mevlana bir mısradan hem gerçek dost olarak Yüce Allah'ı işaret eder, hem de yapılan ibadet ve üretilen işlerin sadece O'nun rızasını kazanmak için yapılması gerektiğini dile getirir:

“*Ey dost sever! Mademki dostun esirisin, ne ekersen onun için ek.*”⁶

Mevlana, bu mısradan “dost” sözcüğünü mana erleri olan insan-ı kâmiller için kullanmıştır. Dostlarına, Yüce Dost olan Allah'a nasıl kulluk yapmaları gerektiği konusunda nasihat ve öğütlerde bulunmuştur. Bu öğüdün şartı, yapılacak her türlü meşru faaliyetin temelinde “*hasbîliğin*” olmasıdır. Çünkü hasbîlik ve samimiyet, ibadetlerin iliği mesabesindedir. Hasbîliğin zıddı gösteriş olup, ibadetlerden hâsıl olacak olan sevabı yok eder. Gerçek Allah dostları, yaptıkları bütün ibadetleri O'nun rızasını kazanmak için yaparlar. Gösterişten ziyade mahviyatkar olmayı tercih ederler.

Mevlana'nın düşüncesinde mana sahiplerinin dostu olan kimseler, kendileri iyilik buldukları gibi gönülleri de genç kalır. Bu görüşünü Mevlana bir başka eserinde şöyle dile getirir:

“*Ey surete tapan! Git, manaya çalış. Zira mana, suret bedenine kanattır*

Mana sahiplerinin dostu ol ki hem ihsan bulasın ve hem genç olasın.”⁷

Mevlana nasıl dost olunacağını da yol ve yöntemini açıklamıştır. Nasıl ki Kur'an'da Allah'ı sevmenin yolu, öncelikle Resûl-i Ekrem'in nebevî sünnetine uymaktan geçiyorsa⁸, Mevlânâ'ya göre Allah'a dost olmanın yolu da bir Allah dostuna bende olmaktan geçmektedir:

“*Sen yalnızlıktan ümitsiz kalırsan, dostun himayesi altında bir güneş olursun.*

“*Git, sen çabuk Allah dostunu ara. Böyle yaparsan Allah dostun olur.*”⁹

Gerçek Allah dostları, kendisine talebe olan öğrencilerini seyri sülûk yoluyla Allah'a ulaştırırlar. Bu yolun en yüksek mertebelerinden birisi de fenafillah makamına ulaşmaktır. Bu ahlaki yücelik, bir kulun erişeceği en yüksek mertebedir. Bu mertebede olan hakiki Allah dostlarının bedenleri, zikr-i kül

² Tevbe 9/71.

³ İbn Mâce, *Sünen*, “Zühd”, 4.

⁴ Mevlânâ, *Mesnevi*, Haz; Adnan Karaismailoğlu, Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2014 I, 124.

⁵ Bakara 2/165.

⁶ Mevlânâ, *Mesnevi*, I, 304.

⁷ Mevlana, *Mesnevi*, I, 80.

⁸ Bkz. Âl-i İmran 3/31: De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”

⁹ Mevlana, *Mesnevi*, II, 254.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

halinde bulunur ve ilahi zikre eşlik ederler. İnsan-ı kâmil makamında olan kişilerde meydana gelen manevi hali ve gelişmeyi Hz. Mevlânâ:

“Aşk geldi damarlarımda akan kan gibi oldu.

Beni benden aldı ve dostla doldurdu

Vücudumun bütün organlarını dost kapladı

Benden, bana ancak bir ad kaldı; gerisi hep O oldu”¹⁰ mısraıyla dile getirir.

Ayrıca bu mısralarda geçen dost, Yüce Allah’tır. “Gerisi hep O oldu” ifadesi vahdet-i vücudçu Allah anlayışının dile getirilmesi bakımından çok anlamlıdır. Vahdet-i vücud anlayışını “lâ mevcûde İllallah/Allah’tan başka varlık yoktur” cümlesi, çok güzel açıklar. Dolayısıyla Allah’ın dışında başka bir varlıktan bahsetmek, benlik ve enaniyet olacağı için İslam tasavvuf anlayışında mutlak varlık karşısında mümkün varlıkların hepsi izafî varlıklar olarak görülmüştür.

Diğer yandan Mevlânâ, Miraç gecesinde Yüce Allah tarafından Resûl-i Ekrem’e, en büyük âyetlerin/mu’cizelerin gösterildiği hadiseye dikkatleri çekmiştir: “Hiç kuşkusuz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü.”¹¹ Kur’an’ın anlattığına göre Resûl-i Ekrem miraç gecesinde gözleri kamaştıran, akıllara durgunluk veren ve insanı hayretler içerisinde bırakacak şeyler gördüğü halde sağa-sola yönelmemiş, gördüğü olağan üstü şeylerin etkisiyle kendinden geçmemiş, edepte kusur etmemiş, aksine tam bir dikkatle müşahedelerde bulunmuş ve sağlıklı tespitler yapmıştır. Onun bu tavrı, Yüce dostun huzurunda nasıl bir edep takınmamız gerektiğinin de bir göstergesidir. Hz. Muhammed (a.s)’ın yaşadığı bu olayda; Hz. Mûsâ’nın Allah’ı görme arzusu ile peygamberimizin yaşadığı olay arasında bir mukayese yapmak gerekirse, Hz. Mûsâ örneğinde dağ dayanamayıp parçalandığı ve kendisi de bayılıp yere düştüğü halde Resûl-i Ekrem açısından böyle bir durumla karşılaşmadığı görülür. Peygamberler düzleminde İlahi dostluğun her bir veçhesi, mü’minlere farklı mesajlar verir.

İşte Hz. Mevlânâ Allah-peygamber dostluğunu Kur’an’ın: “Biz gözü kaymayan kişiyiz”¹² âyetiyle dile getirir. Sözlerine devamla: “Biz karga gibi değiliz, bahçeyi boyayanın sarhoşuyuz, bahçenin sarhoşu değiliz”¹³ demek suretiyle Allah sevgisi ve aşkını vurgular. Onun bu mısraında bahçe dünyadır, bahçeye güzellik veren ise Allah’tır. Esas olan varlıkta, varlığın kendisine takılmak değil, olguların güzelliğinden, olgulara bu güzelliği veren ve nihâi güzel olan Yüce Allah’a gitmektir. Aynı zamanda Mevlânâ’nın bu yaklaşımı, din, dindarlık ve dünyevileşme konularına açıklık getirme bakımından çok değerli bir açıklamadır.

Kâmil insan, yaptığı her şeyde Mevlâmız olan Allah’ın rızasını hedeflemelidir. Eğer böyle bir niyet taşırırsa, diğer nimetler onun peşinden gelir. Bunu da Mevlânâ şöyle anlatır:

“Hac vakti olduğunda Ka’beye yönel; gittiğinde Mekke de görülür.

Miraçtaki amaç, dostu görmektir; peşi sıra arş ve melekler de görülür.”¹⁴

Yüce Allah’a dost olunduğu takdirde, O, canlı ve cansız bütün yaratıkları, dostunun hizmetine âmâde kılar. Yerine göre su, ateş ve rüzgâr gibi tabiat kuvvetleri de Allah’ın ordusudur. O, dilerse melek orduları gibi bu tabiat kuvvetlerini de gerçek dostlarının yardımına gönderir. Mevlânâ, Mesnevî’de geçen beyitlerinde mü’min kullara ateşin ve suyun dostluklarını, inkârcılara da düşmanlıklarını da şöyle anlatır:

“Su ve ateş sana ordu olur.

Deniz Nuh’a ve Musa’ya dost olmadı mı? Onların düşmanlarını kinle kahretmedi mi?

Ateş İbrahim’e kale olmadı mı? Böylece Nemrut’un gönlünden duman çıkarmadı mı?

¹⁰ Mevlana, *Rubâîler*, Haz. Halil İbrahim Sarioğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2014, s. 69.

¹¹ Necm 53/18.

¹² Necm 53/17.

¹³ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 24.

¹⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, II, 360.

Dağ Yahya'yı kendine çağırmadı mı? Ona kastedenleri taş yarasıyla kovmadı mı

Dağ dedi: "Ey Yahya! Gel bana kaç keskin kılıçtan sığınak olayım sana"¹⁵

Mevlana'ya göre dostluğun temelinde fedakârlık, sözünde durma, katlanma, bağış ve affetme gibi değerlerle bütünleşme vardır. Bunları gündelik ilişkilere taşımayanlarla dost olmamak gerekir:

"Senin gamını yemeden, derdine uğramadan senden bir şey umana aldanma sakın; aldatıyor seni, yalan söylüyor sana.

Sevinç gününde bütün dünya dostundur; amma gam gecesi dost olanı kolay gösteremez kimse."¹⁶

Mevlânâ'nın dostluk sınavının ölçüsü gam ve keder anıdır. İyi günde herkes dost olur, esas olan gam ve kederlerin yoğunlaştığı zor günlerde dost olabilmek ve dost kalabilmektir.

O halde Hz. Mevlânâ'ya göre yapılması gereken dostları çoğaltmaktır. Bizler nasıl iyi gün dostu istiyorsak, o dostları çoğaltmak için da emek harcamalıyız. Mevlana bu çabayı: "Topluma dost ol; heykel yapan gibi taştan arkadaş yont" demek suretiyle anlatır.¹⁷

Sonuç olarak, günümüzde her şeyin gösteriş ve çıkar ilişkilerine endekslendiği bir dönemde en çok özlemi duyulan değerlerden birisi de samimi dostluklardır. Bir gönül dostu olan Hz. Mevlânâ da dostluk meselesine değişik açılardan yaklaşmıştır. Onun felsefesinde dostlukların, tüm toplum katmanlarına dalga dalga yayılması önemlidir. İnsan, kendi kendine yeterli bir varlık değildir. Hangi statü ve konumda olursa olsun her insanın gönlünü açacağı ve desteğini alacağı bir Hak dostuna ihtiyacı vardır. Mevlana'ya göre dostluk, mutlu bir yaşamın anahtarıdır. Dostlukların samimi işletildiği bir toplumda huzur, refah ve barış kendisini gösterir. Birbirinin derdine çare olan, yükünü alan ve dert ortağı olan dostlukların yaşandığı cemiyetlerde psikiyatri ve psikolog gibi insanlara olan ihtiyaç da azalır.

KAYNAKLAR

Mevlânâ, *Mesnevi*, Haz; Adnan Karaismailoğlu, Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2014.

Mevlana, *Rubâiler*, Haz. Halil İbrahim Sarioğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, Konya Turizm Derneği Yayınları, 1995.

¹⁵ Mevlana, *Mesnevî*, I, 138.

¹⁶ Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, Konya Turizm Derneği Yayınları, 1995, s. 35.

¹⁷ Mevlana, *Mesnevi*, II, 356.

MEVLÂNA'NIN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TİPOLOJİLERİ

Burcu SALIK*

Özet

Türk-İslam düşünürü Mevlâna Celaleddin Rumi (604-672) genellikle tasavvufî yönüyle bilinse de eserlerinde yaptığı toplumsal çözümlemeler ile beşerî münasebetler alanında da önemli değerlendirmeler yapmaktadır. Öyle ki, toplumsal bilinç, barış, birlik olma ve bütünleşme, dinin bireysel ve toplumsal boyutları gibi sosyolojik bağlamda ele alınacak birçok meseleye yorumlar getirmiştir. Toplumsal birçok meseleye yorum getiren Mevlâna, sosyolojinin önemli konularından biri olan sosyal tabakalaşma ile de ilgilenerek sosyal seviyelere de temas etmiş, bazı statü kriterleri belirlemiş, sosyal hareketlilik olgusuna yer vermiştir. Bu çalışmada da toplum içerisindeki güç ve refahın dağılımı, bireylerin de bu bölünmedeki konumlarına atıfta bulunan sosyal tabakalaşma olgusu Mevlâna perspektifinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum, Tabakalaşma, Gruplar, Sosyal Yapı

Abstract:

Although the Turkish-Islamic thought Mevlana Celaleddin Rumi (604-672) is generally known for his mystical aspect, he also makes important evaluations in the field of human relations with the social solutions he made in his works. So much so that he has commented on many issues that can be addressed in a sociological context, such as social consciousness, peace, unity and integration, individual and social dimensions of religion. Commenting on many social issues, Mevlana was also interested in social stratification, which is one of the important issues of sociology, and also touched on social levels, determined some status criteria, and included the phenomenon of social mobility. In this study, the distribution of power and wealth within the society and the phenomenon of social stratification, which refers to the position of individuals in this division, will be discussed in the perspective of Mevlana.

Keywords: Society, Stratification, Groups, Social Structure

Giriş

Mevlâna Celaleddin Rumi, dinin subjektif yönleriyle ilgilenen tasavvufî yönüyle bilinmektedir. Ancak eserlerinde yaptığı toplumsal çözümlemeler ile beşerî münasebetler alanında da önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Türk tarihine mal olmuş, görüşleri ardından gelen tarafından takip edilmiş ve ünü ülke sınırlarının ötesine geçmiş olan Mevlana'nın topluma bakışını irdelemek oldukça kıymet taşır. Geçmişten günümüze bütün toplumlarda var olan toplumsal tabakalaşma olgusunu Mevlana'nın eserlerinden çıkarımlarla irdelemek çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Tabakalaşma, bireylerin veya grupların, belirli bir statü ile hiyerarşi içerisinde konumlanma sürecini ifade etmektedir (Dönmezer, 1984, s. 304). Sosyal seviyeler ise tabakalaşma sürecinin bir ürünüdür. Din, ekonomi, eğitim vb. kriterler ile toplumda farklı hiyerarşik tablolar oluşmaktadır.

Mevlâna'nın eserleri baz alındığında sistemli bir toplumsal tabakalaşma teorisinden bahsetmek mümkün olmasa da genel olarak tabakalaşmanın ve sosyal seviyelerin farklı kriterlerle tanımlandığı görülmektedir. Mevlana'nın tabakalaşma kriterleri, ekonomi, kudret (otorite) ve Tanrı'ya bağlılık (din) olarak sıralanır. Ekonomi kriterinde sosyal kesimler, zengin, fakir, orta kesim ve köleler olarak ayrılırken, Kudret (otorite) kriteri baz alındığında kesimler alimler (aydınlar), yönetenler ve yönetilenler olarak sıralanır. Mevlana'nın oldukça önem verdiği ve diğer kriterlerden daha üst bir mertebeye koyduğu Tanrı'ya bağlılık (din) kriterine göre sosyal kesimler ise, avamlar, halk ve Tanrı aşıklarıdır.

Sosyal tabakalaşmanın statü kavramından ve toplumsal hareketlilik olgusundan ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle çalışmada sosyal kesimlerin ayrıntılı ele alınması ile birlikte, statü kavramı ve toplumsal hareketlilik olgusu da Mevlâna perspektifinde ele alınmıştır.

* Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans Programı. burcusalik98@gmail.com. Orcid: 0000-0003-4237-6658

Toplumsal Tabakalaşma ve Sosyal Seviyeler

Toplumsal tabakalaşma, toplumda belirli bir hiyerarşi içinde insanların sıralanmasını ifade eder (Bozkurt, 2015, s. 194). Birbirinden farklılaşan katmanların bulunduğu bir sosyal yapıya ve toplum içerisindeki güç ve refahın bölünmesine, bireylerin bu bölünmedeki konumlarına atıfta bulunur. Tarih boyunca tüm toplumlar farklı temellere sahip olsa da tabakalaşma bulunmaktadır (Sunar, 2018). Selçuklular döneminde yaşayan Mevlâna bulunduğu toplum yapısının ve tabakalaşma sisteminin çözümlemesini doğrudan yapmış olmasa da beyitlerinden çıkarımlarla ile sosyal seviyeleri belirlemek mümkündür.

Birbirinden farklılaşan insan gruplarında, farklılaşma nedeni sorusunun birçok yanıtı vardır. En önemli farklılaşma kaynağı iktisadi farklılıktır. Birçok tabakalaşma teorisinde görüldüğü gibi Mevlâna'nın da ayrımında ekonomiyi temel alarak bir tabakalaşma biçimi ortaya koyduğu görülür. Mevlâna'ya göre ekonomik kriter baz alındığında toplumda dört farklı sosyal seviye görmek mümkündür. Bunlar, zengin, fakir, köle ve orta seviyedir. Mevlâna eserlerinde zengin, fakir ve köle ayrımını net bir şekilde belirtirken orta kesim kavramı ifadelerinden ortaya çıkmaktadır (Tekin, 2000, s. 245).

Zengin ve fakir kesim, Mevlâna düşüncesinde iki uç seviyeyi oluşturmaktadır. Ancak bu uç seviye ile ifade edilen aralarındaki çatışma ve nefret unsurlarının ötesinde sadece iktisadi farklılıklara atıfta bulunur. Zira Mevlâna perspektifinde toplumda iktisadi temelli bir tabakalaşmanın bulunması toplumsal gruplar arasında bir çatışma sebebi değildir. Bu anlamda toplumun iktisadi olarak farklılaşarak tabakalaşması nefret ve çatışmanın tam aksine puzzle misali toplumsal bütünleşmeye destek verir.

Mevlâna için bir insanın zengin olarak nitelendirilmesi üstünlük anlamı taşıdığını göstermez. Zenginlerin sadece ekonomik kıstasta hiyerarşik olarak daha üste olduğunu belirtir. Genellemelerden kaçınmakla birlikte zenginlerin ruhi ve ahlaki değerlerinin diğer sosyal seviyelere nispeten daha düşük ve dine karşı daha ilgisiz olduğu, onların sahip oldukları otorite, kudret gibi özelliklerin Tanrı'ya olan bağlılıklarını zayıflattığı öngörüsündedir (Tekin, 2000). Mevlâna için fakirlik ise övünülecek durumdur. Fakirliği, zenginlikten maneviyat nedeniyle daha üst bir mertebede tutan Mevlâna bu durumu şu şekilde açıklar: *“Eli bir şeye erişmeyen, elinde avucunda bir şey olmayanlar Allah'tan korkar, çekinir ve kendisini ibadete verirler; yoksulluk, işte bu yüzden daima övünülecek bir şeydir”* (Rumi, 2022). Söyleminden de anlaşılacağı üzere, elinde para, otorite, güç gibi unsurlar bulunmayan insanlar ve onların oluşturduğu toplumsal tabakanın Tanrı'ya olan bağlılıkları daha güçlü ve buna bağlı olarak toplumsal ve ahlaki yönleri daha baskındır.

Diğer bir sosyal seviye olan kölelik, Orta çağ dünyasının önemli kavramlarından birisidir. Elleri ekonomik ve sosyal hakkı olmayan bir sosyal grup (Tekin, 2000, s. 244) olan köleliğin ne ifade ettiği Doğu ve Batı toplumlarında birbirinden ayrılmaktadır. İslam köleliği tamamen ortadan kaldırmasa da düzenlemeler getirmiştir. Düzenlemeler ile köle ticareti yasaklanmış, özellikle hükümdarlar arasında siyasi ilişkileri güçlendirmek adına kölelerin hediye verilmesi yasaklanmıştır lakin İslam Devletleri bu düzenlemelere köleliğin iktisadî, siyasî ve sosyal yönlerinin çok derin tarihi köklere sahip olması, belki de geleneklerin hukuktan daha güçlü olması nedeniyle riayet etmemiştir (Altınsoy, 2019, s. 343).

Orta çağda Mevlâna'nın yaşadığı Selçuklular döneminde de kölelik önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak Selçuklu politikalarına bakıldığı zaman, halkı köleleştirmenin çok da tercih edilen bir uygulama olmadığı görülmektedir. Zira Selçuklu sultanlarının, eşlerinin ve devlet adamlarının sürekli olarak köle azat etmeleri, bu siyaseti destekleyen veya kanıtlayan uygulamalardandır. Bununla birlikte Selçuklu Anadolu'sunda kölelik olmakla beraber, köleler kolayca özgürlüklerini elde edebilmekte, kişisel kabiliyetlerine göre toplum ve sarayda yer edinebilmekte, devletin en üst makamına gelebilmektedir (Altınsoy, 2019, s. 343).

Mevlâna'nın orta kesimi ise, marangoz, değirmenci, ekmekçi gibi meslek erbaplarını kapsar (Tekin, 2000, s. 245). Selçuklu döneminde var olan Ahilik Teşkilatı'nın etkisi ile “biz bilincinin” ve “sosyal grup şuurunun” en yüksek olduğu kesim olarak nitelendirilebilir.

Mevlâna'nın tabakalaşma çözümlemesi sadece iktisadi kriter ile kalmamaktadır. Kudret ve otorite temelinde siyasi bir ayırım da bulunmaktadır. Kudret kıstasını baz alarak sosyal seviyeleri üçe ayırır.

II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu

Bunlar yönetenler, alimler (aydınlar) ve yönetilenlerdir. Alimler (aydınlar), burada en üst tabakayı oluşturur. Alimler (aydınlar) kesimini en üst tabaka olarak nitelendirilmesi, Mevlana'nın bilgi ve eğitime önemli ölçüde kıymet verdiğini göstermektedir. Mevlana'ya göre eğitim, insanın noksanlıklarını gidermek, Allah'a yaklaştırmak ve bu vesile ile ruhi ve ahlaki değerlere sahip "iyi insanlar" yetiştirmeyi hedefler (Önel, 2020). Bu hedefe hizmet eden alimler toplumda kıymetli bir yere sahiptir. Alimlerin ardından ise yönetenler kesimi gelir ve güç alimler ve yöneten kesiminin elindedir. Alimler (aydınlar), gücünü sahip oldukları bilgiden kaynaklanan ruhi ve ahlaki değerlerden alırken yönetenler sahip oldukları otoriteden almaktadır. Yönetilenler ise güç odağı değildir. Onlar alimler tarafından aydınlatılmayı bekleyen, gerçeği arayan halktır ve Allah'ın yönetenlere emanet ettiği sosyal kesimi oluşturur. Burada yönetenlerin kuracağı nazik denge oldukça önemlidir (Tekin, 2000).

Mevlâna'nın üçüncü tabakalaşma biçimi ise din, ahlak ve erdem temelinde şekillenir. Mevlâna'nın iktisadi ve siyasi temelde tabakalaşma ayrımları bulunsa da insanın statüsünü belirleyen en önemli faktör Tanrı'ya olan bağlılık ve bağlılık temelinde gelişen ruhi ve toplumsal değerlerdir. Dolayısı ile Tanrı'ya bağlılık onun için, anahtar statü ya da başat kriterdir. Tanrı'ya bağlılık (din) kriterini baz alarak toplumu avamlar, halk ve Tanrı aşıkları olarak ayırır. Avamlar, bilinçten yoksun, taklitçi ve hakikate yabancı bireylerden oluşan alt sosyal kesimdir. Avamlar kesimi, ruhi, toplumsal ve ahlaki değerlerden yoksundur. Bu nedenle toplumsal tabakanın en alt kesimi oluşturur. Bir kimse, ekonomik ya da siyasi gücüne bakılmaksızın hakikate yabancı ise bu kişi avam kesimindedir. Hakikate yabancı olan, toplumsal erdem ve ahlak olgularını kendisinde bulundurmaz. Bu da onların sosyal hiyerarşide en alt tabakaya yerleşmesine neden olmaktadır. Halk seviyesinin ise en belirleyici özelliği taklitçi olmasıdır. Halk, avamlar kadar bilinçten yoksun ya da hakikate yabancı değildir ancak taklitçi özellikleri ile benzeşir ve bu şekilde bir sosyal seviye olarak varlıklarını korurlar. Halk seviyesi, avamlar kadar bilinçsiz, Tanrı aşıkları kadar hakikate ermiş değildir. Dolayısıyla avamlar ve Tanrı aşıkları seviyesinin ortasında bulunur. Tanrı aşıkları ise ilahi aşkı kendilerini yok etmeyi gaye eden kişi ya da gruplardır. Mevlâna açısından statüsü en yüksek sosyal seviye Tanrı Aşıkları oluşturur (Tekin, 2000). Tanrı aşıkları, Tanrı'ya olan bağlılıkları vesilesiyle ruhi, ahlaki ve toplumsal değerleri en üst düzeyde olan gruptur. Bu özellikleri ile kendilerini avamlardan ve halktan ayırırlar. İnsanın bu statüye ulaşması kendisinin bireysel çabaları ile mümkün olur.

Sosyal Statü ve Hareketlilik

Statü, kişinin toplumsal yapı içerisinde işgal ettiği konumdur (Turner, 2002, s. 13). Mevlana, "*Şu balçıktan yapılan yıkık yer baykuşun yurdudur. Zümürdüanka gibi yücelerden uçan kuşa bu alan nerede layık olacak*" (Celaledin, 1992, s. 11) ifadesiyle statülerin varlığını işaret etmiştir.

Mevlâna'nın yaşamını sürdürdüğü Selçuklular döneminde açık toplum yapısı görülür. Açık toplum, toplumsal hareketliliğin; yükselmelerin ya da düşüşlerin mümkün olabildiği bir toplum anlayışıdır (Sunar, 2018). Mevlâna'ya göre Müslüman olma, iş sahibi olma, evlenme ya da kendi çabaları sonucunda belirli başarılar elde etme gibi faktörler, sosyal hiyerarşide dikey hareketlilik sağlamada aracı olarak rol oynar. Ancak Mevlana, bu tür bir hareketliliği yükseliş olarak görmez. Ona göre insan ancak statüsünü hakikate yakınlaşarak ve ulaşarak yükseltebilir. Hakikate ulaştığı, ulaşmasa bile bunun yolunda yürüdüğü sürece kişi, ruhi ve ahlaki değerleri keşfeder. Bu durum ise, onun alimler hatta Tanrı aşıkları statüsüne yükselmesine neden olur. Bunun aksine insanın ekonomik, siyasi gücünü kaybetmesi ve Tanrı'dan uzaklaşması gibi durumlarda sosyal statüsünün düşeceğini ifade eder. Mevlana'ya göre Tanrı'dan uzaklaşma, bireyin statüsünü aşağı çeken en önemli faktördür. Çünkü insan avamlıktan sadece Tanrı'ya yakınlığı ile kurtulabilir.

Sonuç

Türk tarihine mal olmuş, ayak izleri arkasından gelenler tarafından takip edilmiş ve ünü ülke sınırlarını aşmış olan Mevlâna Celaledin Rumi, genellikle dini ve İslami ilimler gibi alanlarda mercek altına alınmaktadır. Ancak Mevlana'nın eserlerinde ortaya koyduğu görüşler ve yaptığı toplumsal çözümler ile beşerî münasebetler alanında da önemli değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Bu nedenle Mevlana'nın topluma bakışını irdelemek oldukça kıymet taşır. Bu çalışmada da farklı kriterler üzerine yükselse de bütün toplumlarda var olduğu düşünülen toplumsal tabakalaşma Mevlâna perspektifinde ele alınmıştır.

Mevlâna'nın eserlerine dayalı sistematik bir toplumsal tabakalaşma teorisinden bahsetmek mümkün olmasa da tabakalaşmanın ve genel olarak toplumsal seviyelerin farklı kriterlere göre belirlendiği görülmektedir. Mevlâna'nın tabakalaşma kriterleri ekonomi, güç (güç) ve Allah'a bağlılık (din) olarak sıralanmıştır.

Ekonomi kriterine göre sosyal kesimler, zengin, fakir, orta kesim ve köle olarak ayrılır. Zengin ve fakir kesim burada iki uç kesimi oluştururken buradaki uç seviye kavramı çatışma ve nefret unsurlarını aktarmaz. Zengin ve fakir kesimin arasındaki uzaklık sadece iktisadi farklılıktan ibarettir. Bununla birlikte Mevlâna aynı zamanda bir insanın zengin olmasının ona üstünlük atfetmediğini belirtir. Hatta genellemelerden kaçınmakla birlikte zenginlerin ruhi ve ahlaki değerlerinin diğer sosyal seviyelere nispeten daha düşük ve dine karşı daha ilgisiz olduğu, onların sahip oldukları otorite, kudret gibi özelliklerin Tanrı'ya olan bağlılıklarını zayıflattığı öngörüsündedir (Tekin, 2000). Fakirliği ise zenginlikten maneviyat nedeniyle daha üst bir mertebede tutar. Orta kesim ise, meslek erbabı olan sosyal seviyeye tekabül etmektedir. Mevlana'nın yaşadığı dönemde var olan Ahilik teşkilatının da etkisiyle "biz bilincinin" en yüksek olduğu sosyal seviyedir. Köleler ise elinde ekonomik ve sosyal hakkı olmayan sosyal gruba işaret eder. Selçuklu döneminde var olan kölelik ile ilgili Mevlâna özellikle toplumsal hareketlilik noktasında belirlemelerde bulunmuştur.

Mevlâna, Kudret kıstasını baz alarak sosyal seviyeleri üçe ayırır. Bunlar yönetenler, alimler (aydınlık) ve yönetilenlerdir. Alimler (aydınlık), burada en üst tabakayı oluşturur. Alimler (aydınlık) kesimini en üst tabaka olarak nitelendirilmesi, Mevlana'nın bilgi ve eğitime önemli ölçüde kıymet verdiğini göstermektedir.

Mevlâna'nın üçüncü tabakalaşma biçimi ise din, ahlak ve erdem temelinde şekillenir. Bu ayrımın başat kriteri Tanrı'ya bağlılıktır. Tanrı'ya bağlılık (din) kriterini baz alarak toplumu avamlar, halk ve Tanrı aşıkları olarak ayırır. Avamlar, bilinçten yoksun, taklitçi ve hakikate yabancı bireylerden oluşan alt sosyal kesimdir. Halk seviyesinin ise en belirleyici özelliği taklitçi olmasıdır. Halk, avamlar kadar bilinçten yoksun ya da hakikate yabancı değildir ancak taklitçi özellikleri ile benzer ve bu şekilde bir sosyal seviye olarak varlıklarını korurlar. Tanrı aşıkları ise ilahi aşkı kendilerini yok etmeyi gaye eden kişi ya da gruplardır. Mevlâna açısından statüsü en yüksek sosyal seviye Tanrı Aşıkları oluşturur (Tekin, 2000). Tanrı aşıkları, Tanrı'ya olan bağlılıkları vesilesiyle ruhi, ahlaki ve toplumsal değerleri en üst düzeyde olan gruptur.

Statü ve toplumsal hareketlilik konusunda belirlemelerde bulunmaktadır. Evlenmek, iş sahibi olmak, eğitim almak gibi olgular insanın statüsünü yukarıya çeken kriterlerdir. Mevlâna bunları kabul etmekle birlikte bu tür bir hareketliliği yükseliş olarak kabul etmez. Ona göre insan ancak statüsünü hakikate yaklaşarak, ulaşmasa bile bunun için çabalayarak yükseltebilir.

KAYNAKÇA

- Altınsoy, N. (2019). SELÇUKLU ANADOLUSUNDA KÖLELİK. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 338-349.
- Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa : Ekin Yayınevi.
- Celaeddin, M. (1992). *Divan-ı Kebir II (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dönmezer, S. (1984). *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Önel, R. (2020, Kasım 11). *Düşünce Günlüğü "Hz. Mevlana ve Eğitim"*. Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/hz-mevlana-ve-egitim-3525160> adresinden alındı
- Rumi, M. C. (2022, Kasım 25). *Yoksulluk*. Semazen: <https://semazen.net/yoksulluk/> adresinden alındı
- Sunar, L. (2018). *Sosyal Tabakalaşma*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tekin, M. (2000). Mevlana'nın Eserlerinde Topumsal Tabakalaşma, Sosyal Statü ve İş Bölümü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 243-258.
- Turner, B. S. (2002). *Statü (Çev. K. İnal)*. Ankara: Doruk Yayınları.

MEVLÂNA EĞİTİM KURUMLARI İLİŞKİSİ

Caner ARABACI*

Özet

Mevlâna (1207-1273), eğitim alıp öğrenerek veya eğitim verip öğreterek, bütün ömrünü eğitim faaliyetleri içinde geçiren bir bilge idi. Anne ve babası, ilk eğitim çevresini oluşturarak onun şansı oldular. Mevlâna da aile çevresi dahil kendinden sonra gelenlerin eğitim şansı oldu. Mevlâna Celaleddin-i Rumî, sanıldığı gibi yalnız coşup kendinden geçtiği demlerde şiir söyleyen, çekildiği zaviyesinde zikir halkası oluşturup sema eden bir derviş değildi. O, bunlar yanında, temelde sıkı bir eğitim görüp müderris olmuş, Hanefî Fıkıhı hakkında birçok medresede ders veren devrin seçkin ulemasından biriydi.

Mevlâna, öncelikle dini bilgi yanında davranış şeklini öğrendiği babasının yanında yetişti. Babası, devrinin seçkin bilginlerinden Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled (1151-1231) idi. Mevlâna, çocukluk ve ilk gençlik döneminde, ailesiyle birlikte Belh'ten sonra Semerkant, Bağdat, Mekke, Şam, Erzincan, Larende (Karaman), Konya gibi İslam dünyasının birçok beldesini gördü. Annesini kaybettiği Larende'de iken, iki çocuk babası idi. Babası vefat ettiğinde, yirmi dört yaşında olan Mevlâna babasından sonra da sıkı bir eğitim çabası içinde oldu. Bir süre babasının yerine geçip İplikçi Medresesi'nde müderrislik yaptı. Halep'te, Şam'da okuduktan sonra Konya'ya dönerek Akıncı, İplikçi ile Molla Hünkâr medreselerinde fıkıh okuttu. En uzun süre görev yaptığı yer, evinin bitişiğinde olan, babasının Bedreddin Gühertaş'a yaptırttığı Mevlâna'nın lakabıyla bütünleşen Molla Hünkâr Medresesidir. Bu medreseye, Mevlâ'nın diğer lakapları ve yaptıran devlet adamının adıyla Ahî Bedreddin Gevhertaş, Gühertaş, Molla-i Atîk, Molla Efendi, Medrese-i Celâliye, Medrese-i Hüdâvendigâr, Medrese-i Mevlâna da denir. Müderrislik yaptığı sıralar okuttuğu eser, Hanefî fıkının en muteber ve tanınmış kitaplarından olan, Burhaneddin el-Merginânî'nin (ö. 1197), beş ciltlik fıkıh ilmine ait *el-Hidaye*'sidir. Akıncı Medresesinde müderrisken talebelerinden biri, oğlu Sultan Veled idi. Medresede talebelerini, dergâhlarda müritlerini eğitmeye ömrünü harcayan Mevlâna, insan yetiştirmenin aracı olarak çok eser verdi. *Mesnevî*, tasavvufî düşünceye ait konuları işleyen en önemli eseridir. Ayrıca, gazel ve rubailerinden oluşan *Divan-ı Kebîr*, sohbetlerinden derlenen *Mecâlis-i Seb'â*, *Fîhi mâ fih* ile yazdığı mektuplardan meydana getirilen *Mektûbât* adlı kitapları vardır. Mevlâna, kitapları, özellikle çok okunan, ders olarak işlenen *Mesnevî*'siyle, vefatından asırlar sonra da eğitimle ilişkisini devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Akıncı Medresesi, İplikçi Medresesi, Molla Hünkâr Medresesi, Mevlâna.

---

* Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: caner.arabaci@karatay.edu.tr

2. ULUSLARARASI

MEVLANA DUŞUNCESİNDE BEŞERİ MÜNASEBETLER

SEMPZYUMU

08 - 09 ARALIK 2022

mevlasempozyumu.karatay.edu.tr

mevlasempozyumu@karatay.edu.tr

KTO Karatay Üniversitesi

CB14 Nolu Konferans Salonu

Konya Fikir,
Sanat, Kültür
Adamları Birliği
Derneği

09.30 - 10.30

Açılış / Opening

10.30 - 11.30

Protokol Konuşmaları / Protocol Speeches

Açılış Konuşması

**Beşeri Münasebetler Çerçevesinde Mevlânâ'nın
Eserlerinde İman, Hayat ve Ölüm Birlikteliği**

Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

12.00 - 13.00

Öğle Yemeği / Lunch

13.30 - 15.00

**(Mevlâna Düşüncesinde Bazı Psikolojik Temalar)
Başkan/Chair: Prof. Dr. Ömer AKDAĞ**

13.30 - 13.45

**Modern Psikolojinin Önemli Kavramları Empati ve
Diğerkamliğa Mevlanaca Bakış**

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATAK

13.45 - 14.00

Mesnevide Toplumsal Tip Olarak Zahit

Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

14.00 - 14.15

**Kur'ani Tövbe'nin Onto-Epistemolojik ve Etik Çerçevesi
ve Mevlâna**

Doç. Dr. Hacı Mustafa AÇIKÖZ

14.15- 14.30

**Postmodern Toplumda Narsizme Mesneviden Cevap
Vermek**

Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE

14.30 - 14.45

**21. Yüzyılda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mistisizm,
Metafor ve Retoriğin Yeniden Modellenmesi (Metafizik
Krizler Bağlamında)**

Doç. Dr. Ali ÖZTÜRK

14.45 - 15.00

Soru & Cevap / Question & Answer

15.00 - 15.30

Ara / Break

15.30 - 17.00	(Mevlâna Düşüncesinde Bazı Ahlakî Temalar) Başkan/Chair: Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
15.30 - 15.45	Mevlânâ Düşüncesinde İnsanın Ahlâklı Olmasının Zorunluluđu Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN
15.45 - 16.00	Mevlana'da, Beşerî Münasebetlerin Kaynağı Olarak Ahlak Prof. Dr. Sami ŞENER
16.00 - 16.15	Mevlâna'nın Ahlak Anlayışında Adalet, Şefkat ve Merhamet Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
16.15 - 16.30	Mevlana'da Ahlaki Reziletler ve Bunların Tedavi Yolları Prof. Dr. Naim ŞAHİN
16.30 - 16.45	Mevlâna Eğitim Kurumları İlişkisi Prof. Dr. Caner ARABACI
16.45 - 17.00	Soru & Cevap / Question & Answer
17.00 - 17.30	Ara / Break
17.30 - 19.00	(Mevlâna Düşüncesinde Bazı Sosyal Problemler) Başkan/Chair: Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
17.30 - 17.45	Mevlânâ'nın Dostluk Anlayışı Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
17.45 - 18.00	Yükseköğretim Öğrencilerinin Mevlâna Celaleddin Rumi'ye Yazdıkları 100 Mektubun Tematik İncelenmesi Prof. Dr. Süleyman DOĞAN
18.00 - 18.15	Mevlâna'nın Toplumsal Tabakalaşma Tipolojileri Burcu SALIK
18.15 - 18.30	Mevlana'nın Düşünce Dünyasında Mekân Dr. Abdulkadir OĞRAK
18.30 - 18.45	Mevlana'nın Şiirlerinde Mütenebbî'nin İz Düşümü Dr. Öğr. Üyesi Nasseruddin MAZHARİ

18.45 - 19.00

Soru & Cevap / Question & Answer

19.30

Akşam Yemeği / Dinner

10.30 - 12.30

PANEL

BOSNA HERSEK'TE MEVLEVİLİK

Başkan/Chair: Doç. Dr. Cemile TEKİN

10.30 - 11.00

Ayten ARDEL

11.00 - 11.30

Sabina VOLONDER STRİNİC

11.30 - 12.00

Mikail Türker BAL

12.00 - 12.30

Soru & Cevap / Question & Answer

12.30 - 13.00

Öğle Yemeği / Lunch

14.30 - 16.45

ONLINE

(Mevlâna Düşüncesinde Eğitim, Sosyal Hayat ve Dinî Düşünce)

Başkan / Chair: Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

14.30 - 14.45

Mevlana'da Aile Roller ve Ahlaki Bilinç

Prof. Dr. Hacı DURAN

14.45 - 15.00

Mevlâna'nın İnsana Bakışını Kadın ve Erkek Değerlendirmesi Üzerinden Okumak

Dr. Öğr. Üyesi Roza SÜLEYMANOĞLU DİNÇER

15.00 - 15.15

Mawlana Rumi and His World of Sufi and Spiritual Thought with Reference To Love

Prof. Hamidullah MARAZİ

15.15 - 15.30

Maulana Romi thoughts in Pakistani Madrassa Education System

Dr. Ahmad ALİ

15.30 - 15.45

Mevlâna'nın Düşünce Dünyası

Prof. Dr. Roida RZAYEVA OKTAY

15.45 - 16.45

Soru & Cevap / Question & Answer

17.30

Akşam Yemeği / Dinner

2. ULUSLARARASI
MEVLANA
DÜŞÜNÇESİNDE
BEŞERİ MÜNASEBETLER
S E M P O Z Y U M U

Editörler
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM
Emre AKTÜRK

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

